

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİNDE NURİ PAKDİL
VE MODERNLEŞME ANLAYIŞI

Rüveyda KILIÇ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2015

**TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİNDE NURİ PAKDİL
VE MODERNLEŞME ANLAYIŞI**

Rüveyda KILIÇ

**Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

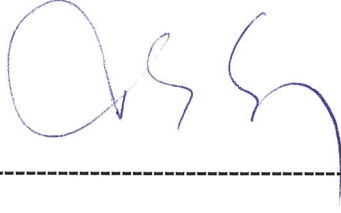
Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Aygün AKYOL**

Çorum 2015

KABUL VE ONAY

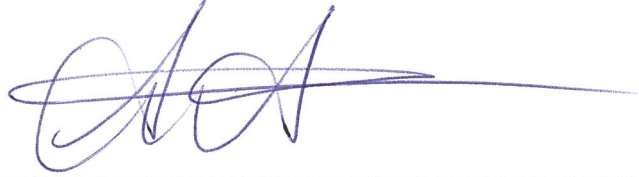
Rüveyda KILIÇ tarafından hazırlanan “Türk Düşünce Tarihinde Nuri Pakdil ve Modernleşme Anlayışı” başlıklı bu çalışma, 20/04/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Turan KOÇ
(Başkan)

Prof. Dr. Mevlüt UYANIK

Doç. Dr. Aygün AKYOL
(Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (20/04/2015)

Rüveyda KILIÇ

ÖZET

KILIÇ, Rûveyda Türk Düşünce Tarihinde Nuri Pakdil Ve Modernleşme Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015.

Çalışmamızdaki asıl amacımız, Nuri Pakdil'in "batılılaşma"/"yabancılaşma" kavramlarını ele alışındaki özgün yaklaşımını incelemektir. Ayrıca batılılaşma/yabancılaşma problemine getirdiği çözüm önerilerini tartışmaya açmaktır.

Tezin kapsamını Nuri Pakdil hakkında yazılan eserler ve literatür oluşturduğu gibi düşünürün modernleşme anlayışı, edebi şahsiyeti, *Edebiyat* dergisi yılları ve sükût dönemi oluşturmaktadır.

Nuri Pakdil'in modernleşme düşüncesinin temel kavramları, dayandığı fikri argümanlar çalışmamızın yöntemini belirlemektedir. Bu çerçevede yöntemimizde rasyonellik, kapsamlılık ve nesnellik hareket noktaları olacaktır.

Çalışmamız neticesinde vardığım sonuçlar şunlardır:

- Nuri Pakdil, Türk düşünce ve edebiyat tarihinde özgün duruş ve söyleyişiyle önemli bir ufuk adamı olduğunu göstermektedir.

- Pakdil'in sıradışı bir eylemle başlattığı sükût dönemi çok merak edilmiş ve tartışılmıştır. Nuri Pakdil, bu dönemini bir 'susma' olarak görmemiş ve başka bir şekilde dile getiriş olarak ifadelendirmiştir.

- Pakdil'in modernleşme hakkında yaptığı okuma alışagelmış klişelere bağlı değildir. Pakdil, batılılaşma ile olan hesaplaşmasını estetik ve çözüm üretici yoldan yapmayı başarmış ve Batı sömürgesi etkisi altında kalmış tüm halklar için bir ideal ortaya koymuştur.

Anahtar Kavramlar: Batılılaşma, Yabancılaşma, Çağdaşlaşma, Modernizm, Doğu, Batı, Sükût

ABSTRACT

KILIÇ, Rüveyda Nuri Pakdil and Perception of Modernization in Turkish Intellectual History, A Master's Thesis, Çorum, 2015.

The objective of this study is to examine the authentic approach of Nuri Pakdil in his dealing with the concept of "westernization"/"alienization" as well as to come up for discussion of his suggestions of settlement of the problem of westernization/alienization.

The scope of the thesis is composed of the literature on Nuri Pakdil and his conception of modernization, his literary personality, his years of Journal of Literature and the period of silence.

Basic concepts of the idea of modernization of Nuri Pakdil and the intellectual arguments he relies on give form to the method of our study. In this framework, rationality, comprehensiveness and objectivity will serve as starting points in our method.

Our conclusions in the study include the followings:

- Nuri Pakdil proved to be a remarkable man of horizon with his authentic position and way of speaking in Turkish intellectual and literary history.

- The period of silence which Pakdil started with an unusual action was highly wondered and discussed. Nuri Pakdil did not consider this period as "not speaking", but as another way of expression.

- The reading of Pakdil on modernization does not rely on the usual cliches. Pakdil managed to conduct his payoff with westernization in the most aesthetic and solution-creative manner possible, and put forward an ideal that is quite possible for all peoples under the influence of western colonialism.

Keywords: Westernization, Alienization, Modernization, Modernism, East, West, Silence

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. ENTELEKTÜEL OLARAK NURİ PAKDİL	1
1.1. Hayatı.....	3
1.2. Eserleri.....	6
1.2.1. Nuri Pakdil Edebiyatının Temel Unsurları- Edebi Dil ve Söylemi.....	8
1.2.2. Düşünsel, Sanatsal Ve Entelektüel Açından Edebiyat Dergisi'nin Konumu	11
1.3. Fethi Gemuhluoğlu Örneğinde <i>Bağlanma</i> eserinin incelenmesi.....	18
1.3.1. Bir Yol Gösterici Ve Gönül Eri Olarak Fethi Gemuhluoğlu.....	23

II. BÖLÜM

1. NURİ PAKDİL'İN MUHALİF DURUŞU	28
1.1. Eylem Ve Tavrı Adamı Olarak Nuri Pakdil	28
1.2. Nuri Pakdil'in Otel Hayatı Ve Sükût- Gürültü Kavramları	34
1.3. <i>Sükût Sûretinde</i> Eserinin İçerik ve Tasarım Bakımından İncelenmesi	40

III. BÖLÜM

1. NURİ PAKDİL'DE MEDENİYET ALGISI	48
1.1. Nuri Pakdil'de Batılılaşma Düşüncesi ve "Yabancılaşma" Kavramı	48
1.1.1. "Batılılaşma"/"Modernleşme"/"Çağdaşlaşma" Kavramları	48
1.2. Nuri Pakdil'de Batılılaşma/ Yabancılaşma Fikri	66
1.3. Nuri Pakdil'in Batı Değerlendirmesi	71
1.4. Nuri Pakdil'in Harf İnkılabına Bakışı	72
1.5. Nuri Pakdil'in Batılılaşma Düşüncesinin Mekânlar Üzerinden Okuması	76
1.6. Nuri Pakdil'de Doğu-Batı Anlayışı Müzakeresi	83
1.7. Bir Çözüm Önerisi Olarak Pakdil 'de "Yerli Düşünce, Yerli Yazar Ve Yurtsever Aydın" Fikri	90
1.7.1. Yerli- Yerel Kavramlarının Analizi	90
1.7.2. Pakdil'de Tanrı'dan Mahrum İnsan	103
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	111

KISALTMALAR

Kısaltma	Açıklama
A.g.e	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
N. Pakdil	: Nuri Pakdil
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
Yay.	: Yayınları
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı

ÖNSÖZ

Türk düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Nuri Pakdil, aydın duruşuyla dikkat çekici isimlerden biri olmuştur. Nuri Pakdil'in hayatı, inanç ve düşünce dünyası, bir protesto olarak oluşturduğu kendine özgü edebiyatı, yerliliğini bozmadan yakaladığı evrenselliği ve bu eksendeki batılılaşma anlayışı, onu Türk okurunun gözünde farklı bir yere taşımıştır. Bu bakımdan, Nuri Pakdil, nevi şahsına münhasır bir entelektüel kimliğe sahiptir.

Çalışma olarak Nuri Pakdil'i seçmemizdeki en büyük etken, onun düşünce ve edebiyat dünyasının belirleyici, özgün düşünürlerinden biri olmasıdır. İtalyan Türkolog Anna Masala, 1984'te Nuri Pakdil için "insanlar sizi iki bin yılından sonra anlayacaktır" demiştir. Bu nedenle Nuri Pakdil'i daha yakından tanımmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Fakat Nuri Pakdil'i sadece eserleri üzerinden tanımak, okur için yeterli olmayan bir çaba olur. Bu minvalde Pakdil'in sıra dışı karakteri, yaşam tarzı, günlük hayat rutinleri hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Çalışmamızda, Nuri Pakdil gibi çok yönlü bir sanatçıyı, bir eylem ve tavır adamını ele almanın zorluğunu, Pakdil'in kendine özgü entelektüel kimliği ve onun hakkında kaynak bulma açısından sıklıkla yaşadım. Bu derece özel bir düşünce ve eylem adamının bir tez çalışmasıyla anlatılabilesinin yeterli olmayacağı kanaatindeyim. Bu bakımdan, çalışmamız Pakdil'i tanımak ve anlamak adına bir giriş mahiyetindedir.

Önsözler entelektüel itiraflardır, bu nedenle birkaç hususu özellikle vurgulamak gerekiyor. Nuri Pakdil gibi bir yakın dönem düşünce tarihinde belirleyici bir rol oynamış ve kendine özgü bir dil/edebiyat ve söyleme sahip olan birini incelerken, genel tez yazım kurallarının getirdiği teknik zorluklardan mümkün olduğunca kaçınmaya çalıştık. Bu nedenle "okur" tezdeki uslubu öznel bulabilir, aşırı yorum veya tevil olarak görebilir, ama bunun danışmanlarım nezaretinde incelenen şahıs ve metinlerine özgü bir durum olduğunu ve ancak bu şekilde okur ve yazılırsa, metne nüfuz edilebileceğini, "anlama"nın bu şekilde bir "ufuk kaynaşması" şeklinde olacağını varsayarak yapıldığının bilincinde olursa, metinden ümit edilen verimlilik artabilir.

Bu çalışmadaki amacımız, düşünce ve eylem adamı Nuri Pakdil'in, edebiyat ve düşünce dünyasına katkısını göstermek ve batılılaşma konusundaki farklı ve etkileyici okumalarını değerlendirmeye almaktır. Ayrıca, Nuri Pakdil'in zengin fikri alt yapısını, edebiyat ve sanat anlayışını inceleyen bu çalışma, muhalif bir söylem gücüne sahip bir düşünce adamının dile ilişkin titizliğini, edebiyat anlayışını, insanı, hayatı okumadaki birikim ve sezgi gücünü ortaya koymaya ve tanıtmaya çalışmaktadır.

Nuri Pakdil'in, insanın yeryüzündeki anlam arayışını temellendirmeye çalışırken analiz ettiği kavramları, felsefi bir bakış açısıyla temellendirmeye çalışacağız. Bu çerçevede, yöntemimizde rasyonellik, kapsamlılık ve nesnellik temel hareket noktaları olacaktır. Nuri Pakdil'de bazı kavramlar alışlagelmişin dışında farklı anlamlarla kullanılır. Pakdil'in anlamı derinleştiren, inancı tazeleyen, sarsıcı ve öğretici kullanımı dikkat çeker. Bu açıdan "eylem", "önder", "baticılık", "edebiyat", "kutsal kitap", "mutlak öğreti", "sükûnet", "Ortadoğu", "Afrika" gibi kavramlar bu çalışmada Nuri Pakdil'in okuduğu şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

Tezimizde, öncelikle amacımız, daha özel bir sorun olarak Nuri Pakdil'in batılılaşma/ yabancılaşma konusunu nasıl ele aldığını ve bu probleme ne tür öneriler sunduğunu göstermektir. Nuri Pakdil, batılılaşma konusunda farklı okumalar ve öneriler yapmaktadır. Pakdil, günümüz batılılaşma anlayışının çok ötesinde, Batı'dan uyarılma değil, bilakis yüzünü Kutsal Kitaba dönmüş ve yerli düşünceyle beslenmiş olmayı, modernizm olarak kabul etmektedir.

Türk Düşünce Tarihinde Nuri Pakdil ve Modernleşme anlayışı başlıklı çalışmamız, giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Birinci bölümde Nuri Pakdil'in hayatı, eserleri, edebi şahsiyeti, *Edebiyat* dergisi yılları ve Fethi Gemuhluoğlu'na ithâfen yazdığı *Bağlanma* eseri hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde; Nuri Pakdil'in 13 yıllık sükût dönemini ele aldık. Bu süreçte otelde geçirdiği günlerini, sükût ve gürültü kavramlarının Pakdil dünyasında neye tekabül ettiğini ve suskunluğunu bozduğu *Sükût Sûretinde* eserini çerik ve tasarım açısından değerlendirmeye aldık.

Üçüncü bölümde ise; Nuri Pakdil'in batılılaşma yabancılaşma konusundaki fikir ve değerlendirmelerine yer verdik. Öncelikle "batılılaşma","yabancılaşma"

kavramlarının sözlük ve terim anlamında, konusunu, değerini ve tarihi seyrini inceledik. Bu şekilde Nuri Pakdil'in "batılılaşma" kavramıyla ilgili yaklaşımlarının alt yapısını kurgulamış olduk ve konuyu değerlendirme biçimini ve özgün katkılarını inceledik. Ayrıca batılılaşma/yabancılaşma paralelinde Doğu-Batı anlayışını değerlendirmesini de alt başlık altında sunduk. Ve son olarak Pakdil'in batılılaşma/yabancılaşmaya karşı getirdiği çözüm önerilerini tartışmaya çalıştık.

Son olarak tezimin hazırlanmasında her daim yardım ve itinasını benden esirgemeyen, katkılarıyla ufku genişleten, kendisinden fazlasıyla istifade ettiğim, değerli danışman hocam Doç.Dr. Aygün Akyol'a gönülden teşekkür ediyorum. Nuri Pakdil'in bendeki özel yerinden dolayı beni bu teze yönlendiren, hayatımda yol göstericiliği, ustalığı, emeği hiç bitmemiş olan değerli hocam Prof. Dr. Mevlüt Uyanık'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca çalışmam sürecinde katkı ve yönlendirmelerinden dolayı çok değerli Hüseyin Su, Necip Evlice, Rasim Özdenören, Atasoy Müftüoğlu, Prof. Dr. Turan Koç, Dr. Necdet Subaşı Beylere de sonsuz teşekkür borçluyum. Sevgili eşim, can yoldaşım İbrahim'in tez boyunca gösterdiği sabır ve destek, bu tezin ortaya çıkmasında en büyük katkıdır. Huzurumuz daim olsun. Şüphesiz, en önemli ve güzel teşekkürüm ise; can şenliğim oğlum Ahmet Asım içindir. Ömrü aydınlık olsun...

Rüveyda KILIÇ

GİRİŞ

Tezimizin bu bölümünde Nuri Pakdil'in hayatını, edebi dil ve söylemini, *Edebiyat* dergisinin nasıl kurulduğunu, amacını, ilkelerini, edebiyat ve sanata olan katkılarını ele almaya çalıştık. Ayrıca, *Bağlanma* eserinin Gemuhluoğlu örneğinde incelenmesi yapılmış ve bir yol gösterici olarak Fethi Gemuhluoğlu'nun hayatı anlatılmıştır. Çalışmamızın merkez konusu olan batılılaşmanın, daha iyi anlaşılabilmesi ve tartışılabilmesi için, Pakdil'in hayatının ve sanatının yakından incelemenin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Pakdil için, hayatından, kişiliğinden bağımsız, farklı bir sanat ve edebiyat mümkün değildir. Bu bakımdan Pakdil'in düşünce ve eylem adamı olarak bilinmesinin sebeplerini de okura göstermiş olacağız.

I. BÖLÜM

1. ENTELEKTÜEL OLARAK NURİ PAKDİL

1.1. Hayatı

1934 Kahramanmaraş doğumlu olan Nuri Pakdil, çocukluğunu geçirdiği Maraş'ı sürekli akan bir çeşme olarak tanımlar eserlerinde şu cümleleri ilgi çekicidir: “Büyüdüm: çeşmeler de aktı yanımda. Şimdi bakıyorum; kimi kurumuş; çok az su akıyor kiminden de + her çeşme bir kent oldu yanıbaşım. Nerede bir çeşme görsem, suyu akıyorsa, Maraş'ın manevi görüntüsü süzülmemektedir. Böyle oluyor hep.”¹ Başka bir yerde “Maraş'ın güneşi Maraş'ta kaldı. Tabii, çocuk büyürken, güneş de çocukla birlikte boy atar: bir cebine sığdıramadı mı, ikiye böler, üçe böler, daha da olmazsa dörde böler güneşi: hiçbir parçasını yere düşürmemecesine. Çocukluk, insanın, rüzgarla yarışmasıdır. Hedefinden şaşmayan mermi gibi, kalbimde, Maraş yol alıyor, sonsuzluğa doğru.”²

---

¹ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları-1*, 3. Basım, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2012,s.53.

² Nuri Pakdil, *Kalem Kalesi*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1998, s.87.

Nuri Pakdil'in babası okumayı seven, güngörmüş, kültürlü bir kişidir. Pakdil'in hatıralarında babasının özel bir yeri vardır: “Babamın yüzü, hep önde, şıp şıp suyu damlayan, çok alçakgönüllü bir çeşme miydi? Sakalı da gerilerden çok gerilerden suya yansımış, kimsesiz bir tarlanın buğday başakları mıydı?”³ Pakdil, annesi ile kurduğu bağı, özellikle onunla olan ikili diyaloglarını eserlerinde, şiirlerinde, bazen bir sevinç, çokça da keder ve özlemle anlatır. Annesi, Pakdil'e dünya atlası verir, bu atlasın yeri Pakdil'de çok önemlidir. Pakdil, çoğu geceler atlasıyla uyur ve kadrajına tüm dünyayı sığdıracak bir ufka sahip olur. Ayrıca annesi, sıklıkla kendisine Cezayir öyküleri anlatmaktadır. “Sonra, çok sonra, birgün anlattığımda, anımsar gibi olduğumda, annem beni kucaklamış, uzun süre öyle mi kalmıştık? Bu renk renk kuşları kim uçuruyordu içimde? Balonların iplerini kimler tutuyorlardı?”⁴

Nuri Pakdil, eğitim hayatına başlaması gereken bir zamanda, ailesi tarafından ilkokula gönderilmez. Çünkü ailesi, okullardaki resmi öğretinin, kendi öz değerleriyle çeliştiğini düşünmektedir. Nuri Pakdil, ilkokulu dışarıdan sınavla sınıf atlayarak bitirir. Ailesinin böyle bir karar almasını Pakdil, sürekli sorgulamaktadır: “İlkokulun Öğretisiyle, annemin babamın Öğretisi kanlı bıçaklı savaş halinde miydi birbiriyle? Ama, evimize kimi günler oturmaya gelen o çok sevdiğim bayan öğretmenimi, annem de çok sevmez miydi? Annem, bazen, bu öğretmenimle de, gözyaşları içinde konuşmaz mıydı? Şu ilkokul, hep düğüm atılan acayip bir iplik miydi? Annem, babam ilkokuldan; genelde, tüm okullardan neden bu denli tiksiniyordu? Başka kentlerde de var mıydı ilkokulu, genelde tüm bu okulları özdeş bir duyguyla gören anne babalar?”⁵ O dönemin resmi öğretisinin ailesi üzerindeki etkisi, Pakdil'in okul hayatının bölünmesine sebep olmuştur: “Bıçkıyla, hem de görülmemiş içsel bir bıçkıyla kesiliyordum orta yerimden; bir yanım evdeydi, bir yanım okuldaydı; nasıl bütünlenecektim ben?”⁶

Pakdil'in Ortaokul hayatı da yine aynı sebeple 3 yıl gecikmeli olarak başlar. Bu dönemi Pakdil, şöyle yorumlamaktadır: “İlkokuldan sonra Ortaokula gönderilmemekle, bu aşınmanın dışında mı kalabileceğim sanılıyordu? Yurt genelinde, bu tepkileri topluca

---

³ Pakdil, *Kalem Kalesi*, s.101.

⁴ Pakdil, *Kalem Kalesi*, s.100.

⁵ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları-III*, 2.Basım, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2014, s.18.

⁶ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-III*, s.20.

değerlendirmek yerine, niçin, bireysel korunaklar düşünülüyordu? Çocuğun okula gitmemesi, nasıl bir korunak olabilirdi?”⁷

Fakat bu 3 yıllık arada Pakdil, ödünç aldığı kitaplarla okuma eylemini sürdürür. Nuri Pakdil için ortaokul günleri, okumanın ve yazmanın tutkuya dönüştüğü bir dönemdir. Bu tutkunun kendisinde nasıl bir özgürlük yarattığını, daimi bir sevince dönüştüğünü estetik bir metaforla anlatır: “İlkokuldayken, ilkokuldan sonra, ortaokuldayken karalamalar yapardım, yazardım durmadan: çeşit çeşit kelebekler uçururdum gökyüzüne. Yeni kuşlar, yeni sözcükler konardı pencereme: çoğunu, tutmadan kaçırdım: konuştuğum çok olurdu o kuşların ardından.”⁸

Pakdil’in lise yıllarında yazarlığı, dikkat çekecek bir noktaya gelir ve yazıları Maraş’ın, Antep’in, Adana’nın yerel gazetelerinde, sanat dergilerinde yayımlanır. Yazma sürecini şöyle anlatmaktadır: “İlk yazılarım: eğri, yuvarlak, çokgen kuş resimleriydi bunlar bir bakıma: yalnızlığımı yenme denemeleri. Bunlarla yenebilecek miydim yalnızlığımı? Özellikle Maraş’taki lise yıllarımda, hergün olmasa da, birşeyler yazardım. Büyük bir defterim vardı. Gece demez, gündüz demez, üşenmeden doldururdum sayfalarını. Annem ölmüştü ya, hiç onu anmasam da, onunla konuşuyormuşum sanırdım: hüznü örten yalancı bir mutluluktan bu.”⁹

Nuri Pakdil’in edebiyat adına en büyük adımı, lisedeki arkadaşlarıyla çıkardığı *Hamle* dergisidir. Dergi, lise öğrencilerinin çıkardığı bir dergi olmasına rağmen, ülkenin kültür-sanat hayatında konuşulan, eleştirilen, yankı bulan bir dergi olur. Hatta Pakdil’in kimi yazıları, Nurullah Ataç gibi dönemin bazı ünlü yazarlarınca eleştiri ve beğeniler alır. “Bu notlarımın epeycesini *Demokrasiye Hizmet*, *Gençlik* gazetelerinde, liseli arkadaşlarla çıkardığımız aylık *Hamle*, Antep’te çıkan aylık *İlke* dergilerinde yayımlamıştım. Adana’da çıkan bir gazetenin sanat sayfasına yazılar gönderdiğimi de anımsıyorum. O dönemin ünlü bir eleştirmeni, *Türk Dili* dergisinin iki sayısında değinmişti bunlara. Daha önce de, gene aynı ünlü eleştirmen, *Ulus* gazetesindeki söyleşisinde, *Demokrasiye Hizmet* gazetesinde düzenlediğim sanat sayfalarından söz etmişti. Bulutlar ayaklarımın çok, çok altındaydı o yıllarda! Belki, kimi günler, yeğniydim kuşlardan da!”¹⁰

---

⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-III*, s.21.

⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.12.

⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.13.

¹⁰ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.13.

Artık “Nuri Pakdil” ismi, birçok sanat çevresinde ilgi gören, konuşulan bir isimdir. Pakdil, o dönemin öğrencileri ve edebiyat meraklıları arasında bir efsane haline gelir. Kişiliği, duruşu, yazarlığı daha o yıllarda merak konusu olmuştur. Daha sonra 1959’da İstanbul Hukuk Fakültesi’ni kazanır. İstanbul, Pakdil’in hassas ruhuna uygun düşen bir şehirdir ve İstanbul’da olmaktan yana hep mutludur. Fakat üniversitede aldığı eğitim Pakdil’in ruhuna ters düşer. Üniversite yıllarında, yazıyla arasına bir duvar girdiğini ve yazamamanın acısını şöyle vurgular: “İstanbul’da üniversiteye girince sürdüremedim yazmayı. Okuyordum ya, yazamıyordum: ya da çok az yazıyordum. Niçin böyle oluyordu, diye sorardım kendi kendime: Yenikapı kıyılarında yürürken; daha da başka yerlerde tabii. Kuşkusuz yazamamanın acısını duyuyordum: okumak, sürekli okumak azaltmıyordu bu acıyı, yoğunlaştırıyordu gitgide: ya hiç yazamazsam, diye uykum kaçardı. Düşünmek, bir ipi daha atlamak için gelmişim üniversiteye: bu ipi atladıktan sonra da, yeni bir ip tutulmayacak mıydı önüme? Kuru, havasız, acayip bir kazandı üniversitenin içerisi.”¹¹

Yazmadan geçen bu yıllarını ‘yılan’ olarak nitelemektedir. ”Yılanlar; yazmadan geçen yıllar diyorum buna. Ben hiç sevmem yılan görmeyi, yılanı bakmayı; bir üşüme tutar beni. Yazmadan geçen yıllarımı düşündükçe de üşüyorum öyle.”¹²

Üniversite, daha çok da İstanbul yılları Pakdil’in büyük düşünce bilincinin ivme ve yoğunluk kazandığı yıllardır. Hukuk Fakültesi’nde okumaktadır, ama hukukun arka planındaki Batılı fikirden rahatsızdır. *Bir Yazarın notları I* kitabında bu duygularını şöyle ifade etmektedir: “Sürekli olarak ders kitaplarını okumam, bu kitapların çoğu yerlerini de adeta ezberlemem gerekiyordu. Peki, tüm bunların bizimle ilgisi neydi? Bizimle hiçbir bağı olmayan yabancı yasaları ezberliyorduk. Kazan gittikçe oyuluyor, bir kuyuya mı dönüşüyordu? Esenlikle çıkılabilecek miydi bu pozisyondan? Şuydu acıklı olan: bu yasaları öğrenip üniversiteyi bitirince, bunları hayata geçirecek ve bu yasalara göre de kimimiz haklı, kimimiz haksız mı olacaktık? Üniversite yıllarım, kendi kendimle döğüştüğüm yıllardır.”¹³

Pakdil fakülteyi bitirdikten sonra avukatlık stajına başlar. Bir süre maliye memurluğunda bulunduktan sonra Bitlis’e askerlik yapmaya gider. Askerlik günlerinde de yazma çalışmalarında aynı sıkıntıyı duymaya devam eder, bu konudaki ızdırabını,

¹¹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.14.

¹² Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.16.

¹³ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.15.

"aşılamayan duvar" duygusuyla anacaktır yazılarında. *Bir Yazarın Notları*'nda yaşadığı kalem tutulmalarını şöyle dile getirir: "Askerliğimi Bitlis'te yaparken ısınma devinimlerine başladım: canım çıkardı: ne gücü bir cümle kurabilmek. Duvara asılırdım; yakarırdım Tanrı'ya, artık bu duvar yükselmesin diye. Duvar da nasıl zalim bir duvardı."¹⁴ Ayrıca askerlik günlerinin Bitlis'ini, Rasim Özdenören'e 1962 yılında yazdığı bir mektupta şöyle anlatır: "İstanbul'a göre Maraş ne ise, Maraş'a göre de Bitlis. Bu oran hiç değişmez. Anladın mı Bitlis'tir burası. Hep dağlık, kayalık, tepe. Bunların üstünde, eteklerinde evler. Bizim (Tekke) mahallesi gibi. Ya da daha kötü. Duruk. Sönük. Çökük. Mistik. (mistik coğrafya deyimini de ben icat ediyorum.) İnsanları: Kaba, munis, sert. Bir tezat. Bu şehir mutlaka yazılmalıdır. Yazılacaktır. Şarttır bu. Bu kapının adı zorlama kapısı, açılınca ne büyük güneş var, çıkacak önümüze: ANADOLU GÜNEŞİ."¹⁵

Askerlik sonrası İstanbul'a döner ve 1964 yılında haftalık *Yeniİstiklal* gazetesinin editörlüğünü yapar. Daha sonra 1965'de Ankara'ya gider ve bir bakanlıkta hukuk müşavirliği yapar. 1967'de Devlet Planlama Teşkilatı'na geçer. Bu yıllarda *Büyük Doğu* ve *Diriliş* 'le, (Necip Fazıl ve Sezai Karakoç) zamanın düşünsel ve sanatsal değerleriyle ilişki kurar. Bir nevi bu yakınlık, fikirde, sanatta, eylemde bir silsile olarak devam edecektir.¹⁶

Şubat 1969'da *Büyük Doğu*, *Diriliş* gibi edebiyat ve aksiyon geleneğinin güçlü halkalarından biri olan *Edebiyat* dergisi Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt ve Akif İnan'ın beraberliğiyle yayın hayatına başlar. *Edebiyat* dergisi, 1969'dan 1985'e kadar on altı yıl yayımına devam eder. Aralıklarla 1984'e kadar yayınlanan *Edebiyat* dergisi, "Tüm çemberleri, edebiyat kıracaktır sonunda; bağımlılığın çemberlerini"¹⁷ diyen Nuri Pakdil'in adıyla özdeşleşerek güçlü bir ses ortaya çıkarır; fakat *Edebiyat* dergisi yayım hayatına 1984 yılında son verir.

Pakdil, 1988'de DPT'ye geri döner ve 1999'da çalışma hayatına son verir. Nuri Pakdil, yönettiği aylık *Edebiyat* dergisinde, Şubat1969- Aralık 1984 tarihlerinde denemeleri, oyunları yayımlanır. Ayrıca Edebiyat Dergisi yayınlarından eleştirileri, telif

---

¹⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.16.

¹⁵ Nuri Pakdil, *Mektuplar-I*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Nisan 2014, s.97.

¹⁶ *youtube*, "Nuri Pakdil Asla ve daima", 2011, Kaynak: <http://www.youtube.com/watch?v=5LcXNkoxb8Y> (25 Eylül 2012)

¹⁷ Nuri Pakdil, *Biat-I*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım,2014, s.82.

ve çeviri kitapları da yayımlanır. Toplamında 18'i kendisinin ve 27'si yazar arkadaşlarının olmak üzere 45 kitap yayımlanmıştır. *Edebiyat* dergisi Yayınları, 28 Şubat 1997 tarihinden itibaren yeniden Nuri Pakdil'in kitaplarını yayımlamaya başlamıştır. Ayrıca, *Edebiyat* dergisi Yayınevi'nden çıkan Nuri Pakdil'in eserleri, okurlarıyla buluşmakta ve eski kitaplarının yeni basımları yapılmaktadır. Yazarın, 42 kitabı bulunmaktadır.¹⁸

Yayınevinin kapatılmasından sonra Pakdil, 1984 yılında tüm kitap ve dergilerini dağıttığı sıra dışı bir eylemle, yazın ve edebiyat dünyasından geri çekilmeyi tercih eder ve 13 yıl süren bir suskunluk dönemini başlatır. Daha sonra Pakdil, bu suskunluğuna *Sükût Sûretinde* adlı eseriyle son verir.¹⁹

1.2. Eserleri

Nuri Pakdil şiir, günlük, oyun, deneme, çeviri türünde birçok eser vermiştir. Ayrıca Nuri Pakdil, bazı yazılarında müstear isimler kullanmıştır. N. Nuri Pakdil, Emin Ziyaioglu, Emin Nuri Ziyaioglu, Ebubekir Sonumut, Murtaza Tunçgök, İlyas Tarık, Hamid Sıla, Ali İmran, Yahya Hurşit kullandığı takma isimlerdir.²⁰

- ❖ *Batı Notları* (gezi-izlenim),1972
- ❖ *Biat-I* (deneme),1973
- ❖ *Umut* (oyun),1974
- ❖ *Harikalar Tablosu* (çeviri),1974
- ❖ *Ay Operası* (çeviri),1975
- ❖ *Biat-II* (deneme), 1977
- ❖ *Biat-III* (deneme), 1982
- ❖ *Bağlanma* (deneme), 1979
- ❖ *Put Yapımevleri* (oyun), 1980
- ❖ *Bir Yazarın Notları-I* (deneme), 1980

---

¹⁸ Nuri Pakdil, *Anneler Ve Kudüsler*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Temmuz 2014, s.1.

¹⁹ Fatih Bilge, "Klas Bir Duruş: Nuri Pakdil", *Sayha*, 2008.

²⁰ Nuri Pakdil Ve Edebiyat Dergisi İçin Kaynakça, "Nuri Pakdil'in Yazılarında Kullandığı Takma İsimler", *Hece*, 2004, S:85, s.493.

- ❖ *Bir Yazarın Notları-II* (deneme), 1981
- ❖ *Kasırganın Çatırtıları* (çeviri),1982
- ❖ *Bir Yazarın Notları-III* (deneme), 1982
- ❖ *Bir Yazarın Notları-IV* (deneme),1982
- ❖ *Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş* (oyun), 1982
- ❖ *Edebiyat Kulesi* (deneme),1984
- ❖ *Sükût Sûretinde* (şiiir), 1997
- ❖ *Derviş Hüneri* (deneme), 1997
- ❖ *Arap Saati* (deneme), 199
- ❖ *Ahid Kulesi* (şiiir),1997
- ❖ *Korku* (oyun), 1997
- ❖ *Klâs Duruş*(deneme),1997
- ❖ *Arap Şiiri- Güldeste-I*, 1998
- ❖ *Arap Şiiri- Güldeste-II*, 1998
- ❖ *Kalem Kalesi*(deneme),1998
- ❖ *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*(şiiir),1999
- ❖ *Otel Gören Defterler-I: Çarpışan Sesler* (deneme), 1999
- ❖ *Otel Gören Defterler-II: Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada*(deneme),2000
- ❖ *Otel Gören Defterler-III: Büyük Sorgu* (deneme),2001
- ❖ *Otel Gören Defterler- IV: Simsiyah*(deneme),2002
- Otel Gören Defterler- V: Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*(deneme), 2003
- ❖ *Otel Gören Defterler-VI: Yazmak Bir Mucize* (deneme), 2005
- Bakır Dönemi* (oyun), 2014
- ❖ *Belge* (oyun), 2014
- ❖ *Günlük / AnnaGrigoriyevna Dostoyevski*
- ❖ *Günlük'ten/ EugeneIonesco* (çeviri), 2014
- ❖ *Bir Öldürme Töreni* (oyun),2014
- ❖ *Konuşmalar*, 2014
- ❖ *Mektuplar I*, 2014
- ❖ *Mektuplar II*, 2014
- ❖ *Mektuplar III*, 2014

❖ *Anneler Ve Kudüsler* (şiir), 2014 ²¹

1.2.1. Nuri Pakdil'in Edebiyat Anlayışının Temel Unsurları: Edebi Dil ve Söylemi

Nuri Pakdil'in sanat ve edebiyata yüklediği değer, onun hayata bakışının da ipuçlarını verir. *Batı Notları*'nda "Ben çoktan oyumu verdim: Sanata, edebiyata, bunlarla tutuşacak büyük ateş."²² derken tercihini neden edebiyat ve sanattan yana yaptığını anlarız. Pakdil'in sanatı da, edebiyatı da daha çok 'yazma' eyleminde ifade bulmaktadır. Pakdil, edebiyatın kutsallığını ve gücünü şöyle açıklar: "Sanatın, edebiyatın işlevi, tüm sömürülere karşı durmak. Savaşım için yoğun direnç gerekiyor mu, dediniz, ha? Bu direnç; sanatın, edebiyatın özünde var."²³

Nuri Pakdil'i, kendi edebi dil ve söyleminden yola çıkarak tanıdığımızda göreceğiz ki karşımızda o yılların en sıradışı, ilkeli adamı vardır. Aydın duruşu, evrensel, kurcalayıcı bakışı, soyadına uygun dili, kendine özgü üslubu ile özel bir yazardır. Hayatına ve eserlerine baktığımızda görülecektir ki açık ya da örtük, istenmiş ya da istenmemiş bir kılavuzluk konumu hep vardır. Denemelerinde, oyunlarında, günlüklerinde ve çevirilerinde yol göstericiliğini görmek her zaman mümkündür.²⁴

Pakdil, özel bir lügat ile konuşmaktadır. Okuyucusunu ilk önce şaşırtan, sonra kendisinin ayrıcalığını fark ettiren bir dil, düşünce ve üslup ile karşılar. Alışageldiğimiz, bilindik ortalama aydınının, sanatçının dışında bir isimdir Pakdil. Hayatı, düşünsel paradigması, yazarlık ahlakı, ilkeleri, insan ilişkileri, kısacası Pakdil farkını bütünüyle anlayabilmek için, çok özel okuma ve anlama çabasını göstermek gerekir. Nuri Pakdil'i kavramak isteyen okur ve yazarın, onun düşünüş, inanış ve sanatını eylemle birleşmiş hayatına kendisini ortak etmeden, entelektüel, mümin dünyasının iç örgüsünü, iç bütünlüğünü kalben ve zihnen anlamadan onu anlayabilmesi mümkün değildir.²⁵

"Pakdil'i özgün kılan nokta ise; yazdıkları, yazdıklarının oluşum yeri olan 'tavır adamı kişiliği' ve bütün bunların toplandığı ilkelerinden, inançlarından ve çizgisinden

---

²¹ Nuri Pakdil, *Anneler Ve Kudüsler*, s.138-139.

²² Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.126.

²³ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.11.

²⁴ Enis Batur, "Nuri Pakdil'in Narin Bakışı", *Milliyet*, 16 Ağustos 1994.

²⁵ Hüseyin Su, "Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart, 2013, s.197-198.

asla taviz vermeyen Müslüman kimliği. Hiç kuşkusuz bunlar Pakdil'i ve sanatını anlamada önemli ipuçlarıdır.”²⁶

Pakdil'in inancı ve sanatı birbirini beslemektedir. Hayata karşı aldığı duruş, aslında edebiyatının da kodlarını vermektedir okurlarına. Pakdil'in metinlerini incelediğimizde görülecektir ki söyleyişi özgün ve sıra dışıdır. Bu bağlamda onun kalem gücü, bir zirveyi bize göstermektedir. Pakdil'in yapıtlarını anlamlandırma çabasına giren okur, Pakdil'i yine kendisi üzerinden anlayabilecektir.

Nuri Pakdil'in edebiyat ve sanat etkinliği kendine özgü dil ve söylemiyle özel bir yere sahiptir. Yazı türlerinin kendine özgü sınır ve stillerinin dışında, yazarlığı da tüm özgünlüğüyle okurun karşısına çıkmaktadır. Özellikle eserlerindeki içerik tasarımı, sıra dışı stiliyle dikkat çekmektedir. Kapağından puntosuna, harf karakterinden jeneriğine bu stilize edilmiş hali görmek mümkün olduğu gibi, en az bunlar kadar içerik de tasarlanmış, elden geçirilmiş, tekrar tekrar ve yine tekrar yazılabilmektedir. Pakdil'in yazılarındaki nitelik, yazıya yüklediği anlamın büyüklüğünden ve hayata verdiği ciddi, ilkesel değerlerden kaynaklanmaktadır.²⁷

Nuri Pakdil'in kendine özgü üslubu, bu üslubun bir uzantısı olarak kullandığı noktalama işaretleri ve bunları kullanmadaki yönteminin onu eylemci, ilerici ve devrimci kişiliği ile yakından ilgisi vardır. Bu sebeptendir ki bazı kavramlar alışageldiğimiz dışında bir anlamla karşımıza çıkar. Pakdil, 'Allah' yerine 'Tanrı', 'Peygamber' yerine 'Önder', 'Kur'an' yerine 'Mutlak Öğreti', 'Namaz' yerine 'Beş Vakit Eylem' ifadelerini kullanır. Rasim Özdenören, Nuri Pakdil'in bu farklı yaklaşımını şöyle değerlendirmektedir: “Dili bu tür kullanımı onun bir başka yanını açığa vurur: O, hiçbir alanda, eskimiş, pörsümüşe itibar etmez; tersine eskimiş, pörsümüşe isyan eder. O, bu yeni diliyle İslam'ı yeniden ifade etmeye çalışır. Kimi zaman alışılmış kavramları, farklı bağlamlarda kullanır.”²⁸

Ayrıca, Nuri Pakdil'in dil ve söylemi/yazıları belli bir konuyu mantiki sonucuna götürmeye çalışan analitik bir dilden ziyade, insanın bütün varlığını hedef alan varoluşsal bir inşadır. Söylem ve kalem gücüne baktığımız zaman o bir nazımdır. Yani

---

²⁶ Ahmet Edip Başaran, “İnsanın Süren Sorgusu”, *Kırklar Edebiyat Dergisi*, 2002, S.17.

²⁷ Mehmet Harmancı, “Nuri Pakdil'in Bir Yazar Ve Entelektüerl Olarak Portresi İçin Eskizler” *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, Kahramanmaraş Belediyesi, 2011, s.70.

²⁸ Rasim Özdenören, “Tavır Koymanın Dili-Nuri Pakdil'in Denemeleri-“, *Yedi İklim*,1995, C.8, S.58, s.10.

Nuri Pakdil'in eserleri, konuşma ve şiir dilinin en belirgin özelliklerini taşır ve bir nazım olarak okuyucunun karşısına çıkar.²⁹

Nuri Pakdil'in dili, sahih bir sanat dilidir ve hakikatle bütünleşerek kendine has bir stille karşımıza çıkar. Anlam ve duygu bütünlüğünü her daim koruyarak, yaşadıklarıyla yazdıklarının gerçekliğini okuyucusuna geçirebilmeyi başarmıştır. Nuri Pakdil'in dili hayattan kopuk, kendi kendine konuşan bir anlatı dili değildir. Bilakis en yalnız, en bireysel görünen durumlarda bile muhatabına seslenen bir dildir bu.³⁰

Nuri Pakdil eserlerinin biçimsel unsuruyla sadece zihne ve bilince yönelmez, sezgi, biçim bilgisi ve basireti de ön plana çıkarır. Bu sayede okuyucunun melekelerini harekete geçirerek eserinin bir bütün halinde kavranmasını amaçlar ve yazdıkları soyut özü somutlaştırma işlevi görür. Somutlaşan kelime, cümleye bir hareketlilik getirir, hareketli cümleler metne dinamik bir gövde kazandırır, giderek söz cisimleşmeyi de aşarak eyleme yaklaşır, eylemlerir. Pakdil'e göre, insan eylem olduğu zaman insandır ve insanın kendini gerçekleştirmesi eylem'lerdir.³¹ Çünkü Pakdil, hayatı başlı başına bir eylem olarak anlar; eylem, yazınsal bir söylem değildir onun dilinde: "Eylem, eylem... yeter artık kağıt üzerinde. Fiilen olacaksa olsun!" der.³²

Pakdil, dünyasında düşünce ve eylem aynı anlama gelmektedir. Nuri Pakdil'in hayatına baktığımız da yazdıklarıyla yaşadıkları arasında hiçbir mesafenin olmadığını görürüz. Yazdıkları, yaşadıklarının tezahürüdür aslında. Pakdil *Biat* adlı eserinde yazarın eylem gücünü şöyle dile getirir: "Bunun için çağın yazarı eylemini yaza yaza yayar"³³ O her cümlesinin yedeğinde bir eylem gerçekleştiriyordur. Onun için söz demek, eylem demektir. Bu sebeple Pakdil'in sanatındaki veya dilindeki gerçeklik, eylem gücünden gelmektedir. Aynı eserinde kendini şöyle ifade eder Pakdil: "Varoluşumuzu bu sözden başka hiçbir şeyle açıklayamayız. Eylem yapıyorum, o halde varım."³⁴

---

²⁹ Turan Koç, "Nuri Pakdil'de Ahlak Algısının Dil Düzeyinde Tezahürü", *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, Kahramanmaraş Belediyesi, 2011, s.50.

³⁰ Turan Koç, "Pakdil'in yazılarında Dil-Hayat Buluşması", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Ankara 2013, s.296.

³¹ Şaban Abak, *Meşaleyi Tutan El*, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s.35.

³² Hüseyin Su, "Nuri Pakdil'de Dini Düşüncenin Tezahürü", *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, Kahramanmaraş Belediyesi, 2011, s.44.

³³ Nuri Pakdil, *Biat II*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1977, s.81.

³⁴ Pakdil, *Age*, s.223-224.

Nuri Pakdil yazma eylemini, dolaylı bir yolla gerçekleştirmez. Hayata, topluma dokunan, müdahale eden bir düşünce çabası olarak ortaya çıkar. Pakdil'i okuyan kişi sürekli bir hareketliliğin ve 'tırmanış şeridi'nde olduğunun farkındadır. Çünkü eylemini yazıyla yapar ve okuyucu bu devingenliği mütemadiyen hisseder.³⁵

Pakdil'in edebiyatı, eyleminde neşet etmektedir. Bu sebeple, okurunu şu ifadelerle ayağa kaldırır, yola çıkarır: "Bu kitabı da namluya sürün!"³⁶ Bu açıdan Pakdil'in hayatına baktığımızda, yazın hayatının iz bırakan en büyük eylemi, kuşkusuz *Edebiyat* dergisini çıkarması olmuştur. Ve *Edebiyat* dergisi de aynı inançla namluya sürülmüştür.

1.2.2. Düşünsel, Sanatsal Ve Entelektüel Açıdan *Edebiyat* Dergisi'nin Konumu

Nuri Pakdil'in *Edebiyat* dergisini çıkarma sebebi, 1964 yılında Fethi Gemuhluoğlu'ndan aldığı bir mektuptur. Pakdil, *Bağlanma* adlı eserinde bu ilk kıvılcımı şöyle anlatır: "Onurlandığım mektuplarının birinde, bir sanat dergisi çıkartmamı, birtakım arkadaşlarla bu derginin çevresinde toplanmamızı buyuruyordu. (*Edebiyat* dergisinin tohumu, belki de 1964'lerde düşmüş oldu içime)."³⁷

Edebiyat dergisi Türkiye'de edebiyat ve düşünce alanındaki en özgün ve sıra dışı bir yere sahiptir. Sahip olduğu ilkeleriyle, dergide yer verdiği konu ve isimlerle, merkez düşüncesi olan yerellik, evrensel sanat, edebiyat, düşünce ve siyaset açısına dek, daha birçok kendine özgü özellikleriyle *Edebiyat* dergisi, 1960'lı yılların yeni, farklı ve aykırı bir çıkartmasıdır. *Edebiyat* dergisinin karakteri ile Nuri Pakdil'in karakterini farklı düşünmek mümkün değildir. Pakdil, *Edebiyat*'la aynı yerde konumlanmıştır. Kısaca, *Edebiyat* dergisi, Nuri Pakdil'in manevi şahsiyetini mündemiçtir. Taşıdığı misyon, yetiştirdiği çok özel isimlerle *Edebiyat* hiç kuşkusuz bir ocak dergidir; ocağın sağaltıcı, terbiye edici manevi gücü ise, Nuri Pakdil'in inanç ve düşüncelerinin manevi bir rabıta yoluyla okuyucuya, yazara, yazıya ve bütünüyle ortama ve hayata sirayet edişi ile gerçekleşir. Bu bağlamda *Edebiyat* dergisinin hayatta her zaman bir karşılığı vardır.³⁸

³⁵ Hüseyin Su, *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.203.

³⁶ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları-III*, *Edebiyat Dergisi Yayınları*, Ankara 1982, s.112.

³⁷ Nuri Pakdil, *Bağlanma*, *Edebiyat Dergisi Yayınları*, 2.Basım, Ankara 2012, s.13.

³⁸ Hüseyin Su, *Kalemin Yükü*, Şule Yayınları, 2014, s.124.

Nuri Pakdil'in Edebiyat Dergisiyle kurduğu ilişki sadece sorumluluk değildir. Aynı zamanda inançlarının ve kimliğinin bir bildirisi ve sonucudur da. Pakdil *Edebiyat*'la olan bağını şöyle anlatır: "Edebiyat çıkmaya başladığından beri. Edebiyat bir yanıyla, bana kimliğimi verdi: ama, bir başka yanıyla da, beni mütemadiyen korkuttu: "Özümü titizlikle korumazsan, halin duman!" uyarısı, kulağımda: işte, Edebiyat'ın üzerimdeki hakkı! Bu bağlamda Edebiyat'ın çizgisi köktenci bir çizgidir.³⁹

Edebiyat dergisi ve yayınları sanatsal ve entelektüel dünyada devrimci bir iz bırakmıştır. *Edebiyat* Dergisi, Çağdaş Afrika, Fransa, Kolombiya, Suriye, Mısır, Fas, Yugoslav edebiyatından şiir ve yazılara yer vererek çok yönlü, evrensel, özgün bir yere sahip olmayı başarmıştır. Dergide, hem içerik hem de teknik olarak muazzam bir özen ve dikkat söz konusudur. Nuri Pakdil'in titizliği, sözcük seçiminden harf karakterinin seçimine, sayfa düzeninden, ilan için koyduğu ilkelere varıncaya kadar kendini göstermektedir. *Bir Yazarın Notları IV*'te bunu şu cümlelerle ifade eder: "Ve de sürekli özeleştiri: toprak özeleştiri ile karılınca, iyi harç tutar+elindeki en küçük işi bile güzel yap kardeşim. Güzellikle de sınanıyor değil miyiz?"⁴⁰ Rasim Özdenören, Nuri Pakdil'in bu sanatsal dikkatini şöyle tanımlamaktadır: "Köylülükten nefret eden Nuri Pakdil, çıkarttığı dergide olsun, yönettiği yayınevinde olsun estetiğe son kerte dikkat ediyordu. Harf karakterinin seçimi, sayfa düzeni, içerik kadar hatta yerine göre içerikten daha çok önem taşırdı. İlan için koyduğu ilkeler vardı.' Reklam için ayırdığımız yer, her biri için, bir kibrit kutusu büyüklüğünü geçmemeli' diyordu.⁴¹

Ayrıca *Edebiyat* dergisi, dönemi için bir 'okul' olma özelliği taşımaktadır. Dergi, birçok genç şair ve yazara yazın dünyasında yer bulabilme fırsatı vermiştir. *Edebiyat* dergisi, sadece içerik, teknik açılardan bir fark yaratmakla kalmamakta; yeryüzüne açılan umut verici gücünden dolayı da evrensel bir bildiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bildiri her ay düzenli olarak, bütün coğrafyaya umut pompalamaktadır. *Edebiyat* dergisi 16 yıl boyunca çizgisini bozmadan, aynı bilinç ve dikkatle hizmetini

---

³⁹ Nuri Pakdil, *Edebiyat Kulesi*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, 2012, s.74.

⁴⁰ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları- IV*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2014, s.102.

⁴¹ Yunus, Develi, "Nuri Pakdil'in Düşünsel, Entelektüel, Sanatsal Dikkati", *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011, s.78.

sürdürmüştür. 1969’da yayımlanan ilk sayıyla 1984 Aralık ayında yayımlanan son sayısında aynı bilinç, dikkat ve heyecanı görmek mümkündür.⁴²

Nuri Pakdil ilk sevincini, kıvancını ve geleceğe dönük umudunu şöyle anlatır: “*Edebiyat* yayımlanınca ilk taş düştü: bir varoluş sevincini duymuştum: insanın böylesi sevinçlere mutlak gereksinimi var. Hani nerdeyse hâlâ, *Edebiyat*’ın çıktığı o ilk günü yaşıyorum: günler, daha öncekileriyle, daha sonraki yıllarıyla, birbirine ekleniyor, katlanıyor, kalınlaşıyor, bir ibrişim gibi uzayıp gidiyor bir eylem alanına: tüm tuzakları yıkacağımız o güne + ışık çağlayanına.”⁴³

Pakdil, *Edebiyat* dergisinin çıkış gerekçesini de şöyle açıklamaktadır: “1969’da M. Akif İnan, Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt’la Birlikte *Edebiyat* dergisini çıkarmaya karar verdiğimizde, bizi bu girişime zorlayan asıl etken aslında tekti: Ülkü olarak Batıcılığı seçmediğimizi, yalnızca yerli düşünceye ve bunun tüm değer yargılarına bağlı olduğumuzu söylemek. Bir ulusu, olumlu ya da olumsuz yönde oluşturan gücün, o ulusun edebiyatı olduğuna inanıyoruz. Yazarlar, ulusun toplumsal çalkantı barometreleridir.”⁴⁴ Ayrıca, Pakdil, dergide buluşan isimlerin ortak amaç ve yöntemini de şöyle dile getirmektedir: “*Edebiyat* dergisinde yazan arkadaşlar, uygarlığımızı canlandırma gereğinin bilinci içinde yazıyorlar. Bu çalışmalar, geriye dönüş değil; aksine çağı, geleceği uygarlık yaklaşımı ile saptama, yorumlama ve ulusumuzun konumunu belirleme eylemidir.”⁴⁵ “Yabancılaşma lavı, hepimizi bir parça yakmış olabilir. Absürd bir ölüdür yabancılaşma. Hepimiz bir parçasından tutarak evin dışına çıkarıyoruz. Ev, yüzyıllar boyunca içinde olduğu yurttur.”⁴⁶

Edebiyat dergisinin çıkış yaptığı tarih, Türkiye’nin 1969’lu yıllarına tekabül eder ve o dönem Türkiye’inde dil, düşünce, sanat, siyaset gibi birçok alanda keskin bir sağ-sol ayrımı yaşanmaktadır. Her iki tarafın da sunduğu argümanlar, savunduğu değerler çatışmayı artırmış, bu ülkenin aydınlık geleceğine her hangi bir katkıda bulunamamıştır. *Edebiyat* dergisi, böyle bir ortama çok farklı bir söylem ve tarzla girer. Dergi, dil bakımından, her iki kesimi de şaşırtacak ve bazen eleştiri alacak kadar *öztürkçedir*. Ayrıca, düşünsel tezleriyle, resmi ideolojinin de karşısındadır. Kullandığı devrimci dil

---

⁴² Hüseyin Su, Düşünsel, Entelektüel, Muhafız Bir Tasarım Olarak *Edebiyat* Dergisi ve Nuri Pakdil, *Hece*, Ocak 2004, S:85, s.6.

⁴³ Nuri, Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, *Edebiyat* Dergisi Yayınları,3.Basım, 2012, s.16.

⁴⁴ Nuri Pakdil, *Biat-I*, *Edebiyat* Dergisi Yayınları, Ankara 1973, s.97.

⁴⁵ Pakdil, *Biat-I*, s.99.

⁴⁶ Pakdil, *Biat-I*, s.100.

ve sahip olduğu bütüncül uygarlık yaklaşımı alışılmadık tarzdadır. Birçok soruna getirdiği köktenci siyasal çözüm önerileri, sıklıkla konu edindiği Ortadoğu ve dünya edebiyatı, gösterdiği duyarlılık ve kullandığı dil ile köklü ve farklı bir yaklaşımın özelliklerini taşır.⁴⁷

Edebiyat dergisinin öztürkçeci dili, bilinçli bir tercihtir. Sol kesimin kullandığı kavramları ve dili Pakdil, bilerek ve İslam'ın sahip olduğu değerlerin tam karşılığı olarak kullanmıştır. Ve bu kavramların içini dolduran tek inancın, İslam inancı olduğunun düşüncesindedir. Eylem, emek, alın teri, devrim, sömürü, mülkiyet, yerli düşünce, dayanışma... tüm bunlar İslam öğretisinin sürekli savunduğu ve amaçladığı değerlerdir.

Ayrıca, Pakdil dil ve tutum tercihiyle o dönemin sağcı, milliyetçi ve muhafazakar çizgisinden de kendisini ayırmıştır. Bu sadece dil tercihiyle sınırlı değildir. Özellikle 'emekten yana' konumlanması, *Edebiyat* dergisinin siyasal olarak da nerede durduğunu gösterir. Çünkü emekten yana olmak, İslamcı çizgide olanlar için çok bilinen ve savunulan bir durum değildir.⁴⁸

Nuri Pakdil, 12. Yıl Bildirisi'nde derginin sahip olduğu amacı ve duruşu şöyle anlatır: "Şubat 1981 *Edebiyat* dergisinin 12. Yıldönümüdür. Edebiyat'ın ilk sayısı Şubat 1969'da yayımlandı. Bu nedenle, 1981 yılının bizim için bir anlamı vardır. Çıkışımızın 12. Yıldönümü ülkemize, Afrika'ya, Asya'ya, özellikle Ortadoğu'ya, tüm yeryüzüne kutlu olsun. Yaşasın; karşınamalıcı, karşısömürgeci, Öğretisel, tarihsel, evrensel, özgürlükçü, ilerici, tekdeğerin 'emek' olduğu bilincini harlı bir ateş gibi tüm insanlara duyumsatmayı amaç edinen ışıklı çizgimiz, konumumuz! Yaşasın; yeryüzündeki tüm inananların birlikteliği!"⁴⁹

Solun öne çıkardığı kavramlar içinde savunduğu değerler, İslamcı kesim için şimdiye kadar pek duyulmamış ve söylenmemiş şeylerdir. Emek, karşı- emperyalizm, karşı-kapitalizm, karşı-anamalcılık öne çıkanlardandı; ama özellikle 'devrim', İslamcı edebi kamuda ilk kez kullanılır oldu. Bu durum hem eleştiri hem de ilgi çekmiştir.⁵⁰

---

⁴⁷ Su, *Kalemin Yüğü*, s.126.

⁴⁸ Cemal Şakar, "Edebiyat Dergisinin Önemi Ve İşlevi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013, s.334.

⁴⁹ Nuri Pakdil, *Biat-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, Ankara 2014, s.9.

⁵⁰ Şakar, *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.334.

Edebiyat dergisiyle bazı kavramlar yenilenir ve yeni işlevler yüklenir: Kutsal Kitap, emek, başkomutan, önder, batılıcılık, yerli düşünce, yabancılaşma, karasıyasa gibi birçok kavram, dergi literatüründe çok başka ve özel anlamlar taşır. Kısacası *Edebiyat* dergisi, Nuri Pakdil'in dediği gibi; devrimci, ilerici; karşınamalıcı ve karşısömürgeci bir dergidir.⁵¹

Edebiyat dergisi, modernizm ve ülkemizde yaşandığı şekliyle batılılaşmanın olgu-değer ayırımına dayanan tüm olumsuzluklara karşı, ahlak ve insanı öne alarak uygarlığımızın temel değerlerini savunma işinde yeni bir dil ve söylem geliştirmiştir. Bu dil ve söylemdeki en belirgin yenilik, diri ve diriltici bir söyleyişin öne alınmış olmasıdır. Dergi bu yönüyle adeta bir 'yarma hareketi' gerçekleştirmiştir.⁵²

Edebiyat dergisinin en büyük özelliği okurlarına herhangi bir siyasi izlenim vermemesidir. Derginin dil ve söylemine bakıldığında devrimci özellikler dikkat çeker. Aynı zamanda İslam coğrafyasından sıklıkla söz edilmesi de İslamcı bir iz bırakır okuyucuda. Bu sebeple *Edebiyat* dergisi, sıra dışı, dikkat çekici bir duruş sergilemiştir. *Edebiyat* dergisi, şiire/edebiyata ideolojik fanatizmle yaklaşmayan, her kesimden okurun ilgi duyduğu ve dolayısıyla sürekli izlediği bir dergi olabilmeyi başarmıştır.⁵³

Edebiyat dergisinin ortaya koyduğu anlayış, insanı kendi özünden ve fitratından koparan yabancılaşmaya karşıdır. Bu mahiyette *Edebiyat*, bireysel bir sanat anlayışı değildir; insanı kendi yerel değerlerine davet eder ve bunu bir uygarlık savaşı olarak görür. Nuri Pakdil, *Edebiyat* dergisiyle sanat ve edebiyatı yazınsal ve düşünsel bir alan olmaktan çıkarıp, işlevsel bir konuma getirmiştir.⁵⁴

Nuri Pakdil, en büyük başkaldırıyı yazarların yapacağına inanır ve yazma eyleminin bu devrimci duruş ve direniş için son derece önemli olduğunu hatırlatır. Pakdil için, *Edebiyat* dergisindeki yazarların amaç, dil, üslup birlikteliği çok değerlidir. Ve her yazar için, bu ortak özverlilik itinayla gözetilmiştir.

"Edebiyat dergisinde yazan arkadaşlar, uygarlığımızı canlandırma gereğinin bilinci içinde yazıyorlar. Bu çalışmalar, geriye dönüş değil; aksine çağı, geleceği uygarlık yaklaşımıyla saptama, yorumlama ve ulusumuzun konumunu belirleme eylemidir. M.Akif İnan'ın denemeleri, şiirleri; Rasim Özdenören'in hikayeleri,

---

⁵¹ Su, *Kalemin Yüğü*, s.127.

⁵² Turan Koç, "Soruşturma", *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011, s.438.

⁵³ İhsan Deniz, "Edebiyat Dergiciliği Açısından Edebiyat", *Hece*, 2004, S.85, s.439.

⁵⁴ Şakar, *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.335.

denemeleri: Erdem Bayazıt'ın şiirleri; benim yazdıklarım; arkadaşlarımızın şiirleri, hikayeleri, denemeleri; yani Edebiyat dergisi bütüncük, bu yaklaşım içinde değerlendirilmelidir. Birbirimize ters düşme yok, bütünleme vardır birbirimizi.”⁵⁵

“Edebiyat'ın yerinin camlı kapısının önünde, organları alınlık bir omurga gibi duran şu bomboş, ıpıssız, ruhsuz mekana bakarken onurla yinelemekten de, doğrusu, kendimi alakoyamıyorum: Riya, bu kapıdan içeriye asla girmedi. Rüya, yazarlığımızın beslendiği bir kaynak asla olmadı. Elimizden geldiği kadar içimiz ayrı, dışımız ayrı değildi. İnanıklarımızı yazıyorduk. Yazdıklarımıza inanıyorduk. Hepimiz, her şeyimizle ortaya konulan her ürünümüzle özdeşleşiyorduk, açık açık dobra dobraydık. Kuşkusuz, karşıydı *Edebiyat* dergisi. Hiçbirşeyleştirilmişliğin İdeolojik Kahrını, her sayısının her sayfasına, eriyik taş gibi akıtan. Bir an bile uzaklaşmadan estetikten. Büyülü, sınırsız incelikli özverlilik. Birbirimize gerçekten saygılıydık. Sabır ile umut tek kelimeymişçesine okunurdu: sessiz.”⁵⁶

Edebiyat dergisinin yayın hayatında zaman zaman aksamalar olmuştur. Maddi sebeplerden kaynaklı bu kesintileri Nuri Pakdil, eserlerinde bazen bir direniş, bazen bir hüznün ama çoğunlukla büyük bir inançla anlatır.

“Edebiyat'ın basım evinden aldığım düzeltilerini yapıyorum: direniş ve hüznün. Bir elimde biri, bir elimde biri. Büyük masanın üzerinde: yüksek sesle mi okusam, susarak hücrelerimle okusam? Bu yıl çıkarılamamış Mayıs, Haziran, Kasım ve Aralık olmak üzere, dört sayının tümü için de çıkarılıyor bu Aralık sayısı: bir elimde direnişi, bir elimde hüznü hala tutuyorum; sayfayı çevirirken, direniş de, hüznün de bir daha karışıyor satırlara. Ve Edebiyat'ın yeri ıpıssız.”⁵⁷

Pakdil'in *Edebiyat* dergisinin yaşadığı bu kesintili döneme dair yazdıkları, okuyucusuna yoğun bir keder ve direniş duygusu yaşatır. Çünkü Pakdil, dergisiyle o kadar özdeşleşmiştir ki bu durumu kendi varoluşsal sebebi ve sorgusu olarak yaşamaktadır. Yayımlanamayan her sayı onun için şahsi değil, tüm ülke için ve inanmış halklar için bir kayıptır. “Ocak 1985'ten beri Edebiyat'ın yayımlanamaması. Düşümde, üstüste düşen resimlere bakarmışım gibi: bir serinlikte de: ağır havalarda. Kir

---

⁵⁵ Pakdil, *Biat-I*, s.99-100.

⁵⁶ Nuri Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2005, s.65.

⁵⁷ Nuri Pakdil, *Klâs Duruş*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2012, s.33.

bulaştırmamaya çalışılan: dalgaları, kıyılarında da bekleyebilen bir denizin şimdi çok uzaklarında, ışığı sönük gemi.”⁵⁸

“Milim milim kayıyor elimden: Edebiyat’ın yeri: yüreğimi büke büke: bıçak daha daha, içeri girer gibi; derinin üzeriksiz ne ki.”⁵⁹

“Edebiyat’ın yerinde: darmadağınklık. Umut ve toz bulamacı. Bir denizin tam ortasından bıçaklanışı.”⁶⁰

Fakat Pakdil uzun bir yürüyüşçüdür. O kutsal bir inat ve ikinci bir kalple edebiyat dergisinin izdüşümlerinin kesintisiz ve sürekli olacağına inanmıştır. İçinde bulunduğumuz zaman itibariyle de görmekteyiz ki, *Edebiyat*’ın diri ve çoğaltıcı yanı hala akıp gitmektedir. Bazen bir sabır üssü, bazen de bir destan.

“Edebiyat Dergisinin bu sayısı, zor zor görülebilen bir güvercinin titrek kanatları gibi: ne ki ufukta gene!”⁶¹ ”Kuşkusuz: Edebiyat’ın yeri, dergi çıkmıyor olsa da, çok uzaklardan görülebilen bir deniz feneri gibi.”⁶² “Fırtına dindikten sonraki kıyı gibi Edebiyat’ın yeri.”⁶³

Edebiyat dergisi 5 dönem halinde yayımlanmıştır. Birinci dönem; 1969 yılında başlamış ve Ağustos-Aralık 1969 ayları için çıkan bir özel sayı ile tamamlanmıştır. 1970 ikinci dönem, 1972 üçüncü dönemdir ve her dönemin özel sayıları vardır. Bu tarihten sonra dergi, 5 ay çıkmamıştır. Daha sonra dördüncü dönem 1973 Nisan ayında başlanır. 1975 yılında beşinci ve en uzun dönem başlar. Fakat 1984’te *Edebiyat* dergisi yayınlarına ara verir ve o güne kadar yayımlanan tüm kitaplar, dergiler halka ücretsiz olarak dağıtılarak, 13 yıl süren bir sükut dönemine girilir.⁶⁴

Edebiyat’ın Aralık 1984 sayısında (38+119) Nuri Pakdil’in kısa bir açıklaması yer aldı: “Beşinci Dönemin 111 ayı boyunca hiç olmayan ‘ara’ aksama bu 1984 yılında tam dört kez oldu. Şimdi bu sayıyı *Edebiyat*’ın Mayıs 1984, Haziran 1984, Kasım 1984,

---

⁵⁸ Nuri Pakdil, *Simsiyah*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Nisan 2002, s.47.

⁵⁹ Nuri Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ocak 2003, s.29.

⁶⁰ Pakdil, *Simsiyah*, s.32.

⁶¹ Pakdil, *Klas Duruş*, s.51.

⁶² Nuri Pakdil, *Çarpışan Sesler*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Şubat 2012, s.11.

⁶³ Pakdil, *Çarpışan Sesler*, s.18.

⁶⁴ İdris Hamza, ‘ Edebiyat Dergisi Ve Edebiyat Dergisi Yayınları’, *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013, s.286.

ve Aralık 1984 sayılarının tümü için çıkarıyorum. İçinde bulunduğum koşullarda, ancak böyle tamamlayabiliyorum 1984'ü.”⁶⁵

Ve bu açıklamayla *Edebiyat* dergisi yayımına ara vermiştir. 28 Şubat 1997 tarihinde, *Edebiyat Dergisi Yayınları* yeniden kitap yayımlamaya başlamıştır ve bugüne kadar Nuri Pakdil'in 41 kitabını yayımlamıştır.⁶⁶

1.3. Fethi Gemuhluoğlu Örneğinde "*Bağlanma*" Eserinin İncelenmesi

Nuri Pakdil'in sanatı hayatından, inançlarından mülhemdir. İyi bir Pakdil okuru, karşısında inancıyla eylemini beraber, tavizsiz yürütmüş, duruşunu ve amacını bu istikamete hasretmiş bir yürüyüşünün olduğunu bilir. Pakdil'in sanatsal metinleri arasında, en dikkate değer çalışmalardan birinin '*Bağlanma*' olduğunu belirtmeyi gerekli buluyoruz. *Bağlanma*'yı okuyan biri, çok özel bir biyografiyle karşı karşıya olduğunu hemen fark edecektir. Bu minvalde Nuri Pakdil'in hayatını, inançlarını, edebiyatını ele alırken Fethi Gemuhluoğlu'ndan söz etmemek mümkün değildir. Gemuhluoğlu'nun, Pakdil'in yazı ve düşünce hayatında çok önemli bir yeri vardır. *Bağlanma*, ağabey-kardeş ya da müşit-mürit ilişkisinin modern zamanlarda da nasıl sürdürüldüğünü ve her daim yol göstericilere olan ihtiyacımızı 'önder' örneğinde sunmaktadır.

Bu eser, Fethi Gemuhluoğlu üzerinden yapılan bir çalışmadır. Fethi Gemuhluoğlu, dostluğu ve mürüvveti ile, insanların ruh ve zihin dünyalarını aydınlatmayı başarmış ve bunu kendine varoluşsal bir amaç edinmiştir. Gemuhluoğlu'nun bu donatıcı ve kuşatıcı rehberlik gücünü Pakdil, kendi tecrübelerinden, kurduğu dostluktan yola çıkarak eserinde ortaya koymaktadır. *Bağlanma*, Pakdil'in Gemuhluoğlu özelinde yaptığı geleneksel yaşamın ideal tiplerinin, modern zamanlarda nasıl bir ilişki sürdürdüğünün canlı bir örneğini sunmaktır. Pakdil'in kurduğu bu ilişki, çağ insanının böyle bir bağ kurabilmeye olan ihtiyacını hatırlatır. Bu nedenle '*Bağlanma*'nın yalnızca, Fethi Gemuhluoğlu merkezli değil, modern zamanlarda yol göstericilerin, önderlerin, gönül ve dava erlerinin ne olması

---

⁶⁵ Nuri Pakdil, "Okuyuculara Ve Edebiyatı Sergileyen Kitapçılara Kısa Bir Açıklama", *Edebiyat*, 1984, S.34. s.1.

⁶⁶ Hamza, *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.288.

gerektiğine dair de bir giriş olarak okunması önemlidir. Ayrıca, Pakdil'in bağlanması, Gemuhluoğlu zahirinde Peygambere sunulan bir bağlanmadır ve böyle okunmalıdır.

Bağlanma, rahmetli “Fethi Gemuhluoğlu'nun büyük anısına bitimsiz saygıyla”⁶⁷ ithafıyla başlar. Eser birbiri ile bağlantılı ve birbirini bütünleyen on iki denemeden oluşur ve her bir denemenin üst başlığı kendi içinde özel anlamlar ifade eder. Bu denemelerde iki yüce gönlün nasıl ayrılmaz bir birliktelikte bulunduğu, birbirini tamamlayan ve dönüştüren yoldaşlığın bitimsiz izlerini görüyoruz. Ayrıca; medeniyet, sanat, estetik, ‘insan’ gibi konulardaki kırılmaları ve daralmaları ortadan kaldırmaya yönelik, yeniden bir oluşu öne alan cesaretlendirmelere, anlamlandırmalara şahit oluyoruz. Bu özelliği ile *Bağlanma* çok boyutlu, çok sesli, çok anlamlı ve çok katlı bir “varoluş sözleşmesi” ve çağı yüklenmenin yol gösterici kılavuzudur.⁶⁸

Pakdil, Gemuhluoğlu'yla ilk tanışmasını eserin giriş kısmında anlatmaktadır. 1959'lu yıllarda üniversitede öğrenciyken ‘Fethi Ağabey’ olarak anılan bu isim hakkında anlatılanlar Pakdil'i büyülemiş ve bir an önce kayıtsız kalamadığı bir ilgi ve merakla tanışmayı istemiştir. Onunla ilk kez karşılaştığında, şimdiye kadar hissettiği yakınlığın ve gizemin boşuna olmadığını anlamıştır.

Pakdil, onu bu denli yakından görünce içine bir evrenin dolduğunu, kendisini gizemli bir gücün kuşattığını, özgürlüğünü insana teslim eden bir bilinci yarattığını anlatır. Onunla beraber olmak, insanın iç aygıtlarını bakımdan geçirmesi, manevi yaraların onarılması demektir.⁶⁹

Pakdil'in tanıdığı en büyük çağdaşlardan biridir Gemuhluoğlu. İnsanı bir amaca doğru yürüten devinimli, aydınlık bir simgedir. Onun her konuşması tüm yeryüzünün harita gibi insanın önüne serilmesidir. Gemuhluoğlu, çağdaş insanın yaralarını çok iyi bilen bir ustadır. Sürekli ‘insan’ı irdeleyen, konusu hep ‘insan’ olan biridir ve doğayı sevdiğini söylerken bile, amacı insana daha çok yaklaşmak ve insan ıslahıyla dolmaktadır. Bu nedenle çocuklara derin bir saygı duyar. Aydınlık geleceğin umudunun çocuklar olduğunu iyi bilir.⁷⁰

Pakdil, Gemuhluoğlu'nun insana nasıl bir güç verdiğini, umudunu devleştirdiğini, uzun yürüyüşe nasıl alıştırdığını, şöyle anlatır: “Tanrı inancı ile

---

⁶⁷ Pakdil, *Bağlanma*, s.7.

⁶⁸ Turan Koç, "Bağlanmanın Boyutları", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013, s.394.

⁶⁹ Pakdil, *Bağlanma*, s.12.

⁷⁰ Pakdil, *Bağlanma*, s.19.

Peygamber bağıllığından kaynaklanan evrensel ısıydı, dostluk coşkusuydu sunduğu, İnsanın elinden tutuyor, adeta çağa çıkartarak yürüyüşe alıştıırıyordu. İnsan; arttığını, çoğaldığını duyumsuyordu O'nun yanında.”⁷¹

“İnsanın bazen kendini yalnız duyumsaması, bu yalnızlığından korkması, kendi kendine üşmesi olur ya; işte o zaman, yanına gitmesini, varıp görmesini dilediği biri olur ya; o biri O olurdu: ulu ağaç gibi. (Yalnızlığımız dağılırdı, üşümemiz giderdi, umutlu yanımız yeniden devinimleşirdi, birden en önüne sıçrardık kavganın; sığamaz olurduk yeryüzüne). Çok insanı O'nun yanından yeni bir güç kazanmış olarak ayrılmış görürdüm: Plautusoyunlarının birinde, şöyle söyler bir kahramanına: ‘Yüreğimiz var, var ama yüreğimizi dayayacak bir yer yok’ (: İşte o yer oluyordu kendisini tanıyanlara O)”⁷²

Ayrıca, Pakdil'in *Bağlanma*'sını ustasına bir sadakat risalesi olarak görmek de mümkün. Pakdil, O'nunla yaptığı yoldaşlığın kendisine katkısını şöyle ifade ediyor: “O'nun her sözü, konuştuğu insanın üzerinden, kürek kürek kül kaldırıyor + O'nunla konuşan insanın kendinde bir yeğnilik duyumsaması bundandı.”⁷³ “Bir insan bir ordu oluyordu O'nda: dinç, gürbüz, vakur: tarihin tüm kanayan yaralarını da şahdamarında duyumsayan: İNSAN (: Yeryüzünün damarlarında dolaşan tek yapıcı güç). O'nunla bir bilinç ‘yürüyordu’: devingenleşen bir bilinçti de bu; onun için ‘yürüyordu’ diyorum bu bilince: O'nun bize aşladığı özsuya: evrensel ülküden kaynaklanan çok narin, çok insancıl eylemin içimizde kımıldaması diyorum bu özsuya.”⁷⁴

Pakdil, ‘*Bağlanma*’da bir anlamda, insanlığın yön tercihlerinin saptığı bir dönemde uzmanların, bürokratların ve profesyonellerin tek biçimli ve suni ilişkilerinden kurtulmanın sahih ilişkilere dönmekle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Eser bizlere, insanı bütün yönleri ile kavrayabilen, onun iç âlemine nazar edebilen ve insanı ehlileşiren arif insanların varlığına her dönem ihtiyaç duyduğumuzu imlemektedir. Pakdil, bunun ne kadar önemli olduğunu kendi bağlantı tecrübesinden, onun kendisine olan katkısından hareketle aktarıyor. Pakdil, *Bağlanma*’da Gemuhluoğlu’nu anlatırken, çağ insanının çıkmazlarından, nereden hata yaptığının ve neyle tekrar ayağa kalkacağından bahsetmektedir. Pakdil’e göre, Gemuhluoğlu, modernizmin kurguladığı

---

⁷¹ Pakdil, *Bağlanma*, s.14.

⁷² Pakdil, *Bağlanma*, s.30.

⁷³ Pakdil, *Bağlanma*, s.61.

⁷⁴ Pakdil, *Bağlanma*, s.43.

dünyanın insanı Tanrı'dan koparttığını, onun için de yapılması lazım gelen şeyin, insanın bir an önce Tanrı'yla ve onun mutlak öğretisiyle buluşması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁵

Bağlanma'da yer alan denemeler, kendi içinde münferit konular içerse de, aslında her biri birbirini tamamlayan, çok zengin çağrışımları olan başlıklarla okuyucuya sunulur. Bu başlıklar, durumun ne olduğuna dair derin bir kavrayışın ve bu kavrayışın gerektirdiği uzun yürüyüşün boyutları hakkında ipuçlarıdır. *Bağlanma*'daki ilk denemenin adı “Çağa Çıkmak”⁷⁶ tır. Bu kısımda kıvılcımlanan bir dostluğun başlangıcını görürüz. Tanrı inancı ve Önder bağlılığının gerekliliği insana sunulur ve modern çağda insanı yalnızlaştıran, nesneleştiren bütün tuzaklardan insan ısıısıyla kurtulmanın gereği anlatılır. Çağa çıkmanın ancak, böyle mümkün olduğundan söz edilir. İkinci deneme “İnsan Gündemde”⁷⁷ dir ve artık umut ‘insan’dır. Pakdil, insanla fizikötesi arasında bir ilinti, bir bağ kuruyor ve insana varoluş çışkusu kazandırıyor.

“Yoğun Buzullar”⁷⁸ dediği üçüncü bölümde ise Pakdil, insanı iç evrenindeki bütünlüğe yaklaştırıyor ve insanlardan oluşan bir yapı kurduruyor. Kişinin düştüğü yerden kalkacağı inancıyla bu yoğun buzulların nasıl kalkacağını işaret ediyor.

Dördüncü bölüm “Damar Derinlerde”⁷⁹ kısmında insanı ayağa kaldıran, yücelten kaynaklardan söz ediliyor. Kutsal Kitap’tan beslenmiş sanatın önemi vurgulanıyor ve evrensel öğretinin yeryüzüne ancak sanatla yayılacağına inandırıyor. Bununla beraber, yeryüzünün Peygamberle algılanabileceğini, insanın ona bağlanmadan yeryüzünde köklenemeyeceğini anlatıyor. “Gecenin Tanıkları”⁸⁰ bölümünde, gecenin doğurucu, onarıcı taraflarına dikkat çekiyor; insanın gün aydınlığına ancak bu harlı ve yoğun gecelerden sonra çıkabileceğinin umudunu veriyor.

“Enkazlar Arasından”⁸¹ bölümünde, Türk ulusunun evrensel ülküsünü tekrar ele alabilmesinin, tarihe tutunması ile mümkün olacağı vurgulanıyor. Bunun için evrensel, tarihsel bir bilinçle edebiyat ve sanatı bu uğurda işlevselleştirmek gerekir. “Karşı-Sisif

---

⁷⁵ Pakdil, *Bağlanma*, s.193.

⁷⁶ Pakdil, *Bağlanma*, s.9.

⁷⁷ Pakdil, *Bağlanma*, s.15.

⁷⁸ Pakdil, *Bağlanma*, s.21.

⁷⁹ Pakdil, *Bağlanma*, s.27.

⁸⁰ Pakdil, *Bağlanma*, s.33.

⁸¹ Pakdil, *Bağlanma*, s.39.

Yorumlaması”⁸² anlam ve değerini insandan alır. İnsanlığa girmekten başka çare yoktur, tek evrensel lu birimi insandır. "İnsanlığa girdikçe daha çok tutunabileceğiz birbirimize: bağlanma, insanlığa girmek demektir: insanı savunmak.”⁸³

“Kale Savunması”⁸⁴ nda, insan merkezli bir okuma yapılır ve yeryüzünü güzelleştiren insanı savunmak demek, aynı zamanda insanla birlikte bütün bir mekanizmayı savunmak demektir. Ayrıca, ağ insanının eşyayla kurduğu ilişki, acıklı bir yalnızlıktan başka bir şey değildir. Sürekli yığan, biriktiren insanın, gerçek öz suyunu yitirmesi ve sahipliğini sayılar üzerinden kurması anlatılır.

Dokuzuncu bölüm, “Emeğin Kıvılcımları”⁸⁵ başlığını taşır. Adeta kül ağı yaşayan insan, i yetkinliğini emekle artırmalı ve evrensel konumunu böyle güçlendirmelidir. Kabaran, artan bir ‘vurgun’ iştahi, bir ‘zulüm oğalımi’, bir ‘sayılama merakı’, insanın kendi külünü çoğaltmakta ve esiri yapmaktadır. Külü dağıtabilmenin imkanını da söyler Pakdil: “Tanrı ğretisi’nde vurgulanan emeğin kıvılcımları, kül kraterinde yiten İNSANın kalbine dsecek nasıl olsa: önemli olan, insanı, içinden, çok gizemli bir yerinden yakalamaktır: önemli olan, insanı, kendi murdarını eliyle sürtecek bilinç düzeyine ulaştırabilmektir, çıkarabilmektir.”⁸⁶

“Cadılara Karşı”⁸⁷ bölümü, insanı evrensel işlevinden alıkoyan, direnme gücünü yok eden cadılara, firavunlara karşı bir uyarmadır. Ve din coşkusunu yitirmiş ağdaş insan, dşsüz bir ‘toplam’dır. İnsan günüyle, tarih arasında bir bağ kurmalı, Kutsal Kitapla içini doldurmalı ve yaklaşan hesap gününü sürekli hatırlamalıdır. Denetimsiz yaşayan, nesne iştahi artan insanın temel ihtiyacı Tanrı’dır. İnsanın yaratılışındaki bilgelik, kaçınılmaz olarak insanı Tanrı’ya yaklaştıracaktır.⁸⁸

“Varoluş Sözleşmesi”⁸⁹, insanın yaratılışındaki anlama ve değere işaret eder. Çağdaş insan, üzerindeki gereksiz ağırlıkları, çok güçlü zihinsel edimlerle aşabilir. Pakdil: “ İnsan, aradığı bildirgeyi, bir iz’i süre süre bulabilir: kuşkusuz sürekli zihinsel

---

⁸² Pakdil, *Bağlanma*, s.45.

⁸³ Pakdil, *Bağlanma*, s.47.

⁸⁴ Pakdil, *Bağlanma*, s.51.

⁸⁵ Pakdil, *Bağlanma*, s.57.

⁸⁶ Pakdil, *Bağlanma*, s.61.

⁸⁷ Pakdil, *Bağlanma*, s.63.

⁸⁸ Pakdil, *Bağlanma*, s.68.

⁸⁹ Pakdil *Bağlanma*, s.69.

titizliğini koruyarak.”⁹⁰ Demektedir. İnsanı evrensel adalete, sömürsüz dünyaya peygambere bağlanmak ulaştıracaktır.⁹¹

Son bölüm “ Vicdanımızın İşleviyle”⁹² ismini taşımaktadır. Pakdil, varoluşla toprak arasında bir bağ kurar, topraktan yaratılan insanın, toprağa karşı vefasını, ihtiyacını, dönüşümünü hatırlatır. Toprağın tek onur anıtı ancak emek ve alın teridir. Emeğin önde yürümesi ilkesi önemlidir, her şey bu ilkenin arkasından yürümektedir. Ayrıca bireysel vicdanlarını aşıp başkalarının da vicdanı olanlar, toprağın değerini ortaya çıkarırlar. Nuri Pakdil, eserin sonunda insana vicdanını duyumsatacak olan insan mı yoksa toprak mı sorusunu sorar. Aranılan cevapta insanla, toprak arasındaki gizil güç, vicdana ivme kazandırır ve öncü, bilge insan vicdanını toprağa ekler, böylelikle yeryüzünün adaletsizliği, zulmü sona erer.⁹³

Sonuç olarak, bu eser, insana atfedilen bir bağlanmadan, biyografik çalışmadan ziyade insana, varoluşuna dair hakikat seçimini ve yoklamalarını yaptıran, gidilecek yolu işaret eden, bu yürüyüş için gerekli olan umudu ve direnci temin eden ve insanı kendisiyle hesaplaştıran, çağa çıkaran özel bir belgedir. Nuri Pakdil gibi bir inanç erinin, estetik ve narin dilinden, insanı yeniden ve yeniden boyutlandıran sahil bir bildirgedir.

1.3.1. Bir Yol Gösterici Ve Gönül Eri Olarak Fethi Gemuhluoğlu

Nuri Pakdil’de özel bir yere sahip olan Fethi Gemuhluoğlu’nun hayatını ayrıca ele almayı bu çalışmada önemli ve değerli buluyorum. Gemuhluoğlu’nu kendi özelinde tanıdığımızda anlaşılacaktır ki baştan sona dostluğa ve hizmete adanmış bir hayat vardır karşımızda. Çok yazmadığı için fazla tanınmayan Fethi Gemuhluoğlu, dostluk abidesi kişiliğiyle, sadece kendi nesli için değil, sonraki nesiller için de örnek bir şahsiyet olmuştur.

Fethi Gemuhluoğlu 1923 yılında İstanbul Göztepe’de doğar. Ailesi Malatya’nın Arapgir ilçesinin Gemuhluoğlu köyündendir ve Türkmen’dir. Annesi Fatma Saniye Hanım, babası Mustafa Neş’et Beydir. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da tamamlar.

---

⁹⁰ Pakdil, *Bağlanma*, s.73.

⁹¹ Pakdil, *Bağlanma*, s.74.

⁹² Pakdil, *Bağlanma*, s.75.

⁹³ Pakdil, *Bağlanma*, s.80.

1940 yılında Haydarpaşa lisesinden mezun olur. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenimini sürdürür. Askerliğini Gelibolu'da adliye subayı olarak tamamlar. 1950-55 yıllarında çeşitli okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği, İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayı Müdürlüğü görevinde bulunur. 1959 yılında Dr. Emine Suzan Hanım ile evlenen Gemuhluoğlu'nun, Mehmed Ali ve Veli Selman isimlerinde iki oğlu vardır. Ayrıca, 1963-65 yıllarında Almanya'da serbest gazetecilik, Milli Eğitim Bakanlığı'nda özel kalem müdürlüğü görevinde bulunur. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Basın müşavirliği yapar ve çok sayıda vakıf, dernek ve hayır kurumlarında hizmet eder.⁹⁴ Fethi Gemuhluoğlu, sağlam karakteri, toplumu bir bütün olarak ele alan hoşgörülü tutumu ve herkese sevgiyle yaklaşımından dolayı etrafında aydın bir çevre oluşturur. Zarif bir İstanbul Türkçesiyle yaptığı konuşmalarında, yazdığı mektup ve makalelerinde iman, aşk, hizmet, emek, hürriyet, güzel ahlak, çalışkanlık gibi değerlerin savunucusu olur ve bir dönemin yükseköğrenim gençliğine bu değerleri aşılama da çok önemli rol oynar.⁹⁵

1969 yılından itibaren kuruluşunu kendisinin gerçekleştirdiği Türk Petrol Vakfı Genel sekreterliği görevini üstlenir. Bu vakıf vesilesiyle yükseköğrenim gören birçok gence burs imkânı sağlar ve onların istikbaline katkı yapmak için onlarla yakından ilgilenir. Yaptığı bütün vakıf çalışmalarıyla ömrünü hakka hizmetle geçirmiştir. Ayrıca, öğrencilere burs verme şekli hayli sıra dışı ve hassasiyetlerle doludur. Kimseye elden ödeme yapmadan çek takdim eder. Türk Petrol Vakfı'ndan burs alan o kadar çok değerli isim vardır ki birçoğu yazar, siyasetçi, bürokrat, akademisyen, iş adamıdır. Her kesimden insanın Fethi ağabeyi olmuştur. Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Alaattin Özdenören, Cahit Zarifoğlu, İsmet Özel, Akif İnan, Ahmet Kabaklı, Ergun Göze gibi değerli isimler, Gemuhluoğlu'nun özel dostluğundan nasiplenmiştir.⁹⁶

Gemuhluoğlu tek yönlü, tek fikirli olmaktan uzak durur; medeniyetimize ve geleneksel bilgeliğimize katkıda bulunan herkesi okur, tanır ve önemser. Yaşar Kemal'den Asaf Halet Çelebi'ye, Neyzen Tevfik'ten Cinuçen'e, Bedri Rahmi Eyüpoğlu'ndan Genco Ekkal'a kadar nicelerini cem düzeyinde birleştirir. Ve her birinin

---

⁹⁴ Sadık Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine*, Timaş, İstanbul 2009, s.9.

⁹⁵ Şamil Kucur, "Fethi Gemuhluoğlu: Sır Kapısındaki Alperen", *Aksiyon*, 1997, s.149.

⁹⁶ Talip Işık, *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, Biyografi, 5 Ekim 1977

bu ülkenin aydınlık geleceği için bir katkısı olduğunu, bu birlikte olmanın varoluş ve diriliş için elzem olduğunu sıklıkla vurgular, hissettirir.⁹⁷

Gemuhluoğlu söz ve eylemi hayatında birleşmiş ve bunun verdiği iman gücüyle haksızlığa, hataya karşı dik duruşunu hiç bozmamıştır. 10 Nisan 1950’de Mareşal Fevzi Çakmak’ın vefatına sevinen o dönemin tek parti zihniyetini, inancının verdiği cesaret ve sorumlulukla protesto etmiştir. İdareye karşı halkın öfkesini ve tepkisini 28 yaşındayken, milliyetçi gençliğin önünde giderek Gemuhluoğlu gerçekleştirmiştir. Harbiye Ordu Komutanlığı’na giderek, bayrağı yarıya indirmiş ve Mareşal’ın tabutunu resmi makamlara vermeyerek Eyüp Sultan’a kadar omuzlarda taşıyan gençlere öncülük etmiştir. Ayrıca, o gençlerin arasında Gemuhluoğlu’yla birlikte 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal da vardır.⁹⁸

Onun bütün hayatına dikkatle bakan kişinin fark edeceği en önemli şeyin mümin sorumluluğudur. Bu sorumlulukla büyük düşünüyor ve tanıdığı her insana umut ve coşku aşıliyordu. Bir çekirdeğe, koskaca bir ağaca bakar gibi inanır, ferasetiyle o ağacın nasıl çiçekleneceğinden ve meyve vereceğinden söz ederdi. Selamlaştığı her insanla sürekli iletişim halinde kalma isteği ‘beraber saf tutma’ inancından geliyordu.⁹⁹

Rasim Özdenören, Gemuhluoğlu’nun bu kadar çok insanla nasıl bir bağ kurduğunu şöyle anlatır: “Fethi Ağabey, zamanımızda ender görülen kişiliklerden biriydi. Onu ‘Ağabey’ olarak bilip de, üstünde şu veya bu biçimde hakkının olmadığını, O’ndan şu veya bu biçimde bir etki taşımadığını söyleyecek kimse yoktur sanırım. O’nun zengin, çok yönlü kişiliği, kendisine bizim bilmediğimiz, duymadığımız çevrelerde dostlar kazandırmıştı. Çok güçlü bir hafızası vardı. Bu hafızasını da çok ustalıklı kullanırdı. O’nun bildiği isim listesi sanırım kalınca bir fihrist teşkil edebilirdi. Zaman zaman kendi aramızda konuşurken, O’nun bildiği isimlerin neredeyse Türkiye nüfusunun yarısına denk olduğunu söylerdik. Bir eylem adamı için önemli bir vasıf, belki vazgeçilmez bir meziyet sayılabilir bu.”¹⁰⁰

Fethi Gemuhluoğlu, karşılaştığı ve burs verdiği kişilere, “Hiç âşık oldunuz mu?”¹⁰¹ diye sorar. Bu sorunun insanda şaşkınlık yaratması olağandır. Gemuhluoğlu bu

---

⁹⁷ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine*, s.12.

⁹⁸ Işık, *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, s.3.

⁹⁹ Su, *Kalemin Yüğü*, s.112.

¹⁰⁰ Rasim Özdenören, ‘Coşkun Derviş’, *Yeni Devir*, 8-10.10.1977

¹⁰¹ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine*, s.71.

sorusuyla karşısındaki insanın mayasındaki cevvaliyetin bir ölçümünü yapıyor. Akıl ve kalp istidadını yokluyor adeta.¹⁰²

Kendisinin aşka meylini de şöyle dile getiriyor: “ Hiç âşık oldunuz mu? Bir dağ başında, bir ağaçla baş başa kalsam, o ağaca âşık olurum.”¹⁰³

Böyle büyük akıl ve kalp gücüne sahip Gemuhluoğlu'nun medeniyet fikri de ırk, dil, ülkeler üstüdür. Onun davası tüm Müslüman halklar içindir. Asya, Afrika, Ortadoğu, Balkanlar onun inancının kavileştiği coğrafyalardır. Arapgir gazetesindeki yazılarının amacını da bu kutlu sebebe bağlamaktadır: “Yazılarıma gelince bunlar bütün açıklığıyla meydanda. Günlük ve küçük oyunların tamamıyla dışında memleket meseleleri. Cezayir için yazdık. Tunus için yazdık. Keşmir ve Mısır için yazdık. Afrika uyanıyor, dedik. Asya uyanıp silkelenecektir, diyoruz. Evet Asya silkelenecek ve Rusya'yı sırtından atacaktır. Devletler tek başlarına yaşayamıyorlar. Devletler arasında da birlikler, paktlar, federasyonlar mevcut. Biz de İslam'ın beynelmileline ittibâen şark milletlerinin, Müslüman halkların birlik ve beraberliklerine gitmeliyiz. Dünyanın her yerindeki istiklal hareketleri bizi sevindirir. Biz Gana Devleti'nin istiklale kavuşmasını, sadece Altın sahilleri halkının Müslüman olmaları dolayısıyla alkışlamamıştık. Bu küçük gazetede, son Macar ihtilali için de kalbi ve samimi hislerimizi dile getirmeye çalıştığımı hatırlarsınız. İnancımız, ‘İnsanlara hürriyet, milletlere İstiklal’ parolasında ifade bulabilir.”¹⁰⁴

Fethi Gemuhluoğlu'nu doğru okumak ve anlayabilmek için bazı kavramların bâtınına vakıf olmak gerekir. Hem geleneğin dilini hem de Gemuhluoğlu'nun özel dilini bilmek çok önemlidir. Zira onun kurumkişi, okulkişi, merkezkişi konumundaki yol göstericiliği ancak böyle anlaşılabilir.¹⁰⁵

Bu minvalde değerli isimlerin, Fethi Gemuhluoğlu'nu anlatan eserlerini okumak, onu anlamının başlangıcı olabilir. Necip Fazıl *Babıali*'de bir bahsi ona ayırır. Sezai Karakoç, *Diriliş*'teki “Çocukluğumuz”u ona ithaf eder. Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*' ta

---

¹⁰² Su, *Kalemin Yüğü*, s.110.

¹⁰³ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine*, s.71.

¹⁰⁴ Nevzat Sezer, 'Fethi Gemuhluoğlu İle Bir Konuşma', Arapgir Postası, 26.09.1958, *Dostluk Üzerine*, s.57.

¹⁰⁵ Su, *Kalemin Yüğü*, s.115.

uzun uzun ondan söz eder. Özellikle Nuri Pakdil'in *Bağlanma*'sı bu konuda en özel çalışmalardan biridir.¹⁰⁶

Vefatından birkaç hafta önce oğlu Ali'ye yazdığı mektuplarda inanç ve eylem telkin ederken, bir taraftan da vedalaşma içinde olduğunu görmekteyiz. Gemuhluoğlu 55 yaşında, 5 Ekim 1977' de İstanbul'da Rahman'a kavuşur. Cenazesinde bakan, milletvekili, vali, komutan, profesör, öğrenci, yazar, gazeteci; kısacası, her sınıf ve tabakadan insanlar bir araya gelmiştir. Bu tablodan da anlaşılıyor ki o, çok farklı insanlarla gönül bağı kurmayı başarmış ender şahsiyetlerden biridir. Vasiyeti üzerine kabri Sahrayıcedit Mezarlığında, "Kadın anam" diye andığı sevgili annesinin yanındadır ve talep ettiği gibi mezar taşı da yoktur.¹⁰⁷

Fethi Gemuhluoğlu'nun tarihi konuşması, *Dostluk Üzerine* (1978-2001), *Dostluğa Dair* (1998) ve *Gerçek Olan Aşktır* (2000) başlıklarıyla kitap haline getirilmiştir.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Işık, *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, s.1.

¹⁰⁷ Işık, *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, s.4.

¹⁰⁸ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine*, s.11.

II. BÖLÜM

1. NURİ PAKDİL'İN MUHALİF DURUŞU

Nuri Pakdil, gerek eserleriyle, gerek hayatta aldığı pozisyonla; uyarıcı, onarıcı ve inşa edici tutumuyla fikir ve sanat hayatımızda derin tesirleri olmuş aydınlarımızın başında gelir.¹⁰⁹

Bu kadar belirleyici bir role sahip olan fikir ve eylem adamının, protest bir tavır takınarak, uzun süreli bir suskunluk dönemine girmesi, çevresindekiler için hayli merak uyandırıcı ve dikkat çekici olmuştur. Pakdil neden susmayı tercih etmiştir, sükût dönemini nasıl geçirmiştir, dönüşünü tetikleyen sebepler nelerdir? Ayrıca, Pakdil'in bu dönemini muhalif tavrının bir devamı olarak görmek mümkün müdür? Çalışmamızın 3. bölümünde bu sorulara cevap arayacağız ve Pakdil'in sessiz kalarak gerçekleştirdiği eylemin arka plandaki nedenlerini, eylemin gerçekleştirme şeklini ve sonuçlarını tartışacağız.

1.1. Eylem Ve Tavır Adamı Olarak Nuri Pakdil

Nuri Pakdil'in muhalif duruşunun en net yansıması *Edebiyat* dergisinin kapatılmasındaki eylemdir. Öncelikle Pakdil'in hayatında özel bir şekilde konumlanan *Edebiyat* dergisi, 15 yıl boyunca yayın hayatında büyük bir sanatsal girişim olarak yol almış, edebiyat ve düşünce dünyasına yeni, farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. *Edebiyat* dergisi bu çizgisiyle Nuri Pakdil'in kişilik kodlarına, yaşam tarzına, değerlerine, ilkelerine de ortaklık etmektedir. Pakdil, *Edebiyat* dergisinin durduğu yeri şöyle anlatmaktadır: “Edebiyat’ın yeri” Kay Yokuşu’nda kaldı. “Yer” çok özel ve oraya ait. “Dükkan” mı desem? Oturmuyor gerçekliliğine: Hiçbir ticari devinim sözkonusu değil ki. “Depo”, “Ardıye” de öyle. Buldum-uygun düşse de, uygun düşmese de-: Sabır Üssü.”¹¹⁰

Pakdil'in ‘sabır üssü’ olarak tanımladığı *Edebiyat* dergisinin yönetim yeri 15 yıl boyunca maddi manevi büyük sıkıntılara atınlık etmiş, bir tür "karargah" görevi görmüş bir mekandır. Ama Pakdil'in ifadelerinden de anlıyoruz ki hiçbir maddi kaygı

¹⁰⁹ Şaban Abak, *Meşaleyi Tutan El*, Vadi Yayınları, Ankara, Ekim 2007, s.108

¹¹⁰ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, s.98.

ve talebi olmayan, mülkiyet biriktirmeyi reddeden zihniyetin kurduğu bu derginin, 15 yıl süren direnişi, büyük bir sabrın hikâyesidir. Bu bağlamda, derginin son dönemlerine yaklaştığını hisseden Pakdil için, bir son, bir kaybetme söz konusu değildir. Pakdil'in *Ateş Hattında* eserinde sıklıkla bu tavır alış hatırlatılmakta ve kitabın ismine de uygun olarak *Edebiyat* dergisinden bir direniş, karşı koyma, mevzilenme olarak söz edilmektedir.

“*Edebiyat*'ın yeri: düştü düşecek. Yiğitlik cümleleri zor zor okunuyor mazgal deliklerinde. Ama bu kale, benim içimde. Eminim. Ve bulup bulup yakmak tek çıkış yolu: mülkiyet, en iyi, direnişle artırılır: artıkdeğer, mütemadiyen, kopartılıp kopartılıp atılır.”¹¹¹

Nuri Pakdil, başka bir eseri olan *Klâs Duruş*'da, *Edebiyat* dergisine dair o dönem hissettiklerini ve derginin çıkmayan sayılarıyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “*Edebiyat*'ın basım evinden aldığım düzeltilerini yapıyorum: direniş ve hüznün. Bir elimde biri, bir elimde biri. Büyük masanın üzerinde: yüksek sesle mi okusam, susarak hücrelerimle mi okusam? Bu yıl çıkarılmamış Mayıs, Haziran, Kasım ve Aralık olmak üzere, dört sayının tümü için de çıkarılıyor işte bu Aralık sayısı: bir elimde direnişi, bir elimde hüznü hala tutuyorum; sayfayı çevirirken, direniş de, hüznün de bir daha karışıyor satırlara. *Ve Edebiyat*'ın yeri ıpıssız.”¹¹²

Edebiyat dergisinin kapanışı ve gerçekleştirilen eylem büyük ilgi uyandırmış ve yer yer efsaneleşen anlatımlara konu olmuştur. Oysa ki *Klas Duruş* eserinde, bu dönüm noktasına gelinceye kadarki sürecin, Pakdil'deki hesaplaşması, kaygısı, hüznü ve konumu anlatılmıştır. “Ya, *Edebiyat*'ın Ocak 1985 sayısı çıkabilirse? Dilim dönüyor ya, gevşek; siliyor tekrar ağzımdaki cümleyi, dilim. Çıkabilir mi? Çıkamaz mı? Stop-fırtınaya tutulmuş bir geminin direği gibi *Edebiyat*'ın yeri. Hiç çıkmıyor aklımdan ilk sayısından beriki günler. İnsanın, kendi kendi olabileceği sessiz bir mekân, meğerse, ne kadar önemliymiş!”¹¹³

Bununla beraber, okuyucu Pakdil'in *Edebiyat* dergisiyle kurduğu derinlikli bağın, sevincine de, hüznüne de tanıklık etmektedir. Çoğu metinde Pakdil, *Edebiyat* dergisini karşısına alır ve onunla konuşur. Pakdil için *Edebiyat*, insanı kalbinden

---

¹¹¹ Nuri Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ocak 2003, s.93

¹¹² Nuri Pakdil, *Klâs Duruş*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2.Basım, Ankara 2012, s.33.

¹¹³ Pakdil, *Klâs Duruş*, s.41.

yakalayan bir keder, bazen bir zafer, bazen de sükûttur. “*Edebiyat*’ın yeri ne mekândı, ne zamandı: destandı.”¹¹⁴

“Sabah da, akşam da kül boşaltıyorum: yanan zamanın... Ya çıkarsa Ocak? (Ses de tam çıkmıyor) *Edebiyat*, Ocak 1985! (Ağır ağır)...Uykusuzluk *Edebiyat*’ın yerini kapladı. Şişeler içinde açık denize atılan mektuplar gibi: bir gün buradan çıkınca, geniş penceresine, kim bilir kaç yıl sonra, Kay Yokuşundan bir geçiş esnasında, bakarım galiba.”¹¹⁵

Pakdil, *Edebiyat* dergisiyle ilgili kararını vermiştir ve Aralık 1984 sayısında, içinde bulunduğu çıkmazı okurlarına şu şekilde bir notla açıklamıştır: “Beşinci dönemin 111 ayı boyunca hiç olmayan ‘ara’ aksama, bu 1984 yılında tam dört kez oldu. Şimdi bu sayıyı; *Edebiyat*’ın Mayıs 1984, Haziran 1984, Kasım 1984 ve Aralık 1984 sayılarının tümü için çıkarıyorum. İçinde bulunduğum koşullarda, ancak böyle tamamlayabiliyorum 1984’ü.”¹¹⁶. Ve son olarak Pakdil bu cümlesiyle *Edebiyat* dergisinin vedasını gerçekleştirir: “31 Aralık 1984/ Yarın 1 Ocak/ *Edebiyat* olmayacak.”¹¹⁷

Nuri Pakdil’in, *Klas Duruş*’ta 25-28 Aralık 1984 tarihlerinde yazdıkları, kitaplarını dağıtacağı eylemin öncesindeki ruh haline ve karar aşamasına dair bize bilgi vermektedir:“Hepsini dağıtmayı kafama koydum. Ağlaya ağlaya yanına geldi zaman: diz dize oturup, teselli etti; n’apsın. İçinden, ‘Amma da buldu ha adamını!’ da geçmedi değil doğrusu. Ne durumda olursak olalım, bir müziğiz: insan, kendi sesini, dâima, başkalarından önce işitir. Herkesin, kendince, bir çileye dayanabilme gücü de burdan gelir ya.”¹¹⁸ “Erkenden uyandım. Sabaha daha saatler var. Salonda, odalarda *Edebiyat* Dergileri, *Edebiyat* Dergisi Yayınları. Hemen hemen bütün yerler dergi paketleri, kitap paketleri... Yarın taşınacak bunlar *Edebiyat*’ın yerine. Ne oraya sığabilecek, ne de zaten orada kalacak bunlar. HEPSİ DAĞITILACAK. TOHUMLAR TOPRAKLARA!... Bu evden de çıkacağım... Çemberi dönderip, yeniden başlamak, bir gün... O bir gün! ... Bilinçli dağıtmak, vermek de olsa; gene de, bir içtören yapıyorum şimdi. Yeniden, eylemde buluşmak üzere VEDA, *Edebiyat* Dergisi, *Edebiyat* Dergisi Yayınları! Kilimin

¹¹⁴ Nuri Pakdil, *Büyük Sorgu*, *Edebiyat* Dergisi Yayınları, Kasım 2001, s.77.

¹¹⁵ Pakdil, *Büyük Sorgu*, s.75.

¹¹⁶ Nuri Pakdil, “Okuyuculara Ve *Edebiyat*’ı Sergileyen Kitapçılara Kısa Bir Açıklama”, *Edebiyat*, 1984, S.34. s.1.

¹¹⁷ Pakdil, *Klas Duruş*, s.91.

¹¹⁸ Pakdil, *Klas Duruş*, s.79.

üzerindeki yaygıda: dizüstü: ‘dilindeki direniş epeyce koşturur daha seni’: tutuyor bu sesini, zor bir sözü tutarken zorlanan insanın hâlini düşünüp gülüvererek...Doğrudur, kuşkusuz: mutlaka: yazı, hiç olmadığı denli yücelikli burçlarda da yazılabilir, çamurun ve çirkefin içinde de. Yazar da, bir insan olduğuna göre, sürekli dönüm noktalarında gibidir.”¹¹⁹

Pakdil’in bu sürecini başlatan olay, 31 Aralık 1984 tarihinde meydana gelir. Nuri Pakdil, Ankara’daki öğrenci yurtlarına önceden haber vererek eylemine başlamıştır. *Edebiyat* dergisinin yer aldığı Demirlerler Pasajı’ndan, Akay Yokuşu’nun sonuna kadar insanlar kuyruğa girmişlerdir. Nuri Pakdil, iki kamyon dolusu dergi ve kitabını o çok bilinen titizliği ile dikkatle paketledikten sonra dağıtmaya başlamıştır. Pakdil’in adeta "halktan aldığı halka veren" soylu bir eyleme giriştiğini görmekteyiz. Bu sıra dışı eylemle Pakdil artık kitaplara ihtiyacının olmadığını göstermektedir. Ayrıca, bu eylem, *Edebiyat* dergisine dikkat çekmeyi de başarmıştır. Çünkü o zamana kadar *Edebiyat* dergisinin yayınlarına dönüp bakmayan insanlar ‘bedava’ya hücum etmişlerdir.¹²⁰

Nuri Pakdil’in çok konuşulan ve tartışılan dikkat çekici bu eyleminin sürecini *Bir Yazar’ın Notları* eserinde tanıklığını yapabiliriz. Pakdil bu eylemi gerçekleştirirken *Edebiyat* dergisinin girdiği bunalımlı süreci, büyük bir protestoyla gerçekleştirmemiştir. Pakdil, kaçınılmaz olarak girilen sürece, son noktayı soylu bir şekilde koyma çabasıdır. Zaten eserinde takip ettiğimizde de görüyoruz ki Pakdil, bu eylemi adeta bir iç tören, bir devrim, yüce bir veda olarak tanımlamaktadır. Pakdil, özellikle bu olayı görenleri, içinde olanları ‘tanık’ olarak tanımlamakta ve bu eyleme ortak olanları şahit kılmaktadır. Bununla beraber, kitapların bedava dağıtılmasını ‘kültür dayanışması’ olarak kabul etmekte ve *Edebiyat* dergisinin bir sonlanması değil, bu dayanışmayla daha da büyüdüğünü, arttığını anlatmaktadır. Dikkat çeken başka bir durum ise; okuyucularına bu eylemin arka saiklerini, karar aşamasını, gerçekleşme şeklini *Klas Duruş* isimle eserinde anlatmasıdır. Anlıyoruz ki bu, bir klas duruş’tur. “*Edebiyat*’ın yeri: bir duruşun da omurgası aynı zamanda.”¹²¹

---

¹¹⁹ Pakdil, *Klas Duruş*, s.86.

¹²⁰ Suavi Kemal Yazgıç, “Nuri Pakdil’in Dağ Duruşu”, s.k.y.,
Kaynak: [http:// www.suavikemalyazgic.com/nuri-pakdilin-dagdurusu](http://www.suavikemalyazgic.com/nuri-pakdilin-dagdurusu), (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2012).

¹²¹ Nuri Pakdil, *Simsiyah*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Nisan 2002, s.55.

“Açık olursa bugün hava, geleceklerdi. Saat 8’de. Kamyon geldi. Dört tanık da geldi. Başladık taşımaya kamyonu. Apartmanın çocukları da katıldılar taşımaya. Üstü kapalı büyük bir kamyon. Doldu. Evde daha kaldı. Ben de bindim kamyonu, yukarıya, dergilerin, kitapların yanına; tanıkların ikisi şoför mahallinde, ikisi yukarıda. Pasaja, Edebiyat’ın yerine. Edebiyat’ın yerine taşıdık alabildiği kadarını. Pasajın içine dizmeye başladık sonra paketleri: tabii elden ele taşırken çoğu yırtıldığı için paketlerin, dergiler, kitaplar dağınık biçimlerde yığılmaya başladı. Pasajın bizim bulunduğumuz bölümü neredeyse doldu. Kamyonla gidip, kalanları da getirdik. Yığıldı. Durum dikkat çekmeye başladığından, Kay Yokuşundan geçenler merak içinde bakıyorlardı: ‘N’oluyor burada?’ Sesi tane tane (ardı ardına enstantane... enstantane...enstantane...Devrim başlamış gibi): ‘Canı gönülden dergiler ve kitaplar dağıtıyoruz. Bu, bir kültür dayanışmasıdır. Lütfen hemen sıraya giriniz ve gidince de bütün tanıdıklarınıza haber veriniz! Onlar da gelsinler!’ Sokaklara duyurular yapıştırdım. Harıl harıl: veriş: gece 11 oldu. İnsan ne yaptığını, neyin üzerine gittiğini bilirse tehlike yoktur. Gökyüzü şenlenince, vız gelir tırıs gider, diyor başını siperden çıkarmış. Stop- dimdikseniz gerçekten, bu dimdikliğin sonu nereye varırsa varsın, denir. Çünkü: dimdiklik de canlı varlık, öyle ki, ifade olunduğu cümlesinden daha da hızlı yol alışı var kitaplardan kitaplara, ülkelerden ülkelere, çakılıp kalması düşünülebilir mi çıktığı yere; bir devinimi ki, görülmemişinden...”¹²²

15 yıldır amacından, çizgisinden, ilkelerinden ödün vermemiş olan *Edebiyat* dergisinin vedası da böyle bir duruşun izdüşümlerini taşımaktadır. Her ne kadar Pakdil’in bu tavrını, bir vazgeçme ya da geri çekilme (ricat) gibi değerlendirenler olsa da aslında bu durum özünde bir tercihi barındırmaktadır. Pakdil o dönemin kültürel yozlaşmasına karşı suskunluğu tercih etmiştir ve yazmaktan, mücadeleden, vazgeçmemiştir. Bu sürece ilişkin en doğru değerlendirmeyi Pakdil şu şekilde dile getirmektedir: “ Hayır! Yazar havlu atmaz. Olsa olsa, Sükûtunu duvara asar, tüfek gibi; bakar.”¹²³

Görüldüğü üzere, Pakdil’in sükûtunda, bir yenilgi ya da çekip gitme söz konusu değildir. Böyle farklı bir eylem biçiminin gerçek nedenlerini, hangi koşullara bağlı

---

¹²² Pakdil, *Klâs Duruş*, s.87.

¹²³ Pakdil, *Klâs Duruş*, s.35.

olarak çıktığını ancak dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak anlamak mümkündür.

Sadık Yalsızuçanlar, ‘Düşüncenin Örtüsü ‘Sükût Sûretinde’n Dilegeliş Öyküsü’ adlı yazısında bu durumu şöyle değerlendirmektedir: “Sezai Karakoç gibi, Pakdil’in de yürürlükteki ‘sistem’le başı hoş değildi. Gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi iletişim ortamlarından uzak duruyordu. Tek bir fotoğrafı bile yayımlanmamıştı bir yerde. Ben, bu tutumu, Bediüzzaman’ın, Üçüncü Said dönemindeki tam kapanma haline benzetiyorum. Bana onu çağırıyor. Yaşamının en güç anlarını geçirdiği, defalarca zehirlendiği, eksi elli derecede, rutubeti hücrelerde haps-i münferitte tutulduğu, en ağır zulümlere uğradığı o çile döneminden sonra, yani bir tür mağara deneyiminden sonra, artık kalbi ilahi esin ve aydınlanmaya tümüyle açılmış ve yeni bir döneme girmişti. Bunu Üçüncü Said olarak niteliyordu. Her Resul veya veli/aziz’in mağara dönemleri olurdu. Bu evreden sonra, artık ilahi ilhama tümüyle hazır hale gelirlerdi. İşte Bediüzzaman’ın da böylesi bir dönemi vardır yaşamında. Bu dönemde, ‘ben ne size ne de dünyanıza karışıyorum’ diyerek duruşunu belirginleştirmişti. Kendisine zoraki uygulanmak istenen örneğin şapka devrimi gibi uygulamalara, ‘ben dağlarda yaşıyorum, bana, kanunuzu tatbik edemezsiniz. Ne sizinle ne de dünyanızla en küçük bir ilişkim kalmadı’ diyerek karşı duruyordu. Kimseyle görüşmüyor, kendisine en sadık bir öğrencisini bile yanında uzun süre tutamıyor, ‘sizin gibi sadık dostlar bile bazen ruhuma ağır geliyor’ deyip, yalnızlığı, Hak’la hak olma iştiağı içerisinde halveti seçiyordu. Herhangi bir toplumsal, siyasal veya sosyal etkinlikle en küçük bir ilişkisi yoktu. Bu, kuşkusuz bir tutumalıydı ve kanımca en doğru olanı da buydu. İşte gerek Sezai Karakoç’ta gerekse Nuri Pakdil’de gözlediğimiz kapanma bu türden bir kapanma olmalıdır. Bu, sanırım, örtük olarak şöyle bir bildiri de içeriyor: ‘Önemli/değerli olan düşüncele(rim)dir, bana değil, onlara bakın, şahsıma değil, düşüncelerime yönelin.’ Pakdil’in, toplumsal etkinliklere karşı yeterince duyarlı olmadığını görerek, bir süre ara vermesinde başka nedenler de bulunabilir.”¹²⁴

O dönemde Pakdil’in bu karar sürecine dair çok fazla yorumlar yapılmıştır. Pakdil’in hayatıyla ilgili neredeyse efsaneleşen hikâyeler ortalıkta dolaşmıştır. Bazen hakkında olumsuz, karalayıcı söylentilerin de olmasına rağmen Pakdil, duruşunu hiç

---

¹²⁴ Sadık Yalsızuçanlar, “Düşüncenin Örtüsü ‘Sükût Sûretinde’n Dilegeliş Öyküsü”, *Düşünsel, Entelektüel, Muhafif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, Hece, 2004, S.85, s.51-52.

bozmadan eylemini sürdürmüştür. Ankara Ulus'ta bir otele çekilerek bulunduğu inzivada, sadece daha önce tanışmamış olduğu kimselerle görüşmeyi tercih etmiştir. Pakdil'in bu dikkat çekici eylemi ve dönemi aslında birçok insan için onu tanıma, keşfetme fırsatı yaratmıştır. Birçok yapıtı elden ele dolaşmıştır ve tekrar basımı olmayan kitapları fotokopiyle çoğaltılıp dağıtılmıştır. Artık Pakdil'in kendisi yoktur; ama düşünceleri, sanatı konuşulmaya başlamıştır. Bu dikkat çekici eylem bir Pakdil ifadesiyle şöyle anlam bulmaktadır: "Sükût sûretinde çok koyu düşer ses."¹²⁵

Görüldüğü üzere, eylem sessizdir; ama izdüşümleri çok yankı uyandırmıştır. Ayrıca, bu eylemde ahlaki bir tavır ve tutum alış da kendini göstermektedir. Sonuç olarak, diyebiliriz ki Pakdil'in bu eylemi, her ne kadar bir susma şeklinde de olsa, kamuoyuna yansımaları hayli ses getirmiştir. Bu yönüyle eylem, amacını gerçekleştirmiş ve Pakdil'in bu eylemle aslında ne demek istediğine insanlar kulak kesilmiştir.

Nuri Pakdil, yakın bir tarihte *Yeni Şafak* gazetesine verdiği demeçte, suskunluk dönemine dair şu yorumu yapmıştır: "Her zaman sükûtu seçtik, ama 'susmadık'. Bizim sükûtumuz, bambaşka bir konuşma biçimidir. Nuri Pakdil, tüfeğini her koşulda elinde tutmasını bilmiştir."¹²⁶

1.2. Nuri Pakdil'in Otel Dönemi Ve Sükût- Gürültü Kavramları

Nuri Pakdil'de 'otel' kavramı, sadece bir mekân olarak karşımıza çıkmaz. Pakdil'in otel hayatını tercih edişi daha çok yaşam tarzı, inançları ve ilkeleriyle ilgilidir. Hayatının ciddi bir dönemini otellerde geçiren Pakdil, bu süreç içerisinde bulunduğu fiziki mekânın metafizik gerilimini eserlerine aktarmıştır. Nuri Pakdil'in özellikle "*Otel Gören Defterler*" üst başlığını taşıyan ve her kitabın kendi özel isminin olduğu 6 serilik eserleri vardır. Bu eserler, Pakdil'in otel dönemini nasıl geçirdiğine dair okuyucuya önemli bilgiler vermektedir. Bu serinin 3.sü olan *Büyük Sorgu*'nun giriş kısmında geçen 'Oturlar ve Tutanaklar' başlığı, aslında Pakdil'in otel sürecindeki günlerinin, yaşamın tutanaklarıdır.

Nuri Pakdil'de 'otel' kavramı, aslında eve dönüş fikrini taşımaktadır. Otelde kalmayı tercih etmesi, bilinçlidir ve devrimci dikkatiyle ilgilidir. Çünkü Pakdil,

¹²⁵ Nuri Pakdil, *Sükût Sûretinde*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2.Basım, Ankara 2012, s.75.

¹²⁶ Nuri Pakdil Söyleşi, "Sükûtu Seçtim Ama Hiç Susmadım" *Yenişafak* , 02 Mayıs 2014.

sahiplenmeyi, çoğaltmayı reddeden mülkiyetsizliği önemser ve bunun için en iyi yerin oteller olduğunu düşünür. Ayrıca, otel yetkinleşen, arınan aklının ve ruhunun neşvünema bulduğu yerdir.¹²⁷ Pakdil, *Otel Gören Defterler* serisinden *Yazmak Bir Mucize*'de bu yetkinleşmeyi, kazanımı şöyle dile getirmektedir: "Çünkü, cüssesi ne olursa olsun, her otel, kapasitesi değişen ruhlar mahşeri değil midir? Evlerde bu mahşerin gölgelerini bile tanıyamazsınız. İnsan ruhunun niteliksel, niceliksel dışavurumlarına değgin ne çeşitli sergiler açılır otel salonlarında! Otelde yıl birimleriyle kalmak, eğer yeteneğimiz varsa, bir Fakültede okumaya bedeldir."¹²⁸

Nuri Pakdil'in evi terk etmesindeki temel unsur, mülkiyetin bağımlılığını reddetmesidir. Çünkü ev; sahipliği, bağlılığı gerektirir. Devrimci bilincin duyarlılığı, yalınlaşmak için terk etmeyi, ruh ve mekan yenilenmesini tercih eder. Pakdil için eğri, kanlı mülkiyetten kurtulmanın yolu, bu mülkiyet ateşini yakmaktır. Evsizlik; bir mahrumiyet, yokluk değil, bilakis insana kendi özerk alanını sunan ve insanı daha da özgür kılan bir durumdur.¹²⁹

"Otel: ev'in uzaktan zenci akrabası. Tasası, kahkahası: Kaç gün? Kaç hafta? Kaç ay? Kaç yıl? Ne durumda olursa olsun: bir 'sâbitlik': yirmi dört saatin herhangi bir dakikasında : size 'mahsus' : bir 'oda'"¹³⁰

Pakdil'in sıklıkla vurguladığı "kirli mülkiyet"in çözümü paylaşmak ve yalın olmaktır. Cömertliğin insandaki diri ve çoğaltıcı yanını hatırlatarak vicdanla irdelenmiş, arıtılmış mülkiyetin ancak böyle kirinden arınacağını söyler. "Ruhsal yoksunluğumuzu daha da yoğunlaştırmış olmuyor musunuz sürekli eşya alımlarıyla, yığmalarıyla, övünmeleriyle. Oysa olabildiği denli yalınlaşmaya, duyarlılığınızı insan ısıısıyla çoğaltmaya, insanın acılarına ortak olmaya, bu acıları dindirici edimlere yönelmeye çabalamalısınız."¹³¹

Adeta kül çağı yaşayan insan, iç yetkinliğini emekle artırmalı ve evrensel konumunu böyle güçlendirmelidir. İnsanda artan nesne iştahı, 'sayılama merakı', insanın kendi külünü çoğaltmakta ve esiri yapmaktadır. Eşyanın bencilleştirdiği, manevi

---

¹²⁷ Ömer Erinç, "Nuri Pakdil'de Yalnızlığın Mekânı Olarak Otel", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013, s.474.

¹²⁸ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, s.69.

¹²⁹ Erinç, Nuri Pakdil'de Yalnızlığın Mekânı Olarak Otel", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece, s.475.

¹³⁰ Nuri Pakdil, *Büyük Sorgu*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Kasım 2001, s.88.

¹³¹ Pakdil, *Biat-II*, s.56.

krizini hiçbir zaman atlatamamış modern insanın çıkmazları köklü ve çokludur. Tanrı'dan, Kutsal Kitap'tan uzak düşen insanın iç aygıtlarını adeta buzullaştıran bu modern çağın, insana sunduğu çözüm önerileri kalmamıştır. İnsanı iç evrenindeki bütünlüğe yaklaştıran, kişiyi düştüğü yerden kaldıran, varoluşunu tazeleyen ancak Tanrı inancıdır. Metafiziksiz aklın tüm yönelimleri bugünün dünyasıyla ilgilidir ve devamsızdır. İnsanın yaratılışındaki özel maya, fizik sınırlarının ötesine uzanır ve kuşatıcı bir hayat inşa eder kendine. Bu imkânla bilinç düzeyine ulaşmış insan, mülkiyetin ağırlıklarından kurtulabilir. Ayrıca bireysel vicdanlarını aşır, başkalarının da vicdanı olabilen insanlar paylaşmayı, yalınlaşmayı ve bütünlüğe ulaşmayı başarır.¹³²

Pakdil, hayat tarzı ve karakterine dönüşen bu erdemin babasından kaynaklandığını şöyle dile getirir: "Babamdan öğrendiğim en insani öğretiyi cömertlik olmuştur. Bu huyum, kendimi bildim bileli daima mutlu etti beni, sınırsız gönendirirdi beni, sevincimden yeni sevinçler doğurmamı sağladı. Gerçekten: sınırlı cömertlik mi olur? İnsan, harcadıkça, yeryüzünü biraz daha anlar gibi, kavrar gibi oluyor, hayatın tozları alınıyor az çok, gözlerinin önündeki sis kalkıyor: berrak bir açığa doğru."¹³³

Nuri Pakdil'in mülkiyet, alın teri, emek ve modern insanın kendine yabancılaşmasına dair düşüncelerinin mündemiç olduğu en güzel yazıları şüphesiz *Biat* eserindeki 'Söylevler'dir. Üç bölümden oluşan 'Söylevler' de kurtarmamız gereken ilk yurdun içimiz olduğunu, gerçek bilinçlenmenin Tanrı'yla olacağını ve böylelikle emeğin, alın terinin dini evrensel birliğini kuracağımızı bize telkin eder.

Ayrıca, Pakdil'in *Bir Yazarın Notları* eserlerindeki her yazının giriş kısmında kendisiyle olan iç söyleşisinin, sorular şeklinde gerçekleşmesi, aslında okuyucunun kendisiyle de hesaplaşması olmaktadır. Pakdil, bu minvalde bahsedilen konulara dair fikirlerin sert sorgusunu, öyle narin cümlelerle yapar ki okur, edebiyatın gücünü hissederken aynı zamanda yoğun bir öz eleştiriye de girer. "Bir baksana yeryüzüne! Derin boyutları içinde insanı algılamama olanak yok bu konumumda? Ne kadar eşya! Ufkum kapalı? Eğri kirli kanlı mülkiyet lekeliyor vicdanımı" derken Pakdil'in sorduğu her soru, insanın kendi vicdanına sordurduğu sorular olmaktadır."¹³⁴

¹³² Rüyeyda Durmaz Kılıç, "Eğri Kirli Kanlı Mülkiyet Lekeliyor Vicdanımı", Kaynak: <http://www.dunyabizim.com/>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015).

¹³³ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, s.79.

¹³⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-II*, s.49.

'Gördüğünüz menkul ve gayrimenkul tek servetim dikiş kutum ve daktilomdur' diyen Pakdil'in kişilik kodlarını anlayabilmek için vefalı okuyucusu, aynı zamanda inançlı eylemcisi olmanız gerekir. Fikir zengini, dost zengini, huzur zengini ve kanaat zengini olmaya ihtiyacımız var, bu da ancak ruhsal ve zihinsel yetkinleşmeyle mümkün. Verdikçe alan, paylaştıkça çoğalan, vazgeçtikçe kazanan bir hayata sahip olmanın tilsimini ancak arayanlar, dert edinenler bulabilir. Bu minvalde Nuri Pakdil, okuyucusuna ilk sorgu ve hesaplaşmayı yaptırır ve gidilecek yolu gösterir.¹³⁵

Nuri Pakdil'in *Otel Gören Defterler* serisinde oteldeki günlerini, ruh halini, çalışma düzenini özellikle "sükût" ve "gürültü" kavramlarının, Pakdilce ifade edilmesini bulmak mümkündür. Çoğunlukla bu tercihin içinde, huzurun olması gerektiği fikri okuyucuyu yanıltacaktır. Çünkü Pakdil, rahatsızlıkta, gürültüde, düzensizlikte bir ivme kazanır ve kendine, bu harekette yol bulur. Bu sebeple otel yılları aslında sorgulama, kendi dağlarına yürüyüş yaptığı bir ayın ya da kişilik arayışıdır. "Tespah taneleri, kopuk ipi; 0 9 Nisandı, otele doğru yürüdüğüm gece yarısıydı; 'Gün Birimi' vardı sadece kafamda; 'Ay dolmadan herhalde çıkarım düşüncesi; 'Otele âitbirdil bulmalı' bir yıl devrilince: hayat, aslında bir âyin; alay-ı vâlâ ile kendi yürüyüşünü izliyor insan: tuttuğu aynada: dağlarına."¹³⁶

Nuri Pakdil, otele dair yazdıklarıyla sadece bir karar alışı sonuçlarını, kişisel tercih ve yorumlarını aktarmaz; otelde yaşamının ruh halini, otel hayatının zorluklarını ve birbirini tekrarlayan aynı günlerin biriken kasvetini, kederini, otelde yaşam becerisini ve en önemlisi oteli ancak otelde kavramanın mümkün olduğunu de anlatmaktadır. "O(-)tel; konuşur da, eşyaları; bir gölge mi kıpırdadı, elektrikten ya da güneşten, gölge parçaları bile; açıklama, açınlama; gerçekten sihir ve zehir bileşimi; iki yıl, sekiz gün önce, merdiven çıkarken sağ elinizin başparmağının dokunduğu yeri bile size gösterecek fosfor toplanmıştır: insan, kolay kolay, otel görüntülerine tanım bulamaz. Çok epik geceleri vardır otelin de, üstüste yerleştirilmeye uğraşılırsa, güneşlerin karşılanması tehlikeye girer: donuk donuk zaman kütleleri düşer üstünüze. O(-) teli otelde kavramaya çalışmalı."¹³⁷

---

¹³⁵ Rûveyda Durmaz Kılıç, "Eğri Kirli Kanlı Mülkiyet Lekeliyor Vicdanımı", Kaynak: <http://www.dunyabizim.com/>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015).

¹³⁶ Pakdil, *Simsiyah*, s.20.

¹³⁷ Pakdil, *Büyük Sorgu*, s.89.

Otel Gören Defterler serisinde en çok dikkat çeken şey ise; Nuri Pakdil'in otelde kaldığı günlerin sayısını yazdığı ve beraberinde düştüğü notlardır. Nuri Pakdil'in 'hapislik dairesi' olarak tanımladığı otel hayatını, gün be gün sayması ve not düşmesi, hem bu sürecin zorluğuna hem de bir tercih edişteki direnmenin gücüne dikkat çekmektedir. "Üç yıl+ sekiz gün= Zaman'ın doğranmış bir parçası. Bir gece bile ayrılmadan: otelde. Yaşamak olağanüstü zor: çetin: azametli. Gariplik ile Militanlık arasında gel gel gel git git git." ¹³⁸ Ayrıca Nuri Pakdil, bu gelgitli vaziyetine rağmen direnmeyi her zaman için diri ve güçlü tutmaktadır. "Otel odası: Direntinin fokur fokur kaynadığı yerlerden" ¹³⁹

Nuri Pakdil, otellerde kalmanın nasıl bir ustalık gerektirdiğini bilmektedir. Otel yaşantısında, otelin özel koşullarına yenik düşmeden devrimci bir direnme gösterir.

Bunu en çok otel hayatındaki gürültülere karşı gösterdiği dirençle iyi anlarız. Otellerdeki gürültüler, gece yarısı ciddiyetsizlikleri Pakdil'i yaralar. Nuri Pakdil'de sözün, sükûtun, susmanın özel anlamları vardır. Ve Pakdil'e göre "yazmanın vatani sağlıklı sessizliktir." ¹⁴⁰

Sessizlik insanı kendi özsel varoluşuna, fitratına ve en önemlisi Tanrı'ya yaklaştırır. Nuri Pakdil'de sessizlik, bir üretkenlik ortaya çıkarmaktadır. En önemlisi fark etmek, ayrıksılığı görmek sessizlikle mümkündür. Pakdil'in sükûtu, sözünü güçlendirmektedir. ¹⁴¹ Bu sebeple yazarın " Sükût suretinde/ Çok koyu düşer ses" ¹⁴² demesi, aslında onun bir susma değil, bambaşka bir söyleme, haykırma olduğunu dile getirmektedir. Kısacası Nuri Pakdil, suskunluğunda ayrı bir güç bulmaktadır.

Ayrıca, sükûtun insana verdiği sadece güç değildir, bununla beraber insanı var eden, inşa eden, tanımlayan, dönüştüren, en çok da insana konum ve yer belirleyen bir imkânı vardır. Sükûtu seçen biri, kendisine bir yol da seçmiştir."Dönüştürme kuvvetinin merkezüssü: sükûnet. Varoluş, ancak, bir yerde olmakla mümkün. Sükûnetsizlikte insan bir yerde değildir, hiçbir yerdedir. (doğrudur: hiçbir yerdedir)" ¹⁴³

---

¹³⁸ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, s.54.

¹³⁹ Pakdil, *Büyük Sorgu*, s.48.

¹⁴⁰ Nuri Pakdil, *Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Mayıs 2000, s.96.

¹⁴¹ Kemal Sayar, ' Dilimin Döndüğü Kadar Sustum': Bir Sessizlik Eylemcisi Olarak Nuri Pakdil, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013, s.317.

¹⁴² Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.75.

¹⁴³ Nuri Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ocak 2003, s.63.

Şüphesiz Pakdil, sükûnetin kendisine verdiği yetkinliği, bu dinginlikten neler kazandığını ve hayatında nasıl bir merkez değer olduğunu şu paragrafında en sarıh şekliyle ortaya koymuştur: “Bütün yalınlığıyla hayatı kucaklayabilmek: tartıya vurabilmek akıp giden suları: saat şöyle dursun, dakikanın değerini anlayabilmek: ateşi avucumuzda tutabilmek açıkçası: sükûnette mümkün. Yeryüzünün en melodik dili(ok) sükûnet. Zihnin, kendi kendini, dur durak bilmeksizin beslemesi, geliştirmesi, yeniden yeniden üretmesi demektir bu da . bir vampirin kan emişi gibidir sükûnetsizliğin emişi: iliğimizi.”¹⁴⁴

Nuri Pakdil insanı oluşturan, insanın içi ile dışını bütünleyen gücün sükûnet olduğunu, varoluşu derinlikli kavrayabilmenin yolunun sükûnetten geçtiğini sıklıkla hatırlatır.“Gürültü olunca, insan hep ertelenir. Acı çekerek, dayanarak, dış sıkarak başarıyı kucaklasanız da. İçimiz’led ışımız’ın kol kala yürüyebilmesi; yâni, bizi mütemadiyen oluşturması, ancak sükûnetle mümkündür. Bu, oluşması gereken oluşum oluşamayınca da, ertelenmiş olmuyor mu insan?”¹⁴⁵

Nuri Pakdil’in hayatında birçok konu, amacı ve yol alışı şekliyle örtüşmektedir. Eğer bahsettiğimiz "sükût" kavramıysa, Pakdil bu kavramın, hayatındaki birçok konuyla bağını kurmuştur. Bilinmektedir ki Nuri Pakdil, modern uygarlığa başkaldırı içerisindedir. Onun düşüncelerinde modernlik, insanın fitratının bir bozuluşu, kendine yabancılaşması olarak yer almaktadır. Kaçınılmaz olarak fitratın bozuluşu insanı sükûnetten alıkoyar, hız ve haz çağının gürültüsüne mahkûm olur. Ayrıca, tabiatın bozuluşu sükûtu paramparça etmektedir. Giderek artan teknoloji kullanımı, insanın buna artan bağımlılığı, sessizliği yutmakta, insanın kendisine ve Tanrı’ya karşı yabancılaşmasını derinleştirmektedir. Modern medeniyet, zamanı parçalar ve hızla tüketir; bütünlüğü, ‘ân-ı daim’ olarak zamanın değerini bilmeyi yok eder ve parçalanmış anlar silsilesi olarak karşımıza çıkar.¹⁴⁶ “Gürültü, şimdi bu yüzyılın, yaklaşan şu yirmi birinci yüzyılın, teşhir edilmesi gereken en ürkünç dosyası. Muğlak mı muğlak. Dikkatin kâtiliçünkü alenen hak gasbı, Dellenik bir filin insanı yirmi dört saat tepkilemesi fiili. Hayat, bir deli file bırakılmaz. Türkiye, gürültü çukurunun çok çok dibinde sanırım.”¹⁴⁷

¹⁴⁴ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, s.65.

¹⁴⁵ Pakdil, *Simsiyah*, s.91.

¹⁴⁶ Sayar, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, s.318.

¹⁴⁷ Pakdil, *Büyük Sorgu*, s.88.

Nuri Pakdil'in hayatında gürültünün nasıl bir kötülük, ıstırap ve insanı sürekli engellen bir düşman olduğunu anladığımızda; neden sükûnete bu kadar ihtiyaç duyduğunu ve sükûnetin hayatındaki değerini de anlamış oluyoruz.

“Kaçık bir iğnenin gövdede dolaşışında nasıl bir acı, bir sızı hissedilir bilmiyorum da, insanın gövdesinde de benzer bir sızı oluşturuyor gibi sükûnetsizliğin deri üstü yoklamaları.”¹⁴⁸

Pakdil, sükût ile gürültü arasındaki farkı, en net ve derin ifadeyle şöyle anlatmaktadır: “Cennet sükûnetse, sükûnetsizlik cehennem olmalı.”¹⁴⁹ Belki bu tanım, birçok insan için abartılı bir duygu ve söylem olarak karşılanabilir; ama Nuri Pakdil'in kişiliğini, hayatı yaşama ve algılama biçimini anlayabilmiş okur, Pakdilce bu söylemin tam bir ölçülülük ve gereklilik olduğunu da fark edecektir.

Nuri Pakdil'in sükûtu, yalnızlığı irfanî bir derinliğe sahiptir. Onun irfanî yalnızlığı, seleflerinin yalnızlığından farklı bir entelektüelliktedir. Bir geri çekilme, uzlet, protesto ya da küsme değildir; müşahedeye bağlı aktif bir yalnızlıktır. Nuri Pakdil, kendine metafizik bir yaşam biçimi kurmaktadır. Sükûtunu her şekilde eylem olarak ortaya çıkarır, inançları için direnmeye ve mutlaka yazmaya devam eder. Bu tercih, içinde batını bir yürüyüşü barındırmaktadır. Dışarıda durmayı başaran, ama en çok içine doğru yol alan bir adamın yalnızlığı söz konusudur. Aslında bu, bir mümin yalnızlığıdır. Nuri Pakdil, yalnızlığına çare, panzehir aramaz; bu yalnızlık onu besler, irfanla donatır. Pakdil'in 'sükût suretinde' ifadesi aslında görünüşte bir sessizlik, sözsüzlük, yalnızlık suretinde daha çok konuşmanın, söylemenin halidir. Yine Pakdil'in ifadesiyle bu, 'sağlıklı bir sessizlik'tir. Ayrıca Pakdil, yalnızlığıyla kendisine manevi bir etkinlik alanı açmış, sorgulamalarını bu alan içinde yapmıştır. Diyebiliriz ki Pakdil, münferit tercihiyle; “tekil bana çoğuldan daha etkin görünür daima” diyerek, tek başınlığını verimli, güçlü, etkin bir ilme dönüştürmeyi başarmıştır.¹⁵⁰

1.3. 'Sükût Sûretinde' Eserinin Tasarım Ve İçerik Bakımından İncelenmesi

80'li yıllarda, Nuri Pakdil'in uzun yıllar süren sessizliğinin ardından *Sükût Sûretinde* adlı şiir kitabını yayımlaması, okur çevresinde büyük bir merak uyandırmıştır.

¹⁴⁸ Pakdil, *Simsiyah*, s.65.

¹⁴⁹ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, s.66.

¹⁵⁰ Ömer Aksay, 'Nuri Pakdil'de yalnızlığın İlme Dönüşmesi', *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013, s.226.

Bu yeni ‘söz’e kulak kabartan herkes, uzun sürmüş bir sükûtun sebebini, sonuçlarını, kazanımlarını, o sükût boyunca kurulan yeni bir dünyayı ve bu dünyaya dair teklifleri öğrenmek istiyordu. Bu sebeple *Sükût Sûretinde*, Pakdil’in diğer kitaplarından daha farklı bir yer ve öneme sahiptir.¹⁵¹

Biz de bu öneme binaen, *Sükût Sûretinde* adlı eserin hem içerik hem de teknik açıdan tanıtılmasını gerekli görmekteyiz. Kitapta yer alan şiirler ve bu şiirlerin oluşumunda yaşanan sürecin, farklı metin-içi ifade ve tekniklerle anlatılması eseri sıra dışı kılmaktadır.

Nuri Pakdil’in bıraktığı yerden başladığı bir eserdir *Sükût Suretinde*. Bu sebeple eser, hem sahip olduğu zamanlama bakımından, hem de içeriği bakımından önemli bir yere sahiptir. Eser Şubat 1997’de yayımlanmıştır. Kavram/olgu ve durumların çağrışımıyla ortaya çıkan şiirsel kısa metinlerden oluşmaktadır.

Okuyucuyu, kitabın giriş kısmında ‘içindekiler’ başlığı yerine kullanılan ‘atlas’ ifadesi karşılar. Pakdil’in "atlas" başlığını kullanmasındaki dikkate ve nedene baktığımızda göreceğiz ki, okuyucuyu konuları ve kısa metinleriyle adeta büyük bir ufuk, fikir, duygu atlası içine alıyor.

İlk sayfada "Gramer" başlığı altında şu dize yazmaktadır: “Sözcüğün uzun kavlınden/ Bütün yollar silme Mekke.”¹⁵² Hem başlığa hem de ilk cümleye baktığımızda yine Pakdilce sıra dışı bir ifadeyle karşılaşırız. Kavi, hem halen, durumla, eylemle demektir, hem de söz veriş, and içiştir. Ve yolcu hangi yoldan, nereden gelirse gelsin, bütün yolların ve yönlerin sonu Mekke’dir. Ayrıca, Mekke’de elçiye verilen sözdür; bu ahdin tazelenmesidir. Gramer başlığı, dilin, sözün ana yapısını ifade eder ki; Müslümanın grameri budur. Bu yüksek sözün, anlam dünyası çok katlıdır.

İnsanın yeryüzündeki ödevine ilişkin ikinci metinde, Pakdil muazzam bir tasvir yapmaktadır: “Dört halife yürüyorlar kolkola/ Ebubekir Ömer Osman ve Ali”¹⁵³ Pakdil’in çektiği bu fotoğraf, aslında en çok da Pakdil’in yakalayabileceği türdendir. Bu beytin altındaki nota bakıldığında, "yetmiş beşinci yazılış" ifadesi dikkat çekecektir. Sadece iki sıra olarak çıkan, ama anlam büyüklüğü ve zekâ keskinliğini gösteren bu beytin arkasındaki emek işçiliğine bir dikkat çekmedir. Ayrıca başlık olan

---

¹⁵¹ Dinçer Eşitgin, “Nuri Pakdil “Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil” ya da Sükut Suretinde’ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi, *Hece*, 2004, S.85, s.203-204.

¹⁵² Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.11.

¹⁵³ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.13.

‘yeryüzüödevi’ birleşik yazılmıştır ve yazar tarafından bu ifadeye not düşülmüştür: “Doğrudur; dizgi, düzelti yanlışı yoktur: YERYÜZÜÖDEVİ.”¹⁵⁴ Bütün yönlerin Mekke olması ve yeryüzü ödevinin içinde bu dört halifenin isimlerinin yer alması önemli bir kurgudur. Ayrıca aralıksız, bitişik olarak yazılmış "yeryüzüödevi" ifadesi dil kurallarının dışında kalarak, bir sürekliliği, kesintisiz arayışı, oluşumu anlatmaktadır.

Nuri Pakdil, Edebiyat başlıklı metni yüzdoksanbir kez yazmıştır. “Döner yerine evrilince tekrar / Koşmaya başlar ya daha da civan.”¹⁵⁵ Burada dolaylı olarak *Edebiyat* dergisine bir gönderme vardır. Derginin kapanmış olmasına rağmen, bitmeyen bir devinimi ve sürekliliği söz konusudur. *Edebiyat*, aslına daha da yenilenmiş ve güçlenmiş olarak aslına rücu eder. Pakdil’de edebiyatın, nasıl merkez bir güç olduğunu, sükût dönemlerinde dahi, söyleyecek sözü ve gidecek çok yolu olduğuna işaret etmektedir. Buradaki ‘evrilme’ ifadesi, değer yaratan bir emek olarak karşımıza çıkar. Bu dönüşümle edebiyat, daha da civandır ve güçlenmiştir.

Sekizinci metin, ‘kaldıracın dayanma noktası’ başlığını taşımaktadır. “Sabrın bittiği yerde / El değmemiş o sabır.”¹⁵⁶ Nuri Pakdil, bu metni doksan sekizinci kez yazmıştır. Yazar, sabrı kaldırıcıla tanımlar. Yaptığı teşbihle insanın tahammül sınırını, taşıma gücünü başarılı bir şekilde dile döker. Bu metinde, direncin bittiği yerde, tekrar bir umut aşısı yapılır ve o el değmemiş, denenmemiş, kaybedilen sabrın yeni bakiyesinden bahsedilir. Burada zorlanmış, tahammül edilmiş bir sabır değil; tevekkülle, inançla ortaya çıkmış, çoğalan bir sabır vardır. Şüphesiz sabrın bittiği nokta vardır, ama arkasından yeni gelen sabır, insanın dayanma noktasıdır.

Nuri Pakdil’in en az tekrarlayarak yazdığı metin, ‘yatar kalkar sorardım’ başlıklı metnidir. Ayrıca, Pakdil başlıkla, alt metin arasında bir geçiş sağlar ve okuyucuya ikisini beraber okutur. “Rüyalar hep renkli mi /Yapılıyor anne.” Dizesi, başlığıyla birlikte okunduğunda, “Yatar kalkar sorardım / Rüyalar hep renkli mi / Yapılıyor anne.”¹⁵⁷ Okuyucunun zihninde bir tamamlama yaratır ve duygunun Pakdil’de kaç kere tekrar ettiğini bize gösterir. Nuri Pakdil dünyasında ‘anne’ imgesi özel bir yer ve anlama sahiptir. Kendi çocukluğunu yalnızca grinin çok çeşitli tonları olarak tanımlayan Pakdil

---

¹⁵⁴ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.13.

¹⁵⁵ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.17.

¹⁵⁶ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.25.

¹⁵⁷ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.33.

için, annesine safiyane bir biçimde sorduğu bu soru önem arz etmektedir.¹⁵⁸ Ayrıca, aynı eserde Pakdil, renk benzetmesini yine annesiyle ilgili bir cümlesinde yapmaktadır: “Sonra, çok sonra, bir gün anlattığımda, anımsar gibi olduğumda, annem beni kucaklamış, uzun süre öyle mi kalmıştık? Bu renk renk kuşları kim uçuruyordu içimde?”¹⁵⁹ demektedir. Pakdil’in çocukluğuna, daha çok annesine dönüşü, saflığa ve en gerçek haline tekabül eder. Bununla beraber, dikkat çeken başka bir yön ise, anneye ilgili cümlelerin soru şeklinde olmasıdır. Pakdil, çocukların en çok soru sorduğu yaştadır ve cevabı annede aramaktadır. Çünkü anne, çocuk kalbinde en doğru ve mutlu yerdir. Pakdil’in rengarenk dünyanın, düşlerin, umudun ve huzurun kucagını anne’de aradığını ve bulduğunu görmekteyiz.

Eserin on dördüncü metni, “Tak Tak Tak Tak / Bu kadar ayak / Yürür devrimde”¹⁶⁰ şeklindedir. Nuri Pakdil’ de devrim kavramı önemli bir yere sahiptir. Ve Pakdil’e göre devrim, ilk önce zihinlerde başlamaktadır. Bir duruş ve yaşayış biçimi olarak seçtiği devrim, esas itibariyle insanın fitri gerçeğine dönüştür. Ayrıca Pakdil’in kelimeleri kullanma biçimi sıra dışıdır. Görsel ve işitsel değerleriyle sözcüğü kullanır. Okuyucu metindeki "tak tak" ifadeleriyle, ayak seslerini işitmektedir ve sözcüğün ses değeri başarılı bir şekilde yansıtılmaktadır. Bununla beraber, uygunadım, kararlı ve amaca doğru azimle yürüyen bir dizi insanın devrim gücü, okuyucuya da uyandırıcı ve diriltici güç olarak geçmektedir.¹⁶¹

Köz başlığıyla “Amelenin alinteri kıvrılıp / Da dolansa kulağına patronun”¹⁶² metnidir. Pakdil’in sıklıkla vurguladığı ve önem verdiği emek ve onun kutsallığı vurgulanmaktadır. İşçi ve işveren arasındaki ilişkinin nasıl olmasına dair o hassas ve ince noktaya dikkat çekilir. Aynı zamanda, bu dize bize ‘İşçinin, alinteri kurumadan karşılığını verin.’ hadisini hatırlatmaktadır. Bu duruma ilişkin başlığın ‘köz’ olması, hakkı verilmeyen emeğin, işveren için bir ateş olarak tarif edilmesi önemlidir.¹⁶³

---

¹⁵⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, s.101.

¹⁵⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, s.100.

¹⁶⁰ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.37.

¹⁶¹ Yalsızuçanlar, “Düşüncenin Örtüsü ‘Sükût Sûretinde’nDilegeliş Öyküsü”, *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.57.

¹⁶² Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.55.

¹⁶³ Yalsızuçanlar, “Düşüncenin Örtüsü ‘Sükût Sûretinde’nDilegeliş Öyküsü”, *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.58.

Kitaptaki en son metin, kitabın ismini taşımakta ve Pakdil'in sükût dönemine dair bize, en önemli mesajı da vermektedir. 'Has' başlığı altında "Sükût suretinde / Çok koyu düşer ses"¹⁶⁴ metni, yüz elli yedinci kez yazılmıştır. Pakdil, bütün kelamın en has olanını ve sükûtunun anlamını okuyucuya açmaktadır. Görmektedir ki, Pakdil'deki sükût; sessizlik, suskunluk, kenara çekilme, uzlet ya da vazgeçiş değildir. Bu sükût, bilinçli bir tercihi içermekte ve başka bir biçimle söyleyişi göstermektedir.

Şaban Abak, *Meşaleyi Tutan El* kitabında Nuri Pakdil'in *Sükût Sûretinde* adlı eserinin oluşumundaki maksadı ve manayı anlatmaktadır. Abak, sıradışı, estetik ve özel bir yorumla eserdeki, 33 beytini yorumlamaktadır. Eserdeki 33 şiiri, tespihteki boğum sayısına benzetir ve her şiiri, bir tespih tanesine karşılık gelen bir zikir olarak yorumlar. Şaban Abak bu yorumuyla, akla derviş Nuri Pakdil'i getirmektedir. Pakdil'in dünyasında Mekke'nin, Kudüs'ün, İstanbul'un özel bir yeri ve anlamı vardır. Pakdil'in sürekli dilinde pelesenk, kalbinde cem ettiği yerlerdir. Haliyle sürekli zikri de, anması da bu yöndedir. Abak'ın dikkat çektiği başka konu ise; Pakdil'in 13 yıllık sükût dönemini, 13 yıl süren Fetret Dönemine benzetmesidir. Buradaki sayıların denkliği, bu benzetmeyi akla getirmektedir. Ama belirtilmektedir ki, Pakdil'in sükûtunu bir kesinti veya duraklama olarak tanımlanmamaktadır. *Sükût Sûretinde*'ki eserin dipnotlarında verilen yazılış sayıları da derviş disiplini ve zikriyle ilgilidir.¹⁶⁵

Ayrıca, *Sükût Sûretinde* adlı şiir kitabı sadece içerdiği anlam itibariyle değil, Pakdil'in kendisine has imla kullanımı, sayfa sonuna koyduğu notları, metin-içi düzenlemeleri ile önem arz eden bir farklılığa sahiptir.

Kitapta bütün şiirler için alt kısımda yer alan "...ıncı yazılış." Notu dikkat çekmektedir. Bu notlar, Pakdil'in şiiri en son haline getirinceye kadar kaç kez yazıldığını, üzerinde düşündüğünü göstermektedir. Alışık olmadığımız bir şekilde dipnot verilmiş ve Pakdil, kaygısını böyle dile getirmiştir. İlk okumada bu ayrıntıyı vurgulamamanın gereksiz olduğu düşünebilir ama dikkatli okur anlayacaktır ki; burada yazmanın zorluğunu, verilen emeği, sözün son halini alıncaya kadar ki çaba ve titizliği vurgulayan bir not vardır. Eserdeki 33 beytin çoğu, yüzlerce kez yazılmıştır. Eseri bu bağlamda incelediğimizde, yazılırken en az tekrarı yapılan beyit; "Rüyalar hep renkli mi /

---

¹⁶⁴ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.75.

¹⁶⁵ Abak, *Meşaleyi Tutan El*, s.36.

Yapılıyor ki anne”¹⁶⁶ beytidir. Sadece yedi (7) kez yazılmıştır.“ Atılacak bir sonraki adım ka_ / dar güzeldir sessiz tek gece bile”¹⁶⁷ beyti ise üç yüz seksen yedi (387) kez yazıldıktan sonra okurun karşısına çıkmaktadır. Pakdil tarafından yazılan bu notları, okuyucu nezdinde ele aldığımızda, aslında okuyucunun bu bilgiye çok da ihtiyaç duymadığını, doğrudan metnin ne söylediğine baktığı bir gerçektir. Fakat Pakdil’in bilinçli olarak bu notları düşünmesindeki neden önemlidir ve onun şairce tavrıyla ilgilidir.“*Bu ...”ıncı yazılış” ifadeleri, şiir denilen edebi türün ‘kelime işçiliği’ne dayandığına, şiirin yazılış serüveninde ilhamın ötesinde ‘çalışma’nın da büyük önem arzettiğine dikkat çekmek, hatta en önemlisinin ‘işçiliğin/çalışmanın’ olduğuna okuru inandırmak isteyen şairce bir tavır olarak okunabilir.*¹⁶⁸

Nuri Pakdil’in *Sükût Sûretinde* adlı kitabındaki diğer dikkat çekici kullanım ise; “*Doğrudur: dizgi, düzelti yanlışı yok:...*” ifadeleridir. Pakdil’in bu kullanımı tercih etmesindeki hassasiyeti, okura karşı bir sorumluluk olarak yorumlamak mümkündür. Bazı kelimeler için düşülen bu notu, okurun yanlış anlamasını baştan engelleyen uyarı cümlesi olarak görebiliriz. Fakat kabul etmeliyiz ki bu notlar, okurun alışık olmadığı tarzda ortaya çıkan tashih biçimidir. Ayrıca, eserde kullanılan bu metin-dışı öge cümlesini, yazar tarafından kitabın başında da belirtmek yeterli olacaktır. Pakdil’in bilerek, isteyerek neredeyse her sayfada olan bu cümleyi kullanmasında çeşitli amaçlar bulunmaktadır. “Metin-dışı bir öge olarak “(*):*Doğrudur: dizgi, düzelti yanlışı yok:...*” ifadeleri, *Sükût Sûretinde* adlı şiir kitabında, çok nedenli olarak bulunmaktadır.

1. Nuri Pakdil, düştüğü bu notla, metinle okur arasına girer ve okurun dikkatini çekerek, doğru anlamaya doğru bir yönlendirmede bulunur. Okurun, aklına gelen ilk fikir, yazarın tashih hatasını düzeltmek için bu notu yazdığı olacaktır. Aslında Pakdil’in eylem/ tavır adamı kişiliğine bakarak, onun tashihsiz/düzeltilmesiz bir an bile yaşamasının mümkün olmadığını da görmüş oluyoruz. Zira yazmayla ile kurduğu ilişki, bu sırada aldığı notlar, karalamalar, harflere, kelimelere birer canlıymış gibi yaklaşması bu titizliğiyle ilgilidir.

---

¹⁶⁶ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.33.

¹⁶⁷ Pakdil, *Sükût Sûretinde* s.67.

¹⁶⁸ Eşitgin, “Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil” ya da Sükut Suretinde’ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi, Düşünsel, *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.205-206.

2. Pakdil, bazı kelimelerin yanlış yazılmış olabileceğini düşünen okurları ikaz ederek, kendi ürettiği anlamın kaybolmasından endişe duyarak bu yola başvurmuş olabilir. Çünkü sıklıkla rastlanan tashih hatalarından dolayı okur, kendince yazılanı düzeltme, doğrusunu bulma eğilimi göstererek bir ‘metin tamiri’ yapacaktır. Oysa Pakdil burada okuyucuya; “*Ey okuyucu, kimi zaman sen, düzelti yanlışı var diye, aşırı yorumlara gidebilirsin, dikkatli ol, bazen yazarın, gerçekten yazmak istediği de odur, söylemek istediği de.*” Demektedir ve metne dışarıdan bir müdahalede bulunmaktadır. Bu konuya en uygun düşen örnek, Pakdil’in, “*Kimıldasa mevziler ki mecazî / Az daha yalaşalım beyler motor*” beytidir. Buradaki "yalaşalım" kelimesi için, Pakdil “(*)Doğrudur; dizgi, düzelti yanlışı yok: yalaşalım.” Notunu düşmüştür. Çünkü büyük bir ihtimaldir ki birçok okur, bu beyti ilk okuduğunda ‘yalaşalım’ kelimesini, ‘yaklaşalım’ olarak okuyacaktır. Pakdil, okurunun zihnine önceden girerek bu tedbiri alıyor ve ortaya çıkacak yanlışı engelliyor.

3. Başka bir sebep olarak da Pakdil’in, bazı kullanımlara/kelimelere okurun dönüp yeniden bakmasını sağlamak, vurguyu pekiştirmek, dikkati yoğunlaştırmak için bu notları düşüğünü söyleyebiliriz. Böylece Pakdil, kelimenin anlamını, okurun zihninde bu yolla tembihlemiş oluyor.

4) Pakdil, okurun zihninde yeni çağrışım evreni oluşturmak için bu yola başvuruyor diyebiliriz. Aslında ilk okumayla, gerçek anlamını ele veren kelime için, düşülen bu notlar okurun kendisine şu soruyu sormasını sağlıyor; “hangi kelimeyle karıştırmış olabilirdim ki?”ve böylece okur, kelimenin diğer çağrışımlarına kulak kesiliyor. Metinde bulunmayan, ancak metin-dışı unsurların yardımıyla, akla ilk gelebilecek kelimelerden yola çıkılarak, misafir anlam/çağrışım evrelerini oluşturmak için gösterilen aşırı bir titizlik ve işçilikle karşı karşıyayız.”¹⁶⁹

Görülmektedir ki; eser hem mânâ hem de içerik bakımından oldukça özel bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. *Sükût Sûretinde*’ yi ilk kez okuyan biri için bu metin-dışı ifadelendirmeler ve notlar, anlamsız hatta gereksiz bile gelebilir. Ancak eser, Pakdil’in hayatını ve özellikle susma dönemini merkeze alarak tekrar okunduğu takdirde görülecektir ki, ortada muazzam bir itina ve söyleyiş çıkmaktadır. Dikkatli bir

---

¹⁶⁹ Eşitgin, *Hece*, s.208.

okurda Pakdil'in kendisi ve yazdıkları şüphesiz çok şey söylemektedir. Zira "*Sükût suretinde / Çok koyu düşer ses*"¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, s.75.

III. BÖLÜM

1. NURİ PAKDİL'DE MEDENİYET ALGISI

1.1. Nuri Pakdil'de Batılılaşma Düşüncesi ve Yabancılaşma Kavramı

Bu bölümde öncelikle Tanzimat'tan günümüze kadar üzerinde çok fazla tartışmalar olan "batılılaşma"/"yabancılaşma" kavramlarının arka planını ortaya koymaya çalışacağız. Asıl amacımız ise, Nuri Pakdil'in batılılaşma/yabancılaşma yaklaşımındaki özgün yönlerini ortaya koymaktır. Çalışmamızın bu minvalde, Pakdil'in batılılaşma/yabancılaşma eleştirisinin temel dayanaklarına dikkat çekmeyi ve ne tür çözüm önerilerinde bulunduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Ayrıca, yabancılaşma sorunu sadece Türkiye merkezli değil, özellikle İslam âlemi ve Batı'nın sömürgesi altında kalmış tüm yeryüzü coğrafyası ekseninde ele alınacaktır. Öncelikle Pakdil'de medeniyet algısının daha iyi anlaşılması için *batılılaşma*, *modernleşme* ve *çağdaşlaşma* kavramlarının anlamları üzerinde duracağız. Kavramsal sorunları aşmak adına bu terimsel çalışmayı gerekli görmekteyiz. Kavramsal açıklamalardan sonra Pakdil'in düşüncesinde "batılılaşma" kavramının, bir yabancılaşma olarak nasıl tezahür ettiğini, hangi nedenlere dayandığını tartışmaya açacağız. Ve son olarak, Nuri Pakdil'in batılılaşma/yabancılaşmaya karşı sunduğu çok boyutlu, dini, sanatsal, kültürel çözüm önerilerinin Türkiye ve ezilen halklar açısından mümkünlüğünü ele alacağız.

1.1.1. "Batılılaşma"/"Modernleşme"/"Çağdaşlaşma" Kavramları

Osmanlı modernleşmesi bağlamında yenileşme hareketlerine baktığımızda, süreci ve değişimi tanımlarken "modernlik", "batılılaşma" ve "çağdaşlaşma" gibi kavramlar kullanılmaktadır. Fakat bu kavramlar birbirlerinden farklı içeriklere sahiptir. "Batılılaşma" tabiri, genel olarak Batı ülkeleri dışında kalan toplumlarda, özel olarak da Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için, Batıya uygun çağdaş bir toplum ve devlet kurabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmektedir. "Batılılaşma" kavramı, yerine göre "çağdaşlaşma" ve "modernleşme" kavramları ile karışsa da

çağdaşlaşma; daha çok, Doğu-Batı farkı olmaksızın bütün toplumlar için geçerli olan bir harekettir ve farklı toplumların birbirlerinden bazı sosyal ve kültürel müesseseleri alması şeklindeki bir hareketi anlatmaktadır. "Batılılaşma", kültürel ve sosyal değer ifadelerinden daha çok teknik, teknolojik, manevi değer ifade etmeyen, nispeten nötr ve daha çok maddi gelişmelere yönelik bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda çağdaşlaşma ve modernleşme ise, yenileşme ve değişme hareketlerini kapsar ve her ülkenin, milletin kendi medeniyet yapısına göre şekillenip ortaya çıkar. Bu sebeple tarihin her döneminde modernleşme, çağdaşlaşma görülebilecek bir olgudur. Bu bakımdan Türk tarihinin Batılılaşma serüvenine baktığımızda, Tanzimat'tan günümüze kadar yapıla gelen değişiklik ve yenilikler için çağdaşlaşmadan çok Batılılaşma deyimini uygun düşmektedir.¹⁷¹

"Çağdaşlaşma" kavramı ise köken olarak yakın tarihin bir ürünü olarak nitelenebilir. "Çağdaş" bugünkü anlamına denk düşecek şekilde "eş zamanlı" demektir. Sözlük anlamı ise "çağa uygun olmak"tır. Bu da gösteriyor ki çağdaş olunmadığı için çağdaşlaşma bir proje olarak karşımıza çıkıyor. "Çağdaşlaşma" kavramı kelimenin kökenine ters düşecek biçimde, bugünkü zamana değil geleceğe, ilerlemeye atıfta bulunmaktadır. 1980'li yıllarda Türkiye'nin siyasal ve entelektüel sürecinde "çağdaş" kavramı her ne kadar "Batılı", "Medeni" gibi değer yüklü olarak kullanılsa da, giderek geleceğe değil bugünkü zaman dilimine ilişkin olarak kullanılmıştır. Yani çağdaşlaşma bir model olarak ortaya konduğunda aynı zamanda bir ideolojidir. Kısacası Batı'nın idealleştirilmesidir.¹⁷² Bu tür genellemelerin tutarlı olduğunu söylememiz mümkün değil, çünkü Ahmet Cevdet Paşa kontrolünde hazırlanan hukuk düzenlemesi (Mecelle) tamamen kendi kültürel kodlarımızın güncel sorunlara cevap üretebilmek hedefiyle hazırlandığı bilinmektedir. Çünkü kadim yapısında "ed-Din" ve "el-Mille" kavramlarını özdeşleştirerek bir dünya devleti kuran Osmanlı, 1789 Fransız devrimiyle ulus ve etnik yapı özdeşleşmesi sorununun siyasal yansımalarıyla yüzleşti. Osmanlı bünyesindeki farklı etnisiteler ulus kavramını merkeze alarak bağımsızlık mücadelesine girdi. Osmanlı devleti de yıllardır takip ettiği Osmanlılık politikasını bu bağlamda revize etti. Önce İslamcılığı uluslararası alanda politika olarak işlevselleştirdi, onun tıkanıp görünce de "Türklük" kavramını, Batı'daki "ulus" kavramı çerçevesinde yeniden üretti. Yeni

¹⁷¹ M. Şükrü Hanioglu, "Batılılaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınevi, İstanbul 1992, C.5, s.148.

¹⁷² Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam Ve Modernlik Üzerine*, Metis, 4. Baskı, 2011, s.7-8.

Kurulan Türkiye Cumhuriyeti aslında bu politikaların toplamının bir ürünü olan zihin yapısıyla kurulmuştur.¹⁷³

Görüldüğü üzere, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti geçişinin analizinde herhangi kavramsal karışıklık yaşamamak için "ıslahat", "tanzimat", "tecdid", "batılılaşma" ve "çağdaşlaşma" gibi kavramlarla ifade edilen modernleşme teriminin anlamı üzerinde durmakta yarar vardır. Etimolojik olarak baktığımızda "modernus" kavramı ilk olarak M.S 5.yüzyılın sonlarına doğru Roma'nın putperestlik geçmişini o sırada Hıristiyanlığın resmen kabul edildiği dönemden ayırmak için "kopma" anlamında kullanılmıştır. 18. Yüzyıl modernleşmesi de yine bu minvalde insanın kendi dışındaki otoritelerden (gelenek, Tanrı vb) kurtulmasını/kopmasını" ifade etmektedir.¹⁷⁴

Modernlik, 17. Yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir.¹⁷⁵ Dolayısıyla "Batı dünyasında bilim-ahlak ve sanat alanlarında görülen gelişim ve dönüşümü ifade eden kavram "modernizm"dir. Özünde bir değişim hareketi olan modernizm, bir biliş modelinden başka bir biliş modeline geçmek ve onu benimsemek demektir."¹⁷⁶ Bu nedenle bizim kanaatimize göre, batılılaşma ile modernleştirmeyi özdeşleştirmek tutarlı değildir. Çünkü modernite (*el-hadasa*) bilgi karşısında alınan bir nevi fikri ve manevi tavırdır. Bu anlamda her kültüren dokunun kendi modernitesi vardır. Biraz sonra bahsedeceğimiz üzere, İslam düşüncesinde bunu ifade eden kavram "tecdid" ve "ictihad"tır. Modernizm (et-tahdis) batının modern yaratıcılık ve teknikle ilgili yapısının bir başka düşünce modeline aktarılmasıdır. Bunun bizdeki karşılığı "teceddüt"tür. Burada batılılaşma ile modernleşme arasında bir özdeşlik kurma ihtimali vardır. Bu iki kavramın karıştırılmasından dolayı, Müslümanların batı medeniyetinin nasıl algılayacağı ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere, modernizm her kültürde, gelenekte farklı bir şekilde tezahür eder.¹⁷⁷

---

¹⁷³ Mevlüt Uyanık, *Üç Tarz-ı Siyaset: Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik*, Metropol Yayınevi, İstanbul 2003; a.mlf: *Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler*, Elis Yayınevi, Ankara 2010, s.76 vd

¹⁷⁴ Ahmet Özkiraz, *Modernleşme Teorileri Ve Postmodern Durum*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s.14-15.

¹⁷⁵ Antony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çeviren Ersin Kuşdil, Ayrıntı, 5. Basım, 2012, s.9.

¹⁷⁶ Giddens, Age, S.30.

¹⁷⁷ Mevlüt, Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, Ankara Okulu, Mart 2014, s.30. A.mlf, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Tarihsellik ve Evrensellik Sorunu, Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu*, Fecr. Yay. Ankara 1997, 2011, s.148 vd

Modernleşme uzun vadeli bir süreç olarak ilk önce Batı-Avrupa'da ortaya çıkmış, Batı'nın tarihsel gelişme çizgisiyle alakalı olarak, dünyanın bütün geri kalan kısmına yayılarak geleneksel toplum düzenini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Yani modernleşme, geçen yüzyıllarda kristalize olarak, bugünkü yaşam tarzını şekillendiren ve insanlığı belirli bir yöne sevk eden, birbirleriyle iç içe geçmiş dönüşüm süreçlerinin yapısal, kültürel, psikik ve fizik değişimlerin karmaşasını dile getirmektedir.¹⁷⁸[

Osmanlı'dan günümüze kadar gelen modernleşme çabaları ile ilgili değerlendirmelerde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Yani bunun modernleşme, çağdaşlaşma ya da batılılaşma tabirlerinden hangisine tekabül ettiği tartışma konusu olmuştur.

Şimdi bu bağlamda kendi kültürel dokumuzu analiz ederek, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti geçiş sürecinde olası anlam kaymalarını önlemek için bu terimler hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi vermek gerekir:

- a. *Tecdid* (yenileme): Allah ve Rasülü'nün iradesi yönünde yapılan bütün ıslah çalışmalarına denir.
- b. *Teceddüd* : (Yenilenme/reformizm/çağdaşçılık(modernizm) tecdidin zorunlu neticesi olarak ortaya çıkan kavramdır.

Kavramsal olarak *tecdid* ve *teceddüd* farkını ele almalıyız. *Tecdid*; İslam'ın ilkelerini, o günün Müslüman'ına uygulanabilir kılmak için dini değerleri yeniden değerlendirmeye açmak, itibar kazandırmak demektir. İslam'ın yabancı düşünce biçimlerine göre yapılanmasına ise; *teceddüd* (reformizm-modernizm) denir. İslam'ın kapalı tefsir ve donuk anlayışlardan kurtarılması için, İslam'ın kendi özgün değerlerini açığa çıkarmaktır. 19 yüzyıldan beri Batı'nın artan siyasi, ilmi ve maddi gücüne karşı

İslam dünyasının içine düştüğü entelektüel bunalımların, zihni kırılmaların karşısında Müslüman şahsiyetini kaybetmek değildir. Tecdid, İslam'ın her dönemdeki evrenselliğini ve geçerliliğini koruyarak, devirlerin ihtiyaçlarına ve uygun usullerine göre yeniden anlayabilme ve düşünülmesidir. Bu şekilde İslam'ın aslından saptırılarak anlaşılmasını ve yorumlanmasını önleyerek, Asr-ı Saadet'teki Medine toplumu örneğinde olduğu gibi yenilenmesidir. Burada dikkat edilmesi gereken tecdidin batılı manadaki reformdan farklı bir durum olduğunu bilmektir. Reformda dinin içtimai ve

---

¹⁷⁸ Hans Van Der Loo, Williem Van Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, Çeviren Kadir Canatan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.14.

iktisadi şartlara göre değiştirilmesi söz konusudur. Reformda din tashih edilir. Tecdid'te din hakkındaki yanlışlar tashih edilir. Böylece dinin özgünlüğü korunmuş olur.¹⁷⁹

Bu kavramsallaştırmalar Müslümanların farklı zaman ve mekanlarında İslamiyetin uygulanabilirliği sorununa çözüm arama çabaları olduğunu belirtmiştik. Bu noktada biraz daha ayrıntılı bilgi vermek gerekiyor:

İslam aleminde sorunlara yeni çözümler üretme çabaları genel olarak üç kısma ayrılır: 1. *Osmanlı Devletinin ıslahat çabaları*: III.Selim ile birlikte Anadolu Türkleri fikri ve siyasi ıslah çalışmaları bu noktada önemlidir. Tanzimat Fermanı ve I-II. Meşrutiyet ilanları ile bu çabalar ivme kazanmıştır. 19. yüzyıldan bu yana yaşanan sorunların temelinde, Müslümanların bilgiyi algılayış ve tasnifindeki değişiklikler yatmaktadır. Doğal olarak bu entelektüel bir kriz olarak karşımıza çıkmakta ve Müslümanların kültürel açıdan donuk olmasına ve yeni sorunlara içtihatların yapılamamasına sebep olmaktadır. İslam dünyasının atladığı konu ise, yaşanan siyasal, ekonomik, kültürel bunalımı aşma yolunun fikri açıdan bilgi ve güç arasındaki (pozitivist) ilgiyi anlamaktan geçer. Batı dünyasına baktığımızda gelişimlerinin arka planında bilgiyi bir güç olarak tuttuğunu görmekteyiz. Müslümanların bilgi ile güç arasındaki ilişkiyi ihmal etmeleri, dini, siyasi, kültürel, ekonomik handikaplara yol açmıştır. Çünkü bir toplumun düşünme araçları olan kavramlarını hatta kurumlarını organize eden bilgidir. Bu noktada bilgi ve güç arasındaki kopukluk, doğal olarak sağlıklı bir bilim anlayışının olması, Müslümanların kendi ihmallerinin bir hezeyanıdır. Çağdaş İslam Düşüncesi, hangi bölgede, kültürde olursa olsun bütün Müslümanların mevcut ihtiyaçlarını karşılayacak ve sorunlarını çözecek şekilde olmalıdır ve en önemlisi kendi geleneklerinden hareketle çözümlerin oluşturulması ve vahyi bilgiyle tekrar işlevselleştirilmesidir. Özelde Orta Doğu genelde Arap dünyasından Çağdaş İslam Düşüncesinin teşekkülünde, ıslahat kavramından sonraki ikinci önemli kavram ise 'en-Nahda'dır. Kavram olarak en-Nahda, diriliş, bir şeye karşı ayaklanmak, sefer olmak, takat ve güç sahibi olmak anlamlarına gelmektedir. İslam dünyasında şuurlanma çalışmalarını ifade etmektedir. İslami literatüre baktığımızda ıslahat, nahda ve ihya terimleriyle batı dünyasının fikri-siyasi-iktisadi sömürülerine yönelik geleneksel mirası yeni bir kavrayışla tanımlayarak yeni şartlara ve sorunlara çözüm bulma çabalarıdır

---

¹⁷⁹ Mevlüt, Uyanık, "Günümüz İslam Düşüncesinde İslahat Kavramı", *İslami Araştırmalar*, C:4, S:1, Ocak 1990, s.49.

diyebiliriz. Çağdaş İslam düşüncesinin fikri öncülleri şunlardır. 1. Asl'a dönerek, bidat ve donukluktan kurtulmak. 2. akılcılığı benimseyerek, batı düşüncesinin epistemolojik temellerini iyi bilerek akıl ve kuran rehberliğinde alternatifler sunmak. İslam dünyasının beklediği çözüm sadece siyasi bağlamda bağımsızlık kazanmak değil aynı zamanda fikri ve kültürel açıdan da tam yetkinlik kazanarak bu sömürüden kurtulmaktır.¹⁸⁰

Batı'nın ilim ve teknik açıdan hızla ilerlemesi ve bu durum karşısında İslam dünyasının içine düştüğü buhranın artması üzerine Müslümanlar gereken uyanışın ancak Batı'ya uyma ve oradan aldıkları ile iyileşme zorunlu görülmüştür. Bu durumda ortaya çıkan tecdid- teceddüd kavramları H.II/M.7. yüzyıldan beri günümüze kadar İslam'ı tesis etme gayretindeki ıslah hareketleridir. Bu yenilenme hareketlerinin temel özelliği, klasik kelim-felsefe ve tasavvufa şüphe ile bakarak, İslam'ın mesajının özgünlüğünü yeniden keşfederek Batı dünyasına karşı bir meydan okumadır.

Bu konuda mutlak referans noktası önceki ıslahat hareketlerinde olduğu gibi Kuran ve sünnettir. Reformist olarak adlandırılan hareketi aynı zamanda çağdaşçılık olarak da nitelendirebiliriz. Bu çağdaşçı yenilikçi hareket, köklü bir değişimi önceleyerek saf İslam'ı yani Kur'an ve sünnet'in esas alınarak dinin bölgesel değil, evrensel olduğunu vurgulayan, hem Müslümanlara hem de diğer din mensuplarını da yer veren bir ümmet anlayışını merkeze almıştır. Bundan dolayı, çözüm çalışmalarında dini siyasi diye bir ayırım yoktur. Yenilikçi hareketlerin genel özelliği batılılaşma olarak ortaya çıkmasıdır. Fakat İslam coğrafyasının içine girdiği bu bunalımı aşmasının yolu yenilik hareketlerinden ziyade asrileşmesine bağlıdır. (Bu asrileşme tecdid manasındadır. Yani ilk ıslah hareketlerinde görülen anlayış, teceddüd ile karıştırılmamalıdır.) Yenilenme ve çağdaşçılık (reformizm-modernizm) batı düşüncesinin eksene alınarak yapılan değişimdir. Fakat tecdid ise özelde bir milletin, genelde dinin bütün mensuplarının kendi özel, özgün hususiyetlerini koruyarak, çağın ihtiyaçlarına göre konum almasıdır. Ve kabul etmeliyiz ki bu potansiyel İslam'da vardır. Modernizm öncesi ıslahat hareketlerinde bu gücün ve imkanın olduğuna bir delildir. Türkiye özeline baktığımızda çağdaşçılık batılılaşma olarak tezahür etti ve laiklik

---

¹⁸⁰ Mevlüt Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, Ankara Okulu, Mart 2014, s.14 vd.

sadece burada uygulanabildi. Bu konuda iki farklı düşüncede bir ayrılma söz konusudur.¹⁸¹

İslâm düşüncesinde modernleşme hareketleri üzerine çalışması olan Bedri Gencer, "modern" kavramını görünüşte sosyolojik, özünde de teolojik bir kavram olarak iki açıdan ele alır. Sosyolojik açıdan modernleşme, nitel açıdan sosyal değişmeye karşılık gelir. Tarım toplumu olan Türkiye'nin, sanayileşme sürecine girmesi, bu anlamda bir modernleşmedir. Gencer, teolojik açıdan modernleşmeyi ise; Mesih inancıyla bağlantılı olarak "Yeni dünya düzenini öne çekme projesi" olarak tanımlar. Yeni bir hayat ve düşünce tarzından, başka yeni bir hayat ve düşünce tarzına geçiş süreci modernlik kavramının üç boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Modernizm (modernicilik), "Yeni dünya tasarımı", modernizasyon (modernleş(tir)me), "Yeni bir dünya kurma süreci", modernite (modernlik) ise, "Yeni bir dünya, hayat tarzı" olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamalar ışığında ifade edebiliriz ki, modernizm; kurucu aklın yön verdiği, birikim ve tecrübeyle donanmış geleneğin, geçmişin dayatmacı otoritesini reddederek, bir geleceğin inşa edilmesi demektir. Bu minvalde modernizm, dünya görüşünde köklü bir değişimi anlatmaktadır.¹⁸²

Nilüfer Göle'ye göre, modernlik sınırları geniş, evrensel bir süreçken; "modernleşme, farklı ülkelerin tarih ve kültüründen yola çıkarak çizdikleri güzergahın adıdır." Göle, Türk modernleşmesini "Batı modernliğiyle özdeşlik taşıyan" ve "Hep ileriye doğru işaret eden" bir süreç olarak görür.¹⁸³

Niyazi Berkes'e göre bu çabalar bir modernleşme çabasından öte, bir çağdaşlaşmadır. Bu görüşe göre, çağdaşlaşma, özel anlamıyla sekülerleşmedir. Buna göre Sekularizm kelimesi, çağdaşlaşma sözcüğüne hem anlam hem de köken açısından daha yakındır hatta onun tam karşılığıdır.¹⁸⁴ Aynı şekilde bu kavramların her ikisinin de kullanılabileceğini söyleyenler olduğu gibi Batılılaşma tabirinin tercih edilmesi gerektiğin vurgulayanlar da vardır. Modernleşme tabirini öne çıkaran Kemal Karpat ise, Batı'nın etkisini kabul etmekle birlikte modernleşmeyi daha çok merkez-çevre

---

¹⁸¹ Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, s.52 vd.

¹⁸² Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme (1839-1939)*, Doğubatı Yayınları, Haziran 2014, s.55.

¹⁸³ Nilüfer Göle, "Batı-dışı modernlik: Kavram Üzerine" *Toplum Ve Bilim* 80, Bahar 1999, s.27

¹⁸⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, 2011, s.18.

ilişkileri, nüfus artışı vs. gibi Osmanlı'nın kendi iç dinamikleri sonucu ortaya çıkan bir toplumsal süreç olarak nitelendirir.¹⁸⁵

Bu noktada Cemil Meriç, batılılaşma ile çağdaşlaşma arasında bir fark olmadığını iddia ederek, bu sürece Avrupalılaşma yorumunu getirmiştir. Meriç'e göre çağdaşlaşmak, elbette ki Avrupalılaşmaktır. Osmanlı apayrı bir medeniyettir. Osmanlı toplumunu çağdaşlaştırmaya çalışmak, kendi derisinden çıkmak, kendi tarihine ihanet etmek ve köleliğe peşin peşin razı olmak demektir. Ayrıca iki yüzyıllık bu süreci bir "anakronizm" utancı olarak tanımlamakta ve bu 'çağdışı' ithamın, ithamların en alçağı ve en abesi olarak görmektedir.¹⁸⁶

Meriç'in getirdiği "anakronizm" tanımlaması aşırı bir yorum gibi gelebilir. Bu konuyu değerlendirmeye açtığımızda görülecektir ki o dönemin şartlarını göz önünde bulundurulduğunda, 19. yüzyıl yenilikçi düşünürleri İslam'ın ruhuna en uygun tarzda bir çözüm arayışına girmişlerdir. Yöntemleri ve vardıkları sonuçlarda farklılıklar olsa da, Batı karşısında eklektik ve uzlaşmacı bir yapı ortaya koymuşlardır. İslam toplumunun içinde bulunduğu buhranı aşabilmesi ancak, içinde bulunduğu klasik İslam anlayışından çıkmasından ve hukuk kurallarının yaşanılan dönemin ihtiyaçlarına yetersiz kaldığını kabul etmesinden geçmektedir. İslam onlara göre, tarihi açıdan zaman dışı bir konuma düşmüştür ve bu durumdan kurtulabilmek için de Batı dünyasının bilgi ve bilimini, tekniğini alarak İslami öğretilere yeniden yorumlanmasını zorunlu görmüşlerdir. Bu minvalde Batı'yı nötr olarak değerlendirmeli ve İslam toplumunda Batı bilgi ve bilimi uyarlanabilir hale gelmelidir. Değişim dönüşüm, kültürel gecikme kavramlarını merkeze alarak yapılan analizlerle bu mümkün olacaktır.¹⁸⁷ Çünkü geleneğimizi yeniden üretebilmenin yolu, temel ilkelere dikkat ederek güncel sorunlara çözüm üretmekten geçer, bu da anakronizm riskini her daim göğüslemeyi getirir.¹⁸⁸

Osmanlı İmparatorluğundaki yenileşme çabalarına bakıldığında bütün bu tanımlamaların, birbirini dışarıda bırakmadan iç içe geçtiği veya örtüştüğü görülür. Yenileşme çabalarında Batı'nın inkâr edilemez bir etkisi olmuşsa da, Osmanlı

---

¹⁸⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, 2. Basım, Timaş, İstanbul 2014, s.80.

¹⁸⁶ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 19. Basım, İletişim, İstanbul 2012, s. 25.

¹⁸⁷ Mevlüt Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, Ankara Okulu, Mart 2014, S.60; a.mlf, *Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler*, s.30. vd

¹⁸⁸ Mevlüt Uyanık, "İslam Aklının Eleştirisi ve İctihad", *Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu*, Fecr Yayınları, Ankara 1997,2011,s.181 vd

Devleti'nde modernleşme sürecinde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik bazı değişikliklerin önemli etkisi vardır. Osmanlı Devleti erken modern dünyanın süper gücü olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Osmanlı'nın bu dinamizmi fetih siyasetine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Askeri alandaki üstünlük güdüsü, diğer alanlarda da itici güç olarak ortaya çıkmıştır. Fakat fethinde bir sınırı vardı ve Osmanlı Devleti, 15. Asrın sonlarına doğru sosyal dinamizmi etkileyecek bir sürece girmiş bulunuyordu. Bununla beraber bu süreçte Batı ile İslam dünyası arasındaki uçurum büyümekteydi. 18. Yüzyıldan itibaren büyük bir dönüşüm geçiren Batı karşısında İslam ve Osmanlı dünyası, tedricen geri kaldı. Burada Bedri Gencer, Batı ve İslam dünyasının geçirdiği dönüşümün iki ayrı sebebi olduğunu vurgulamaktadır. İki medeniyet arasındaki tetikleyici nedenin Batı için tecessüs fikri, İslam dünyası için tedebbür fikrinin esas olduğunu söylemektedir. Batı dünyasının giriştiği keşif ve atılımlarının arkasında tecessüs fikri yer almaktadır ve Batı, sonunun ne olacağını öğrenme merakıyla, çalkantılar yaşasa da bir arayış ve sorgulama dönemine girmiştir. Oysa Müslümanlar, son hak dine sahip olmanın verdiği güçle, kurtuluş rehberi ve imtihan diyalektiği belirlendiği için, insanlığın sonunun ne olacağına dair bir merak, endişe ve arayış ihtiyacına gerek duymamıştır. Bu sebeple Müslümanlara düşen tedebbür, yani duruma uygun davranmaktır. Kurtuluş ve üstünlüğü inanç açısından değerlendirip, mutlak dini üstünlük psikolojisinin verdiği özgüvenle, başka inanç mensuplarının yapıp ettiklerine kayıtsız kalmışlardır. Ayrıca İslam dünyasını geliştirmekten alı koyan dini sebep dışında bir de emperyal bir sebep vardır. Mukaddeslik ve ebediyet inancı, Osmanlı aydınlarına tam bir özgüven vermiş, özelde İstanbul, genelde Osmanlı ülkesi, aydınlar ve tarafından tüm insanlığın sığınağı ve mukaddes bir belde olarak kabul görmüştür.¹⁸⁹

Osmanlı, bahsedilen bu iki dini ve emperyal sebepten dolayı, 1400'den itibaren Batı'da Rönesans, Reformasyon, Bilim ve Aydınlanma gibi önemli aşamaları olan dönüşeme ilgi göstermemiş ve bunu gereksiz bulmuştur. Osmanlı'nın Batı medeniyetiyle olan teması, Rönensans dönemini idrak eden Fatih ile sınırlı kalmıştır. Osmanlı Devleti, Batılı yeniliklere askeri fetih vizyonu fikriyle yaklaşmış ve arka plandaki büyük dönüşümü kaçırmıştır. Bunun da aşırı yorum olduğunu söylemek mümkün, çünkü bu tür genellemeler aslında Rönesans ve Reform kavramlarının içeriğini ve tarihsel temellerini gözden kaçırmak ve tipik aydınlanmacı pozitivist

---

¹⁸⁹ Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme*, s.150.

söylemlerle temellendirmek olarak da görülebilir. Rönesans denilen aslında Osmanlı ve Endülüs medeniyeti karşısında var olma mücadelesi veren Batı'nın Ümit Burnu keşfi ve Kristof Kolomb'un aynı şekilde Doğu'ya ulaşmak için sefere çıkıp Amerika'yı keşfi ile doğrudan alakalıdır. Çünkü Batılılar artık ekonomik açıdan iyice zenginleşmiştir. Doğu'nun ve Amerika'nın maddi zenginlikleri Avrupa'ya taşınmıştır. Bu bağlamda kültürel olarak da varoluşlarını temellendirmek için Antik Yunan medeniyetinin sofistler dönemine uzanmışlar ve Batı Aydınlanmacı aklını yeniden üretmişlerdir. Mimari de bu neo klasik adı altında Roma medeniyetinin yeniden üretimi olarak gözükür. Felsefi dilde, Aydınlanma insan aklının içinde düştüğü durumdan kurtulmasıdır, der Kant ve temellerini atar.¹⁹⁰

Böylece İskenderiye üzerinden gelen İsevi ve Musevi kültürün dini kodlarıyla dokunan ortaçağ felsefesinin kıskacından kurtulunacağı varsayılır. Bu ve benzeri hususlar gözden kaçırılırsa, Pakdil'in eleştirdiği batılılaşma ve çağdaşlaşmayı özdeş kılınması ve kurtarmaya çalıştığı İslami bilinçlilik zihniyeti felsefi açıdan zedelenebilir. Boş teolojik tartışmalar ve laiklik kurgusunun tarihsel açıdan felsefi temellerine yönelik analizlerin yokluğu, Pakdil'in Önder Tasavvuru gerekli bir öteki konumuna düşme riskini ortaya çıkarır. Peygamberimizi bu bağlamda görmek ve Osmanlı bürokratlarının devletin içinde bulunduğu açmazdan kurtulmak için yaptığı bir çok ıslahat denemesinden bazılarını yeni kurulan devlette işlevsel haline getiren Atatürk'ü tam karşıt bir yere konumlandırmak, sorunu çözmez, tersine gerekli bir öteki oluşturur. Kuruluş döneminde batılılaşma ile özdeşleşen modernleşme hareketlerinin bir yabancılaşmaya yol açtığını, yapılan hataların tashihini söylemek ve bu anlamda bir farkındalık ve bilinçlilik oluşturmak istenebilir. Fakat bunu biri dünyevi lider, diğeri hem dünyevi hem de uhrevi lider karşıtlığı üzerinden yapmak, felsefi arka planın da güçlü olmasını ve bir bütüncül bir sistem içinde ifade edilmesini gerekli kılar. Sorunlarla edebiyat üzerinden yüzleşmek elbette azımsanmayacak bir çabadır, ama aynı Hakikat'in iki farklı ifade tarzı olan felsefi ve dini bilgiyle temellendirmemek eleştirilen noktanın aynısıyla karşılanma, yani boş teolojik tartışmalar olarak görülme riskini de ortaya çıkarır.

---

¹⁹⁰ Felsefi temellendirmeler için bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, Ankara.1989, Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H.Vehbi Eralp, İstanbul.1998; Uyanık, *Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler*, s.21 vd

Bu riski görmeden yapılan tespitler bizim tecdid gelenimize ve kültürel kodlarımızın yeniden üretilmesinde oldukça iddialı ve karşı metinler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Bedri Gencer'in şu tespitini vermek mümkündür. "Batı, boş teolojik tartışmaları geride bırakarak, dünya görüşünde ciddi eleştiri ve yeniliklere doğru bir yol izlemiştir. Batı'nın Rönesans'la başlayan entelektüel devrimi, bilimsel, siyasi ve endüstriyel devrimleri izlemiş ve böylece Batı'nın tarih ve tabiat gücü doruğa çıkmıştır. 18. Yüzyılın sonlarında Batı ciddi bir fark ve ezici hızla, İslam dünyasının hemen her bölgesinde, siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan hâkim duruma geçmiştir. Artık geline teknik çağ, inançları aşan bir mukayeseli üstünlük durumu yaratmıştır. Batı ile meselesini bir inanç üzerinden kuran Müslümanlar bu teknik çağda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Batı, Müslümanların karşısına Haçlı seferlerinde olduğu gibi bir inanç ve zihniyet temsilcisi olarak çıkmıyor, kendilerine her açıdan üstün bir "Batı medeniyeti" olarak rekabet oluşturunca"¹⁹¹ Halbuki İslam dünyasındaki ıslahat hareketlerini farklı bölgelerde farklı dinamiklerle farklı kavramsallaştırmalarla yapıldığı hususu asla gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Mesela 1970'li yıllardan itibaren İslamcı hareketler 'diriliş', 'uyanış', 'köktencilik, 'radikalizm' gibi sıfatlarla anılmaktadır. Dinin siyasetten kesinlikle ayrılamayacağını ifade eden siyasi İslam, siyasetin kısmen dinileşmesi olarak tezahür etmiştir. İslamcı hareketler, İslam ve siyaset arasındaki ilişkiyi tekçi bir boyuta indirgeyerek, din siyaset kavramlarını mantık ve epistemolojik tahlillere tabi tutmadan meseleyi sadece fıkhi ve siyasi boyutta ele almışlardır. Ve böylece din siyasallaşarak ideoloji haline gelmiştir. İdeolojiler ise cemil meriç'in ifadesiyle zihinlere giydirilen deli gömlekleridir. İslamcı hareketlerin Batı medyası tarafından organize ve tek vücut gibi gösterilmesine rağmen kendi içlerinde kuran ve sünneti ele alışlarında ortak noktaları çok azdır. Neticede İslamcı hareketlerin her biri, birer tekfir kurumuna dönüşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayrıca batılı oryantalistlerin iki yüzyıldır Müslümanlara kendilerini değiştirmelerini ve Batı'ya uyum sağlamadıkları takdirde yok olacaklarını dikte etmektedir.

Ayrıca mevcut İslam hukukunun terk edilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır. Bu durum karşısında iki türlü tepki ortaya çıkmıştır. Ya uzlaşmacı-uyumkar ya da sistemi tamamen reddeden köktencilik. Her iki tavır da dini bilginin niteliği ve vahyin bilgi kaynağı olarak konumunu tahlile yanaşmadıkları için uzlaşmacı-uyumkar tavır,

---

¹⁹¹ Gencer, *İslam'da Modernleşme*, s.152.

İslamı salt ahlaki boyuta indirgeyen, hukuki hiçbir yaptırımı olmayan içe kapanıp, modern hayata çözüm önerilerini şiddet kullanarak dayatmasıyla marjinal kalmıştır. Köktenci tavır ise teslimiyetçi bir tavırla bir başkası olma şansını yitirmiştir.

İslam dünyasının meselelerini, bilgisel platformda ele alan düşünürler de vardır. Raci Faruki'nin *Bilginin İslamileştirilmesi* ve S.H. Nasr'ın *İslami Bilim Kavramları* bunlara örnek olarak verilebilir. Bu düşünürlerin konuyla ilgili en önemli farkı bilgiyi ön plana çıkarmalarıdır. Zihnimizdeki yabancı kavramların hakimiyetinden dolayı İslam âleminde kültürel ve fikri bir yozlaşma yaşandığını bunu bertaraf etmenin de ancak konunun bilgi bazında değerlendirmeye alınmasıyla mümkün olduğunu söylerler. İçe dönük ve ya tamamen dışlayıcı bir çözüm önerisinde bulunmazlar. İslam'ın kendine has bir medeniyeti vardır ve bu medeniyet, Mısır, Mezopotamya, Grek-Helenistik, Sabiilik, Pers, Hindve Çin geleneklerinden faydalanmıştır. Ve Böylece kendi özgül değerlerinden, referanslarından yol alarak medeniyetini kurmuştur. Şimdi yapılması gereken de bu tarzda yeni bir medeniyet kurmaktır. Yani hakim Batı medeniyetine teslim olmadan, fikri ve felsefi mahiyetini tahlil edip, vahyi bilgi ışığında, eleştirel bir yaklaşımdan geçirerek, alternatif bir tez ortaya koymak mümkündür.

Bu bağlamda çağdaş İslam düşüncesi üzerinde önemli çalışmalara imza atan Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, sekülerizmin İslam dünyasında yaygınlaşmasıyla din ve hikmetin alanı daraltılmış, sadece ahlaki boyutuyla öne çıkartılarak ve bütün bilgi türleri profan bir bilim kavramına indirgenmiştir. Buna tepki olarak ortaya çıkan köktenci harekette ise; dinin hukuki boyutunun vurgulanması, ve insan davranışlarıyla ilgili kurallar üzerinden konumlanması, çözüm önerilerinde felsefi bir zeminin olmasını engellemiştir. Müslümanlar ya geçmişi ütopyalaştırarak içe çekilip, dış dünyayla kin ve şiddet duyguları üzerinden ilişki kurmakta; ya da geleceği ütopyalaştırarak var olan sorunları erteleyerek çözüm bulmaktadırlar. Çözümler hak-batıl, iyi-kötü, doğru-yanlış üzerinden tanımlanarak yapıldığı için bugüne dair gerçekçi öneriler sunulamamakta ve din salt hukuk ya da salt ahlak olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiyeli aydınlar ise, epistemolojik tahlillere girmeden, İslamcı hareketleri bahsettiğimiz ayrımlar dahilinde değerlendirmeye almaktadır. Ve bu yaklaşımlara dair kitapları tercüme ederek ve bu perspektif üzerinden Türkiye özelini okuyarak yanlış tezler üretilmektedir. Nihayetinde Türkiye'nin kendi içinde özel dinamiklerle değerlendirilmeye alınmalıdır. Fakat Türkiye bilinçli bir şekilde pasif duruma çekilmekte ve sağ sol, alevi sünni gibi 'sözde'

içtimai ayrılıklara; etnik farklılıklara ve laik anti-laik kutuplaşmalara fırsat verilmektedir.

Bu tespitleri Osmanlı modernleşmesi bağlamında değerlendirecek olursak, salt az gelişmiş bir toplumun, kendisinden birçok yönden üstün bir toplumu modellemesi, taklit edilmesi olarak görülmemelidir. Osmanlı, modernleşme sürecinde kendi geleneklerinden kopmadan, ihtiyaçlarına dayalı bir değişimi talep etmiş ve bunu kendi iradesiyle de seçmiştir.¹⁹² Ancak bu amaç ve imkân yoluyla modernleşmeye çalışmak, Osmanlı için kolay değildir. Çünkü Teknik Çağda tarıma dayalı toplumlarda, Batı’da tekniğe ayak uydurmak aslında “olmak ya da olmamak” sorunudur. Bir kere başladıktan sonra Batı’daki dönüşümü tarafsız olarak izleyip, gerekli olanı alıp, dini ve milli değerleri eritmeden ayakta kalmak çok zordur. Osmanlı Devleti batılılaşmayı ne tarafsız izledi ne de toptan benimsedi. Osmanlı’nın varoluş amacı, şekli bu değişime bir sınır çekiyor fakat iç irade ile bir sınırdan dursa da dış irade olan Batı, durmayacak, değişimi bu meşru sınır ötesine taşıyacaktır. Batı kendisinin de yaptığı gibi İslam dünyasının tarihini de hızlandırmaya zorlayacaktır.¹⁹³ Neticede Osmanlı dünyanın en uzun ömürlü devletlerinden biri olarak sahneden çekildiğinde yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, fiili özgürlüğünden asla taviz vermemiş bir geleneğin son temsilcisi olarak fikri ve hukuki düzenlemeler yaptı. Bu noktada Türk modernleşmesini kavrayabilmek, esasında Osmanlı’da modernleşme hareketlerinin nasıl ve niçin başladığını anlamakla mümkündür. Zira kökleri iki yüz yılı bulan bu tecrübe bugün hala gündemdeki yerini korumaktadır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan ve I ve II. Meşrutiyet ilanları ile ivme kazanan modernleşme projeleri tahlil edilmeden, Osmanlı Devleti’nin ve İslam dünyasının toplumsal açıdan geçirdiği değişim ve dönüşümler açıklanamaz.”¹⁹⁴

Modernleşmenin ilk adımı, 1793 yılında III. Selim’in yeni bir ordu kurma çabasıyla atıldı. Eğer başarılı bir girişim olsaydı, devlet otoritesi sağlamlaşmış olacaktı. 1789 tarihinde Mısır’ın Fransızların eline geçmesi, Osmanlı Devleti’nin iç ve dış politikasını olumsuz yönde etkiledi ¹⁹⁵ 18.yüzyıl Osmanlı Devleti’nin zaafının belirginleştiği dönemlerdir. İslam dünyasının çeşitli yerleri kısmen Batılı güçler tarafından işgale uğramıştır fakat Müslümanlar bunları geçici ve yerel galibiyetler

---

¹⁹² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 39. Baskı, Nisan 2014, s.28.

¹⁹³ Gencer, *İslam’da Modernleşme*, s.158.

¹⁹⁴ Mevlüt Uyanık, *Çağdaş İslam Bilimine Giriş*, Feccr, Ankara 2012, s.86.

¹⁹⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, Timaş, 2.Baskı, İstanbul 2014, s.81.

olarak değerlendirmiş, “Batı medeniyeti” vakiasını ortaya koyan bu nüfuzun derin sonuçlarını kavrayamamışlardır. Ancak Napoleon’un Mısır işgaliyle Batı’nın sahip olduğu gücün ve gelişimin idrakine varmışlardır. Napoleon, Mısır’a doğrudan, Osmanlı’ya ise dolaylı yoldan, Mehmet Ali Paşa vasıtasıyla gelerek İslam dünyasının kaderini değiştirmiştir. Napoleon ile savaşmak için gönderilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı lehine savaşı kazanmış olsa da daha sonra Mısır’da kendi adına kurduğu hanedanlıkla, Osmanlı’ya ölümcül bir tehdit oluşturmuştur. Şark Meselesi’nin sıcak bir gerilim yaratması, Osmanlı’yı sonun başlangıcı olan Tanzimat’ın eşiğine kadar getirmiştir. Artık Osmanlı klasik fetih siyasetinin işe yaramadığı bir döneme gelmiş ve savunmaya geçerek 17. Yüzyılda Batı cephesinde Avusturya ve 18. Yüzyılda da Rusya ile savaşarak varlığını korumaya çalışmıştır. Osmanlı, Mehmet Ali Paşa ve Batılı ülkelere karşı diplomatik, Rusya’ya karşı da zorlu bir askeri ve diplomatik bir mücadele vermiştir. Sadece Rusya ile yapılan dört savaş bile Osmanlı’nın nasıl bir varlık mücadelesi içine girdiğini göstermektedir. Osmanlı-Rus 93 Harbi, bu ölüm kalım mücadelesinin en iyi örneğidir. Artık görmekteyiz ki İslam dünyası Batı’ya karşı tam bir ric’at sürecine girmiştir. Fakat bilinmelidir ki bu, stratejik bir ric’at değil; kimlik krizinden kaynaklanan bir kültürel çözümlenin de olduğu bir süreçtir.¹⁹⁶

Bu dönemin siyasi değişimleri, beraberinde bürokratik, siyasal, toplumsal, kurumsal değişimleri de tetikliyordu. Bu da toplumsal hayatta öngörülemeyen yeni olgular ve durumlarla karşılaşmamıza sebep oluyordu. Yenileşme için getirilen her öneri, kendi içinde yeniden değerlendirmeyi gerekli kılacak birçok yeni sorun, problem ve olgu ortaya çıkarıyordu. Osmanlı insanı 18. yüzyıldan beri bulunduğu mekân ve zaman çizgisini başka bilinçle görmeye, dünya tarihini ve coğrafyasını tanımaya başladı. 18. yüzyılın Osmanlı okuryazarları arasında artık, bir tür aydın zümre doğmuştu. Latince öğrenen Osmanlı-Türk aydınları vardı. 18. yüzyıl insanının tarihe bakış çizgisi ve bilinci değişiyordu. Ünlü sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa iki adet dünya tarihinin tercüme ve basımı için de bu arada emir vermişti. Ciddi lügat çalışmalarına da bu devir de başlanmıştı. Yazılanlar, değişik ilgileri doğurdu.¹⁹⁷

19. yüzyılda değişen Osmanlı hayat tarzının adı karşımıza Islahat Devri, Tanzimat, Usul-i Cedit olarak çıktı. Kurumlarla birlikte toplumun dokusu da değişti.

---

¹⁹⁶ Gencer, *İslam’da Modernleşme*, s.152.

¹⁹⁷ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.18.

Yaşanan bu bilinçli ve tümel değişiklik dönemi, birçok aydın ve düşünür tarafından kötü batılılaşma, kültürel yozlaşma, sömürgeleşme olarak kabul edildi ve protestolarla karşılandı.¹⁹⁸ 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, Paris Barış Antlaşması ve 1856 yılındaki Islahat Fermanı Osmanlı yapısını derinden etkileyen iç değişim araçlarıdır ve uluslararası bir ilişki sonucu olarak ortaya çıkmıştır. II. Mahmut döneminde Osmanlı dış politikası artık serbest bir şekilde ve ülkenin temel çıkarlarına, geleneklerine göre belirlenemiyordu. II. Mahmut'un gelenek karşıtı bir görüşe sahip olması yenilik ve değişim hareketlerinin yönünü değiştirdi. Bu dönemde her yenilik, bir gelişim olarak kabul edildi ve Avrupa, gelişimin tek anahtarı olarak görüldü.¹⁹⁹

Bedri Gencer Tanzimat'ın ortaya çıkma nedenlerinin Osmanlı'nın kendi iç denetimi ve iç kararı sonucuyla ortaya çıktığını ifade eder ve sanıldığı gibi salt batı hayranlığına dayanan bir fikir olmadığını söyler. Tanzimat'ın gerekliliğini ortaya çıkaran sebeplere baktığımızda zihniyet değişimin en önemli ipuçlarını görmekteyiz. Geleneksel mutlak üstünlük ve rakipsizlik düşüncesinin yerini, mukayeseli üstünlük ve rekabet duygusu yer almaktadır. Artık Osmanlı, Batı karşısında gaza fikriyle var olmaktan sıyrılmış, karşılarındaki Avrupa'nın geçmişte sürekli hezimete uğrattıkları Avrupa olmadıklarını anlamışlardı. Özellikle Osmanlı'daki seçkin zümre Batı'nın değişen yüzünü tanımanın gerekliliğine inanmış ve ayakta kalmak için, Batı'nın medeniyet düzleminde yer almanın önemini fark etmişlerdir. Batı'nın ciddi ve etkileyici büyük tehdidin karşısında saf muhafazakarlık göstermek mümkün değildi, artık muhafazakarlığın da var olan gerçek tehdidi algılaması ve çözüm üretmesi gerekmektedir.²⁰⁰ Bedri Gencer, Tanzimat'ın doğru okunması ve ortaya çıkışıyla ilgili açıklamalarında, sanıldığı gibi megaloman Batılı diplomatların hatıralarındaki iddiaların aksine, bir dış dayatmadan çok içsel bir kararın sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. Değişim içerisinde olan Osmanlı Devleti, kriz anlarında mülkü korumaya yönelik stratejik kararları kendi iradesiyle vermektedir ve Tanzimat da bu karar bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²⁰¹

19. yüzyılda Avrupa'dan ödünç alınan kurumlara daha üstün bir sosyal ve politik düzenin gözüyle bakıldığı için bu dönemin reform hareketleri, geleneksel kültüre

---

¹⁹⁸ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.19.

¹⁹⁹ Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, s.84.

²⁰⁰ Gencer, *İslam'da Modernleşme*, s.157.

²⁰¹ Gencer, *İslam'da Modernleşme*, s.158.

yabancılaşma ve ikilem olarak ortaya çıktı. Ve ilerleyen yıllarda yabancılaşma iyice arttı. Bunun sonucunda, bu yabancılaşmaya tepki olarak yerli düzeni koruma çabaları da kendini gösterdi. Osmanlı Devleti'nin modernleşmesindeki temel harekete baktığımızda; bürokrasinin hizmet kapasitesini genişletmekten ve halkın yaşam standartlarını yükseltmekten ziyade merkezi otoriteyi korumak ve sağlamlaştırmak çabası vardır. Fakat modernleşmenin etkileri yıkıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal ve siyasi düzen, eski düzenin kalıplarını, kurumlarını ve simgelerini yıkarak ortaya çıktı. Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki dinsel farklılıklar siyasi ve toplumsal bir dönüşümle, yeni tabiiyet ve milliyet hisleri olarak dışa vuruldu. Ayrıca yöneten ve yönetilenler arasında kültürel kırılmalar yaşandı. Bu çerçevede sorunları gidermek için Üç Tarz-ı Siyaset'in uygulamaya konulduğunu yukarıda bahsetmiştik.

Sonuç olarak 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde ve Orta Doğu'da modernleşmenin seyri, II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde yapılan reformlarla belirlendi. 19. Yüzyıldaki değişim hareketi, Osmanlıların önceki modernleşme girişimlerinden farklıdır. Bu dönem modernleşme sürecinde bürokrasi dışında kalan seçkinler tasfiye edildi. Osmanlı Devleti, kurumları ve uygulamaları ödünç alırken pratik önemini göz ardı ederek faydalı olan Osmanlı kurumlarını da ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle kaçınılmaz olarak, gelenekçi grupların yeniliğe karşı tepkileriyle karşılaşmıştır.²⁰²

Klasik dönemde Müslümanlar, Batı dünyasını Hıristiyan merkezli bir medeniyet olarak gördükleri için Avrupa'dan gelen şeylere mekruh gözüyle bakıyor ve tutucu Frenkleri taklit etmeyi küfür sayıyorlardı. Bu nedenle Osmanlılar 19. Yüzyıla kadar Batı'dan sadece teknik unsurları almayı gerekli görmelerine rağmen, idare, kanun ve adetlerde Batı'dan alıntılar yapmaya başlamışlardır. Ayrıca Osmanlı seçkin sınıfının Batı medeniyetinin birçok kültürel, dini değerlerine ilgi göstermesi, gelenekçi ve tutucu olan halk kitlelerinin tepkisini de paralelinde doğurmuştur.²⁰³

Osmanlılar, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Batılı yaşam tarzı ve değerleriyle ilgili unsurları benimseme yoluna gittiler. Özellikle Yirmi sekizinci Mehmet Çelebi'yle Batı kültür ve medeniyetine hayranlık artmıştır. 18. Yüzyıldan başlayarak Batı artık beğenilen, taklit edilen merkez medeniyet noktasına gelmiş ve

---

²⁰² Karpaz, *Osmanlı Modernleşmesi*, s.84.

²⁰³ Halil İnalcık, *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2014, s.228.

Rokoko mimarisi, frenk eşyası, tarzı birçok yaşam alanında kendini göstermiştir. Kültür unsurlarında basamaklaşma şeklinde bir hiyerarşi ortaya çıkmıştır. İlk ve en önemli aktarmalar silahlarda olmuştur ve Batı'dan Osmanlı'ya gelen ilk ilimler savunmaya yöneliktir. 18.yüzyılda mühendishaneler, askerlikle ilgili ilim dallarının okutulduğu mektepler olarak işlev göstermiştir.²⁰⁴

Osmanlı modernleşmesi salt Osmanlı Türkiyesi'ni (bugün Türkiye sınırları içinde kalan yerleri kapsayan değil) kapsayan bir gelişme değildir; Osmanlı modernleşmesi denen olgu, diğer Müslüman toplumları da kapsar. Modernleşme olgusu, Osmanlı dünyasında hâkim dinin tartışılmasını, ona atfedilen kurum ve kuralların sarsılmasını, değişikliğe uğramasını birlikte getirdi. Bu, değişimin bir yüzüydü, ama Müslümanlar kadar Hıristiyanları ve diğer dinin üyelerini de kapsayan ortak bir yüzü daha vardır.²⁰⁵

Görüldüğü üzere, genel olarak Batılılaşmanın Türkiye ve İslam coğrafyasındaki izdüşümleri bir entelektüel kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı medeniyeti ile kendi medeniyetleri arasında sağlıklı bir sentez oluşturamayan Müslüman coğrafya, zihni bir tutulma ve geri kalmışlık içerisindedir. Özellikle bu coğrafyada, kültürel açıdan herhangi bir ilerlemenin olmaması, içtihat kapısını kapatarak kendini güncellemekten uzak duran dini anlayış, kaçınılmaz bir medeniyet sapması, çıkmazı olarak kendini göstermektedir.²⁰⁶

İslam dünyasında yaşanan bu krizin siyasi yönünü şu şekilde değerlendirebiliriz. Osmanlı Devleti'nin yıkılması İslam coğrafyasının siyasi çehresini değiştirmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla, Arap dünyası yapay sınırlarla ayrılmıştır. Yönetimin tek kişi ve aile elinde toplanması demokrasi görünümlü bir monarşiyi ortaya çıkarmıştır. Bu da gösteriyor ki Arap halkları siyasi iradesini kendi toprakları üzerinde gösterememiştir. Zaten Ortadoğu'da bitmeyen sorunlar, bunun bir işaretidir. Bu coğrafyada yaşanan gerginliklerin, sömürgeci güçlerin çıkarlarını beslediği de bir gerçektir.²⁰⁷

---

²⁰⁴ İnalçık, *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, s.228.

²⁰⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, s.13.

²⁰⁶ Mevlüt Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi Ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, Ankara Okulu Yayınları, 2.Basım, Ankara 2001, s.15.

²⁰⁷ Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi Ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, s.114.

Problemin siyasal yönünü aslında kültürel sorunlar oluşturmaktadır. İslam âleminde görülen kırılmalar, gerileme-sömürge asırlarında oluşmuştur. Ümmet, kendi sorunlarına çözüm üretememiş ve cehalet ve hurafeler yaygınlık kazanmıştır. Bunun sonucunda Müslümanlar modern dünyanın siyasi-iktisadi ve kültürel meydan okumalarına karşı, kendilerine olan özgüvenlerini kaybetmiştir. Asıl problem, bir çözüm yolu ararken bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde Batı'nın başarılarını elde etmeyi amaç kabul etmiş olmalarıdır. Bunun için Batılı danışmanlar ya da Batılılaşmış yerli danışmanlar gözetiminde çalışmalar yapılmaya başlandı. Çözümü kendi içinde, değerlerinde bulacağına inanmayan yöneticiler, ülkelerinin sorunlarını çözmek için ister iyi isterse kötü olsun batılı programları uygulamaya çalıştılar; ama bunların halk arasında er geç ortaya çıkacak olan dinsel-kültürel çalkalanmalara yol açacağını idrak edemediler. En önemlisi Batı'daki güç, kudret ve üretim olgusuyla, Batı düşüncesi arasındaki (Allah, insan, tabiat, kainat, zaman ve tarihsel) ilişkiler gözden kaçırılmıştır. Alınan Batılı eğitim tarzı, burada yetişen gençleri, kendi kültürlerine, dinlerine ve toplumsal değerlerine yabancılaştırmıştır. Buna karşılık Klasik İslami eğitimden yetişenler ise modern düşünceden habersiz, mutaassıp, tutucu bir zihin yapısına sahip olmuşlardır. İki farklı eğitimi tercih eden gruplar arasındaki tartışmalar hala günümüze kadar gelen bir sorun olmuştur. Böylelikle İslamiyet'i doğru okumanın ve yaşamının yolları da tıkanmaya başlamıştır. Çünkü İslami olan her şey sistemli ve yoğun bir şekilde müphem hale geldi. Kur'an metninin doğruluğu, Hz. Peygamber'in konumu, Sünnet'in sıhhati, şeraitin mükemmelliği, kültür ve medeniyet alanındaki her şey yıkıcı bir eleştiriye tabii tutulmuş ve böylelikle nesil kendine olan imanını, seleflerine ve ümmete olan inancını kaybetmiştir. Yaşanan kimlik bozulması da Batı düşüncesine uyum sağlamayı daha kolay hale getirmiştir.²⁰⁸

İslâm coğrafyasında yaşanan bu handikaplar çeşitli alternatifleri gündeme getirmiştir. Biz de bu çalışmamızda Pakdil'in, Batılılaşma tezahürüne yönelik farklı okumalarını ve çözüm önerilerini bir alternatif olarak ele almayı önemli buluyoruz.

---

²⁰⁸ Uyanık, *Bilginin İslamileştirilmesi Ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, s.115.

1.2. Nuri Pakdil’de Batılılaşma/Yabancılaşma Fikri

Nuri Pakdil, Türkiye’nin 1970’li yıllarında, düşünce dünyasının birbirine zıt ideolojilerce belirlenir olduğu bir ortamda çıkışını yapar. Onun bu çıkışı büyük ölçüde, geç modernleşmenin yarattığı yabancılaşma sorunu üzerinedir.²⁰⁹

Nuri Pakdil’in "batılılaşma" kavramına getirdiği yabancılaşma yorumu, ayırt edici bir özellik taşımaktadır. Batılılaşma kavramının, Pakdil düşüncesindeki karşılığı tam olarak yabancılaşmadır. Pakdil, Batılılaşma tarihiyle, siyasi, kültürel, toplumsal süreçlerini içine alan bir yabancılaşma okuması yaparak, bir ulusun bu yolla nasıl ağır bir ölüme mecbur bırakıldığını ve bir onur mücadelesi verdiğini aktarır bize. Nuri Pakdil eksenindeki batılılaşma anlayışı; siyasi ve teknolojik değişimlerden ziyade, Türk toplumunun medeniyet ve inançlarında başkalaşıma bırakılma durumuna karşılık gelmektedir. Nuri Pakdil, İslam medeniyet tasavvurunu ortadan kaldırmaya yönelik, Batı medeniyetini benimsetme hareketlerini reddeder. Batı rasyonalitesinin materyalizmden oluştuğunu ve bu materyalizmin, varoluşunu vahiyden almış bir topluma rehberlik edemeyeceğini sıklıkla vurgular. Pakdil’e göre akla rehberlik edebilecek olan tek kaynak vahiydir. Vahiy geleneğinden kopartılmış bir ulus kültürüne, toprağına ve coğrafyasına da yabancılaşacaktır. *Biat* eserinde şöyle ifade eder Pakdil: “1923 Devrimi, yalnız bizim için değil, tüm insanlık için bir yabancılaşmanın vurgulanmasıdır: ruhu elinden alınmış bir insanı varetme deneyi. İnsan, evrensel bilince, ruhsal gereksinimlerini duya duya ulaşır. Ruhsal gereksinme duyma yeteneğini yitirmiş insan yoksundur evrensel bilinçten.”²¹⁰ Ayrıca, dikkat etmemiz gereken husus, Pakdil’in yabancılaşmayı epistemik kopuş olarak ele almasıdır. Yabancılaşma Türk ulusunun varoluşsal bir sorunu, mücadelesi ve reddi olarak karşımıza çıkar.

Batılılaşma serüveni Türk milleti için sancılı bir durum ortaya çıkarmıştır. Batının ilerleme-çağdaşlık-modernlik anlamında tek bir model olarak izlenmesi, uygarlık dayatımı olarak gerçekleşmiş, bu da halka kültürel bir çarpılma olarak yansımıştır. Kaçınılmaz olarak batılılaşma bir kimlik bunalımı, medeniyet bunalımı yaşatmıştır. Abdullah Cevdet’tin “Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa

---

²⁰⁹ Saadettin Elibol, “Nuri Pakdil Ve Edebiyat Dergisi Soruşturması”, *Hece*, 2004, S.85, s.456.

²¹⁰ Pakdil, *Biat-II*, s.188.

medeniyetidir”²¹¹ algısının tüm çevrelerce benimsenmesi beraberinde pek çok sorunu da doğurmuştur. Bu anlayış, gözü kapalı bir Batı hayranlığıdır. Ayrıca, kendi medeniyet genetiğine bakmadan yapılan zoraki Batı uyarlamasını da beraber getirmiştir. Geçmiş, yaşanan gerçekliğe göre değil, yeninin bakış açısıyla tekrar kodlanıp dizayn edilmiş, böylece tarih ve birikim orjininden saptırılmıştır. “Nakil zinciri” kopmuş halk; tüm alanlarda tam bir altüst oluşu yaşamıştır. Pakdil çağının tanığı bir yazar olarak bu durumdan kendini sorumlu hissetmiş ve yazarlık serüvenini bu mücadeleye adanmıştır.²¹²

“İnsanı, kenti nasıl çekip çıkarmalı güncel bunalımdan? Nasıl kurtulacağım bunalımından? 1923 Devriminin üstüme yığıdığı bunalımından? Batılılaşma bunalımından? Bu bunalımı duymayan Türk aydını kaldı mı? Sorarım kendi kendime. En çok şimdi anlaşılıyor göğün, ayın gereği. Belki buradan da daha başka bir gereksinmeyi düşünebiliriz.”²¹³

Türkiye’de Batılılaşma bir yön değiştirme sürecidir. Batı’nın kurum ve kanunlarının model alınması ile başlamış ve bir yabancılaşma ile bitmiştir. Batılılaşma girişimleri 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamış ve bu yönelimle, bizi biz yapan tüm değerlerin üzerine kalın bir perde çekilmiştir. Nuri Pakdil, 1923 devrimini yabancılaşmanın en radikal biçimi olarak kabul etmektedir. Pakdil’e göre, Batılılaşma, Türk ulusuna zorla yapılan bir medeniyet giydirmesidir.

ir. Cumhuriyet dönemi, Türk insanın medeniyet ayarları ile oynamıştır ve böylece Batılılaşma, ‘biçimsiz bir ulus ‘oluşturma, yani kendisi olamayan bir ulus meydana getirme projesi olarak ortaya çıkmıştır.²¹⁴

Sahip olduklarıyla yıllardır varoluş mücadelesi vererek medeniyetini ayakta tutmuş halk, bu 1923 devrimiyle bu güçten, giz birikiminde de mahrum bırakılmıştır ve yok oluş böyle başlamıştır.

“Bir ulusta, bu giz yitirilmişse, halk, “insanların yalnız kendi kendileri için de yaşamadıkları” bir dünya özlemini artık duymuyorsa, artık hepimiz yalnızlığa yargılıyız

---

²¹¹ Abdullah Cevdet, *İctihad*, 1914, S.89.

²¹² Necip Tosun, "Nuri Pakdil Ve Yabancılaşma", *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, Hece, Ocak 2014, S: 85, s.118.

²¹³ Pakdil, *Biat-II*, s.82.

²¹⁴ Köksal Alver, “Çağ Yorumu: Nuri Pakdil Düşüncesinde Ana İzlek”, *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, Hece, 2004, S.85, s.47.

demektir. Böyle bir ulus, insanları tek tek bunun bilincinde olamasalar bile, büyüklük duygusunu yitirmeye başlamış sayılacaktır. Bu da bir ulusun ağır ağır ölümüdür.”²¹⁵

Osmanlı Devleti'nin siyasi konumunu ayakta tutabilmek, toplumsal ve kurumsal olarak yaşadığı krizlere çözüm bulabilmek amacıyla başvurduğu batılılaşma yöntemi istenilen şekliyle işlevselleştirilemedi. Bu yöntem, bir zaman sonra inanç kabulüne evrilerek modernliğe teslimiyet halini aldı. Batılılaşma yöntemi politik bir alternatif kurtuluş olma amacından çıkarak, dayatmacı bir toplum siyaseti olarak yön değiştirmiştir. Türk ulusu ortaya çıkan bu yanlış batılılaşma temayülü içinde dini, siyasi ve kültürel çıkmazlara mahkûm edilmiştir.

Nuri Pakdil'e göre 1923 yabancılaşma hareketi, aydınlar tarafından yeni bir toplum ve cumhuriyet inşa etmek amacıyla tasarlanan bir harekettir. Ve bu tasarı bilim, akıl, doğa ve toplum anlayışıyla kurgulanmıştır. Ve kurguda iki büyük hata yapılmıştır: akli öne çıkarıp, kalbi ve vahyi yok sayan proje, maneviyatla köklenmiş Anadolu insanına uyumsuz ve gayr-i ahlaki gelmiştir. Ki tarih bize her dönemde bu tür yabancılaştırmalara karşı Anadolu halkının inanç mücadelesi verdiğini göstermiştir. Düşüncesine, eylemine, itikadına setler çeken her türlü müdahaleye bir karşı koyma ve direniş göstermiştir. “Sonra, 1922'ye değin uzanan dönemde de, silahlara mermi yerine Anadolu insanının gözleri, yuvarlak kalpleri, yumrukları sürülmedi mi? Anadolu insanı hep bunlara ‘kutsal ödevi’ yüzünden katlanmadı mı?”²¹⁶ İkinci büyük hata ise; biraz daha tekniktir. Modernleşmenin temelinde endüstri devriminin koşulları vardır; ayrıca, bilimsel devrimler ve aydınlanma geleneği vardır. Oysa Batı-dışı toplumlarda endüstri devrimi yaşanmamıştır ve aydınlanmanın gereği olan bilimsel ve düşünsel devrimler olmamıştır. Dolayısıyla modern olmayan bir toplumda modernite propagandası yapılacak sahte verimler ortaya çıkmıştır.²¹⁷

Nuri Pakdil, Türk halkının yaşadığı sorunlara ‘güncel’ değil, ‘tarihsel’ bakmamız gerektiğinin altını çizerek Türkiye'nin bir kimlik yitikliğine uğratıldığını vurgular. Bu kimliksizliğin verdiği özgünsüzlüklüğün içinde Türk ulusu kıvrılmaktadır. Bir ulus uygarlık değerlerinden kopuk bir düzeyde bulunuyorsa, o ulus için ekonomik, siyasal bir bağımsızlık söz konusu olamaz. Bir ulusun değişmeyen,

---

²¹⁵ Pakdil, *Biat-II*, s.52.

²¹⁶ Pakdil, *Biat-I*, s.16.

²¹⁷ Gökhan Ergür, "Biat Ekseninde Yerlilik, Teknoloji Ve Anadolu Modernleşmesi", *İtibar*, 2014, S.35.

sürekli sağlıklı kalan konumu ise, o ulusun özgün, kişilikli konumudur uygarlık içinde.²¹⁸

Kimliksizleşme sorunu sadece bu alanlarda değil değer yargıları, inançları, tarihsel olguları, şiir kaynakları açısından da yaşanmıştır.²¹⁹

Kimlik bozulmasına ya da kopmasına engel olmak için, modernliğin ya da modern kimliğin, geleneksel kimliğin ne kadarını sildiğine bakmak gerekir. Batılı toplumlarda kimliğin devamlılığı mutlaka korunmuştur. Batılı toplumlara baktığımızda, hiçbiri modernleşirken geleneksel kimliğinden vazgeçmedi bilakis, bir restorasyon yaparak, geleneksel kimliğin kodlarını korumuştur. Bu bağlamda yeni kuşaklar, devraldıkları geleneksel kimliğini, modern koşullar da uyarlayarak ve ilerleterek devam ettirmiş ve en modern toplumların modernleşmesinde bile gelenek önemli bir unsur olarak yerini korumuştur.

Bu noktada dikkat edilmelidir ki çağdaşlaşma, bir yenilenme değildir. Kültürel kodları yok eden ve ebediliğini ortadan kaldıran, mutlak değişimi şart koşan bir başkalaşımdır. Tekâmülünü yitirmiş, ilk olgularını geleceğe aktaramamış her ulus için çağdaşlaşma külli bir ölümdür. Ebedilik içinde yenilenmeyi, yenilenme içinde ebediliği gerçekleştiren modernleşme, o toplumun maddi ve manevi bütünlüğünü koruyacaktır. İslam'ın evrensel ilkeleri açısından baktığımızda da dünya huzuru, ahiret felahı için bir yanda külli/evrensel sorunlar, diğer yanda da tikel/yerli yorum vardır.

Batılı toplumlara baktığımızda, onların kendi yerelliklerini bozmadan, ötekileri içine almayı başardığını ve kendi “yerel”liğini bir evrensellik gibi sunduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla küresel/evrensel denildiğinde akla gelen kapitalizm, çoğulcu demokrasi, Aydınlanma etiği olmaktadır. “Yerel” olamayan ise; içe kapanmacı bir politika izleyen “yerli/tikel” olandır.²²⁰

“Bu nedenle, Türkiye’deki sanat yazıları, edebiyat yazıları, bunlara değin tartışmalar mutlaka siyasal bir boyut alıyor. Gelip dayanıyoruz devlete. Düşüncemizin, düşümüzün önünde o duruyor. Önce bunu yazmadan, öne bunu vurgulamadan neyi yazacağız, neyi vurgulayacağız? Devlete değinmeden, Batılılaşmaya değinmeden,

---

²¹⁸ Pakdil, *Biat-II*, s.27.

²¹⁹ Pakdil, *Biat-II*, s.19.

²²⁰ Mevlüt Uyanık, *Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Dini Değerler*, Elis, Nisan 2010, s.36.

yazılan yazılara bir düşünce ürünü olarak bakamayışımız bundan değil midir? Düşünen yazarın önüne, önce Batılılaşma sorunu konmuştur.”²²¹

Bu minvalde Türk ulusunun sıkıntısıyla, yerli düşünceye bağlı sanatçının, yazarın sıkıntısı batılılaşma sorunu üzerinde toplanır.²²²

Bu sorunu aşmak isteyen yazar, aydın ve sanatçılar, Türk ulusunun öz suyu can suyu olan geleneklerinden koparılışının bu ulusa yapılan en büyük kötülüklerden biri olarak görürler.

“1923 yabancılaştırma girişimlerinden beri sanatımızın, edebiyatımızın boşlukta sallanır gibi duruşu, çağımızda uygarlıkla eş anlama gelen geleneklerimizden uzaklaştırılmış olmamızdan ileri gelmiyor mu? Yeryüzünde hangi ulus, bizden başka, gelenekleriyle çelişen bir yöne itilmiştir. Sözgelimi şu ya da bu ulus itilmiştir de iyi mi olmuştur?”²²³

Pakdil’e göre bilakis gelenekler evrensel bir bilinçle algılanmalı, yorumlanmalı ve içimizde özümsemelidir. Ancak bu reçeteyle Türk ulusu düştüğü yerden kalkmanın gücünü kendi öz sermayesinde bulabilecektir.²²⁴

Nuri Pakdil, bu durumu *Biat* adlı eserinde şöyle izah eder: “Bir bütündür uygarlık. Bir ulus, bir uygarlıktan koparılınca, o uygarlığın bütün ürünlerinden, o uygarlık çemberindeki uluslardan da uzaklaşmış olur. Yönümüz Batı’ya çevrileli beri ulusumuza, uyum yapamadığı, bilinçle yapmak istemediği bir özü öğretmek istiyorlar, benimsetmek istiyorlar. Düşünce biçimiyle olsun, yaşam biçimiyle olsun, benim devlete devletin bana bakış biçimiyle olsun, hiç birinde kendimize özgü bir çizgi yok, Biçimsiz bir ulusuz. Kendi kendisi olan bir ulus oluncaya değin, direniş gerekli. Kişinin de en büyük yanı, kendi kendini kuran yanı, direnebilmesidir.”²²⁵

Yirminci yüzyıl, kalemin önüne, çözümlenmesi gereken sorunlar bırakmıştır. Bu sorunlar, Avrupa ulusları için, Ortadoğu ulusları için farklıdır birbirinden. Şurası bir gerçek: Avrupalı uluslar, kültür değişiminin öldürücü fırtınası altında yorulmuş ekin tarlasına dönmediler. Onların sorunları: makinanın hayatlarına bu denli çok girişi, maddesel isteklerin ruhsal dengeyi bozuşu, dengesizlik, sonunda yadsıma. Ortadoğu

---

²²¹ Pakdil, *Biat-II*, s.59.

²²² Pakdil, *Biat-II*, s.94.

²²³ Pakdil, *Biat-II*, s.78.

²²⁴ Pakdil, *Biat-II*, s.78.

²²⁵ Pakdil, *Biat-II*, s.11.

ülkelerindeyse, kültür değişiminin kavurucu, kurutucu etkilerini görüyoruz. Başta Türkiye yaşıyor bu trajediyi. Din gereği, en çok bu çağda duyuluyor. Makinanın uydusu olan çağımız insanı ibadetsiz yaşadıkça, daha katılaşıyor, daha anlamaz oluyor birbirini. Türkiye’de, kaleme, daha da ağır yük yüklenmiştir: Yabancılaşmaya direnmek.²²⁶

1.3. Nuri Pakdil’in Batı Değerlendirmesi

Batı insanı, makinenin hayatına olan tahakkümü karşısında ruhunu kaybetmiştir ve böylece insanın kişiliği makinenin bir adım gerisinde kalmıştır. Eşya ve ruh arasındaki dengesizlik Batı yaşantısında bir uyumsuzluk meydana getirmiştir. Ruh ve kalbi atlayan Batı, maneviyata giden yolu kendi sistemiyle tıkamıştır. Batılılarda bizim ulusumuza özgü cömertlik, gönül zenginliği yoktur. Emperyalist, sömürgeci Batı, dünyanın dengesini sağlayan Osmanlı Devleti yıkılmadan, Doğunun, Ortadoğu’nun, Afrika’nın kaynaklarını sömüremeyeceğini biliyordu. Batı, Osmanlı’nın parçalanmasıyla Asya’yı, Ortadoğu’yu, Afrika ve Latin Amerika’yı sürekli sömürmüş, ezmiştir. Batılı insanın maddesel istek dışında, insan ruhu ve maneviyatına ilişkin hiçbir kaygısı/talebi olmadığı için kendi yarattığı buhranın da farkında değildir. Makine yaşantısının tesiriyle mekanik akla sahip olan Batı, adalet duygusunu kaybetmiş ve bencilleşmiştir. Aslında çağdaş insanın yaşadığı buhran, yön sapmaları, hastalıklı haller Batı toplumunun, insanlık uygarlığına bir hediyesidir. Nuri Pakdil, böylesine olumsuz bir uygarlık anlayışı olarak nitelediği Batı’nın, ülkede bir modernlik olarak sunulmasına itiraz eder. Aslında bu girişimler Pakdil’e göre tümüyle bir yabancılaşmadır.²²⁷

Nuri Pakdil bu durumu şu şekilde tespit eder: “Uzun yıllardır uygarlığımızı bırakıp, nasıl olursa olsun, ne olursa olsun, Batılılara benzemeye çalışıyoruz. Onların sözlerini tutmadan, onların kurumlarını almadan, onların yasalarını uygulamadan sorunlarımızı çözemeyeceğimiz kanısına varmışız. Nasıl düşünüyorsa biz de öyle düşüneceğiz; düşüncenin en iyisini onlar bilirler çünkü. Avrupalılar birer örnektir

---

²²⁶ Pakdil, *Biat-I*, s.13.

²²⁷ Tosun, "Nuri Pakdil Ve Yabancılaşma", *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.117.

önümüzde. Öyküneceğiz onlara. Batılılaşmak dediğimiz yabancılaşma böyle başlamadı mı?”²²⁸

Oysa “Bir ulus, kendi uygarlık değerlerinden kopuk bir düzeyde bulunuyorsa, o ulus için ne ekonomik ne de siyasal bir bağımsızlık söz konusu olabilir. Siyasal ve ekonomik konumları çok çabuk değişebilir bir ulusun, değişmeyen, sürekli, sağlıklı kalan konumu ise, o ulusun kişilikli konumudur o uygarlık içinde.”²²⁹

1.4. Pakdil'in Harf İnkılabına Bakışı

Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu’da Osmanlı Devleti’nin çoğulcu birikimini aktararak birçok dil, din ve ırkı barındıran yeni bir düzen kurmuştur. Yeni devlet düzeni, seküler bir devlet ve dünya tasarımı olarak, bireysel ve grupsal haklar, özgürlükler, demokratikleşme gibi konularda farklılıklarıyla yaşama stratejisini geliştiren bir sistemin imkanlarını araştırdı. Ve böylece modern Türkiye Müslüman bir ülke olarak, yönetim tarzı seküler bir ulus olarak ortaya çıktı.. Bu dönemi daha sağlıklı anlayabilmek için Osmanlı islahat hareketlerini ele almak gerekir.

Osmanlı Devleti 1829 Tanzimat Fermanıyla, modernleşmenin ilk adımını atmıştır. Daha sonra bu süreci 1860-1870’de Genç Osmanlılar; 1908’de Jön Türkler devam etmiştir. Mustafa Kemal, bu akımı genişleterek 1920’li yıllara getirmiş ve yeni ulus devletin temellerini atmıştır. 1921’de I. Büyük Millet Meclisi, hâkimiyetin hiçbir şart kabul etmeden millete ait olduğunu ilan ederek, Türk anayasa tarihinde en demokratik örneği olarak yerini almıştır.

Söz konusu olan sekülerleşme, Türk modernitesinin kurucu unsuru olarak hem modern bir millet oluşturma hem de dini kimliği tanıma şeklinde siyasi bir proje olarak işlev görmüştür.

Mustafa Kemal’in önderliğindeki kurucu seçkin elit, modern ulusun inşasında, Batılı seküler mantık ve rasyonalite ile yol almış ve nesnel sekülerleşmenin gerçekleşmesi için, radikal değişiklikler yapmışlardır.

Objektif/nesnel sekülerleşme, din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak, dini sembol ve kurumların baskınlığını ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle 1 Kasım 1922 yılında saltanat kaldırılarak, nesnel sekülerleşmenin gereği yapılmıştır. Ve 29 Ekim

---

²²⁸ Pakdil, *Batı Notları*, s.12.

²²⁹ Pakdil, *Biat II*, s.34.

1923'te Cumhuriyet kurularak, seçkin halk ayırımına dayalı bir topluluktan popülizme dayalı bir topluluk tasavvuru gerçekleşti. Daha sonraki tarihi süreç, 1924'te dini mahkemelerin kaldırılması, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapanmasıyla devam etti. 1926 yılında İsviçre medeni kanunu kabul edildi. 1 Kasım 1928 yılında harf devrimi yapıldı İslam'ın devlet dini olduğu ilkesi anayasadan çıkarıldı ve Artık ilahi merkezli, dini bir yönetimden, pozivist ve rasyonalist temelli ulus devlet geçiş yapılmıştır. Ancak nesnel sekülerleşme için yapılan bu uygulamalarla öznel bir sekülerleşme temin edilemedi. Böylece dinin, siyasallaşması ve bireysel inanç düzeyinde kalması mümkün olmadı.

Bu tarihi süreç ve oluşum içinde, Nuri Pakdil'in sıklıkla eleştirdiği harf devriminin, Türk toplumunda nasıl karşılandığı ve sonuçlarının ne olduğu önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Pakdil'in harf devrimine olan itirazı, bu devrimin Türk toplumunu ulusal değerlerinden, eserlerinden, kendi sanat ve edebiyatından koparmış olmasıdır ve bu nedenle evrensel bir üretkenliğe geçmek de zor olmuştur.

“Yazı devriminden önceki yazıyla yazılmış tüm sanat yapıtlarımızın, edebi yapıtlarımızın, yazı devriminden sonraki yazıya aktarılması, önümüze getirilmesi çalışmaları, övülmesi gerekli çalışmalardır. Bu yapıtları, bundan sonra hazırlanacak yapıtları, derlemeleri okudukça ısınacağız yazı devriminden önce yazılmış sanat yapıtlarımıza. Isınacağız ki, onları giderek okuma, üzerlerinde konuşma alışkanlığı edinebilelim. O yapıtları okudukça, o yapıtların özlerine indikçe, yeni bir çeviklik kazanacak anlatımımız, deyişimiz, niçin olmasın?”²³⁰

“Yüklenmemiz gereken görev çok açık; ortada. Ulusal kaynaklarımızı, sanatımızı, edebiyatımızı bilmeliyiz iyice, öğrenmeliyiz. Kendi sanatımızı, kendi edebiyatımızı iyice okumadan evrensel yapıtlar da veremeyiz. Sanatımızın, edebiyatımızın sıkıntısı da budur, eski sanatımızın, eski edebiyatımızı gereğince bilmeyişimizdir. Yazı devrimi bizi ayırdı, bizi kopardı kendi edebiyatımızdan, kendi yapıtlarımızdan. Yazı devriminden önce yazılmış yapıtları nasıl bilebileceğim? Nasıl okuyabileceğim onları? Nereye gittiğimi anlamam için, nereden geldiğimi bilmem gerekli değil mi? Yazı devriminden önceki yapıtları okuyunca ben de onlar gibi yazacağım demiyorum, onlar o dönemlerde öyle yazıyorlardı, ben kendi zamanımda böyle yazıyorum. Ama onların ne dediklerini bilmeden, söylediklerimin tutarlı olacağını

---

²³⁰ Pakdil, *Biat-II*, s.99-100.

nasıl savlayabilirim? Yazdıklarımız Avrupa kokuyorsa yerli koku azsa, suçu kimin bunun? Biz de, küşüm etmiyorum bundan, kurban olmuş kuşaklardan bir kuşağız bir bakıma. Daha da olacaktır kurban kuşaklar. Yerli düşünce kaynaklarına iyice inilinceye, edebiyatımızın tüm yapıtları işlevi yoluyla olsun, yazı devriminden önceki yazıyla onları okuyup anlama yoluyla olsun okununcaya değin özgün yapıtlar yazılması zor, çok zor olacaktır. Biz, direnmediğimiz için, sustuğumuz için değil, elden geldiğince direniyoruz, elden geldiğince susmamaya çalışıyoruz ama yazgımız bu olduğu için, ara bölgede yazmaya başlamış bir kuşak olduğumuz için, kurban kuşağız. Yazı devriminden önce yazılmış yapıtları, sözgelimi benim okuyabilmem, aranızda okuyanların bulunabilmesi bir bölümümüzün o yazıyı öğrenerek okumaya çalışmamız, yani yazı devriminden önceki yazıyla yazılmış yapıtların okunduğu anlamına gelmez. Ekin, genel bir hava işidir, hep o yapıtların konuşulması işidir, tartışılması işidir. O yapıtlar, şimdi okuduğumuz yazıyla yayımlandıkça, ama hiçbir ayırım yapılmadan yayımlandıkça sıkıntısı azalmaya başlayacaktır edebiyatımızın, sanatımızın: yazarlarımız onları okuyarak, düşüncelerini, beğenilerini yeni yeni yaklaşımlarla donatabileceklerdir.”²³¹

“Harf devrimi çok trajiktir. Çünkü, eski yazı ile yazılı bütün kitapları okuyamaz, anlayamaz duruma düştük. Eski yazıyla yazılı sayısız büyük eserler şimdi okunamaz durumda. Tarihte, bizim kadar kültür değişimiyle sarsılmış başka halk gösterilemez. Edebiyatımız yerli düşünceden koptu. Yazı devrimi bizi kendi edebiyatımızdan ve kendi eserlerimizden ayırdı, kopardı.”²³²

Türkiye Cumhuriyeti’nde sekülerleşmenin bir sonucu olarak laiklik konusu önemli bir yere sahiptir. Kavram olarak laiklik, kilisenin otoritesinden bağımsız bir dünya görüşüne sahip olmak demektir. İstılahi anlamda laiklik devletin, yönetim kaynağı olarak herhangi bir dinin ilkeleri yerine, beşer iradesini esas almasıdır.

Seküler yönetimlerde laiklik dini ve kültürel çoğulculuğun teminatı olarak bir çözüm unsuru olarak yer alır. Dolayısıyla laiklik, bireyin değil, devletin sıfatı olabilir ve böylece yönetim totaliter olmaktan kurtulsun. Laik devlet, insanın temel hak ve özgürlüklerini merkeze alan bir çoğunluk tasarımını geliştirir. Ki her inanç ve değer, toplumda biricikliğini koruyabilsin. Devlet, yurttaşlarına bir yaşam tarzı dayatamaz ve

---

²³¹ Pakdil, *Biat-II*, s.102-103.

²³² Özlem Doğan, "Harf Devrimi Çok Trajiktir", *Milat Gazetesi*, 22 Aralık 1024.

bu tarzlar hakkında yargıda bulunamaz. Devlet, tarafsızlık ilkesi gereği, ortada çoğunluk bir 'iyi' varsa bile bunu bir azınlığa empoze edemez.

Fakat Türkiye'de laiklik, ilkelerini koruyamadı ve dinin siyasallaşma sürecini devam ettirdi. Ayrıca devletin toplumsal ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi nasıl düzenleyeceği, toplumsal alan içindeki hak ve özgürlüklerin sınırlarının nerede ve nasıl çizileceği gibi konularda tartışma konusu olarak devam etmiştir.

Bu sorunun temelindeki çözümsüzlük, laikliğin din ve devlet ayrımı şeklinde monolitik tek boyutlu ve indirgemeci tanımlanması yatmaktadır. Doğal olarak nesnel sekülerleşme ile, öznel sekülerleşme birbirine karıştırılmakta ve çözümsüzlük devam etmektedir. Bu nedenle, dini kimliğin niteliklerini anlamada, modernleşme-sekülerleşme ilişkisinin sosyolojik düzeyde çözümlemeden ve başka yerlerde uygulanan sekülerizmin mukayeseli tahlilini yapmadan laiklik sorununu çözmek mümkün değildir.²³³

Bu minvalde Nuri Pakdil, eserlerinde Batı ve Batılılaşma ile derin hesaplaşmalara girmektedir. Özellikle Doğu ile Batı'nın eşyaya, insana bakışta, kavrayışta farklılıklarını öne çıkararak, Batılılaşma ile yabancılaşma arasında bir paralellik olduğunu temellendirir. Bu karşı koyuşu Batılı yazarlardan deliller getirerek ispatlar. Ionesco, Camus, Sartre, Expurey Batıyı eleştirmede değerlendirdiği belli başlı yazarlardır.²³⁴

Nuri Pakdil, Avrupa'nın bile kendine yeni bir uygarlık atılımı içinde olduğunu, bunu yapamadıkları takdirde yok olmaktan başka çarelerinin olmadığını söyler. Teknolojinin, bir anda, tüm insanlığı mahvedecek denli ölüm saçtığının korkusunu yazar William Paulkner.²³⁵

Bu sebeple Nuri Pakdil'in Batı üzerinden okumaları salt bir ön yargıya, hesapsız bir düşmanlığa dayanmaz. Batı'yı kendi medeniyetinden yola çıkararak tanımaya çalışır. Ayrıca yaptığı Batı yolculuğundaki gözlem ve tanıklıklar, Doğulu ve Batılı toplumlar arasındaki farklılıkları yerinde görmesini sağlamıştır.²³⁶

---

²³³ Mevlüt Uyanık, *Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Dini Değerler*, s.22.

²³⁴ Tosun, "Nuri Pakdil Ve Yabancılaşma", *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.114.

²³⁵ Pakdil, *Biat-I*, s.98.

²³⁶ Tosun, "Nuri Pakdil Ve Yabancılaşma", *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.114.

Bu bağlamda, Nuri Pakdil'in modernleşme sürecimizi, tam bir yabancılaşma ve batılılaşma olarak kabul etmesi üzerinde biraz daha durmak gerekiyor. Bizim anladığımız kadarıyla "tecdid" kavramı, yani ilk öncüllere bakarak güncel sorunları çözme çabasından (içtihad) ziyâde, başka bir paradigmayı merkeze alarak, yabancılaşmanın olduğu tecdüd kavramsallaştırmasına yakın duruyor.²³⁷ Fakat, Nuri Pakdil'in düşünce ve üslubuna baktığımızda, bu anlayışın ötesine geçip, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemini ve modernleşme projesini sanki batini ya da bizim ilhad diye nitelendirdiğimiz tarzda okuyor olduğunu düşünebiliriz. Sert muhalefetinden böyle bir kanaat oluşması da mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz üzere edebiyat alanında yapılan bu tespitler, İslam Felsefesindeki beş sanat olan burhan, cedel, sofistasi sözler, retorik ve şiirden son ikisine tekabül etmektedir.²³⁸ Bu iki söylem biçiminin, içeriği ve hedef kitleler açısından kullanımı düşünüldüğü zaman, terimleştirmesinin özgünlüğü genel olarak kabul görür. Fakat, cedel yani diyalektik yöntem, merkeze alındığı zaman, Pakdil'in batılılaşma ile çağdaşlaşmayı özdeş görmesi ve bunun ortaya çıkardığı yabancılaşma sorunun tespiti de tutarlı olarak görülebilir. Ama bu durumu, burhan yöntemini merkeze alarak analiz ettiğimiz zaman; Pakdil'in kullandığı terimlerin, sorunu çözmekten ziyade, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin tam zıttını yine dinsel terimlerle ifade ettiğini ve gerekli bir öteki ortaya çıkardığı da görülür. "Ulu Önder" kavramına yüklenen anlam her iki paradigmada farklıdır; birisi peygamberi kast eder, diğeri ise Mustafa Kemal Atatürk'ü kast eder. Ama Pakdil'in karşıt olarak kullandığı kavram, sadece hedef kitesinin bilinçlenmesine katkıda bulunur. Fakat, sorunu çözmeye, yabancılaşmayı azaltmaya ne derece de katkıda bulunur, işte bu husus tartışmaya açıktır. Ayrıca, sofistai söylem ile değerlendirecek olursak, karşı tasavvurun, Pakdil'in ifadelerini boş teolojik sözler olarak görmesi de mümkündür.

1.5. Nuri Pakdil'in Batılılaşma Düşüncesinin Mekânlar Üzerinden Okuması

---

²³⁷ Mevlüt Uyanık, "Günümüz İslam Düşüncesinde Islahat Kavramı", *İslami Araştırmalar* C:4, S:1, Ocak, 1990 , s.49.

²³⁸ Farabi, *Kitabu'l-Huruf*, met. ve çev.: Ömer Türker, Litera Yay., İstanbul 2008, s. 87; a.g. mlf., et-Tavti'atufi'l-Mantık, met. ve çev.: Mübahat Türker Küyel, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1990, s. 18,19, 27.

Tanzimat'tan bu yana Türk aydınlarının, entelektüellerinin ve sanatçılarının düşünce ve görüşlerinde Batı, özellikle de Paris ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Paris'i görmek, orada yaşamış olmak, o dönemin Batı hayranları için önemli bir fırsattır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Batı tesirinin artmasıyla, Batı'yı tek çare olarak gören aydınlar, yazarlar, entelektüeller topyekun bir Batılılaşma fikri benimsediklerinden Paris'i yerinden görmek, onlar için bir yarış haline gelmiştir. Fakat bu yaklaşımın dışında kalan isimlerden biri vardır ki; o da Nuri Pakdil'dir. Pakdil, kendisinden öncekiler veya çağdaşları gibi Batı ve Paris hayranı bir aydın değil, Ortadoğulu bir Müslüman olarak diğerlerinden ayrı bir yere ve özgüvene sahiptir. Kendi doğru kimliğinin ve konumunun gereği olarak Paris'i ve Batı'yı daha net, gerçekçi bir gözle görmüştür. Ayrıca Doğu ve Batı uygarlıkları bağlamında sağlıklı okuma ve hesaplaşmalar yapabilmıştır.²³⁹

Batı, Pakdil'in düşünce dünyasında, analizlerinde hep vardır. Ait olduğu kültürün ve medeniyetin sorunlarını tartışırken, Batılı yazarları*, batıyı anlatan yazarları çokça okumuş ve tartışmıştır. Nuri Pakdil, Batı üzerine yaptığı tespitlerini, hassasiyetlerini daha da belirginleştirdiği Paris yolculuğunda örneklendirmektedir. *Batı Notları* eseri bu anlamda önemli bir yere sahiptir.²⁴⁰

Batı Notları, Pakdil'in Paris özelinde Batı'ya dair yaptığı gözlemleri içermektedir. Batılı insanın hayatını, yaşayış tarzını, şehir ve medeniyet algısını yerinden seyrederek ve aktarır. Nuri Pakdil, Doğu ve Batı medeniyetlerinin hesaplaşmasını yapar şehrin bulvarlarında yürürken. Paris'in ve diğer Avrupa şehirlerinin Türk aydınının hep başını döndüren devasa şaşaaası; onda kendi kimliğinin yeniden inşa edilmesine, ait olduğu medeniyetin değerlerinin hatırlanmasına vesile olur.

Pakdil'e göre Paris, Batılılaşmanın simge şehirlerinden birisidir. Özellikle Paris'i anlatırken de Paris'teki Doğu'yu bulur. Göçmen işçileri, azınlıkları anlatırken ve onlarla konuşurken adeta onlara asli kimliklerini hatırlatmaya çaba gösterir. Batı'da

---

²³⁹ Hüseyin Su, "Nuri Pakdil'de hesaplaşma Düşüncesi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013, s.382.

²⁴⁰ İsmail Sert, "Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin", *Hece*, 2004, S.85, s.32. Dostoyevski, Saint Exupery, SamuelBeckett, Ionesco, Camus vb.

Müslüman kalabilmek için bir bilinç kuşanması gerektiğini okuyucuya sürekli hatırlatır.²⁴¹

Nuri Pakdil, Paris'e faiz ekonomisi hakkında hazırlanan bir seminere davetli olarak gitmiştir. Paris'te yapılan seminerler, medeniyet algılamasını, medeniyet üzerinden ayırıştırılmayı, medeniyet içi dayanışmayı iyice su yüzüne çıkarır. Ayrıca seminerde Afrika'nın, Asya'nın birçok ülkesinden gelen aydınlar da vardır.²⁴²

Seminerin yapıldığı mekan evrensel bir geleceğin mekanına dönüşmüştür ve bu Müslüman ulusların kendi tarihleriyle hesaplaşması ve gelecek kurguları konuşulmuştur. Yüzyıllardır bu coğrafya insanlarına uygulanan inanç, tarih, uygarlık sömürülerine karşı nasıl bir örgütlenmenin gerekeceği ve çözümü tartışılmıştır. Nuri Pakdil bu evrensel buluşmada tarihsel bir yön gördüğünü, ezilen halkların acılarını duyumsadığını belirtir. Doğulu olma bilincinin gereğidir bu; her doğulunun hissettiği ve bu bağlarla birbirine bağlandığı.²⁴³

Ayrıca Türkiye'den gelen tek katılımcı olarak kendisine gösterilen ilginin tarihi kaynaklarının olması onu müthiş coşturur. Pakdil'e göre, bu ilginin arka planında Osmanlı Devleti'ne olan sevgi ve özlem yatmaktadır.²⁴⁴

Nuri Pakdil'in Paris gözlemlerini okurken, Paris'e Batılılaşma bağlamında bir imge olarak bakmanın bu gözlemleri doğru yorumlamamızı sağlayacaktır. Pakdil, Paris imgesi ve Paris'teki daha birçok simgeler üzerinden Batı'yla, yabancılaşmayla hesaplaşmalarını sürdürür.²⁴⁵

Pakdil, Paris günlerini, estetiği yüksek metaforlarla anlatır eserinde. Paris'in sabahında yabancılaşma hissi ile uyandığını söyler ve hemen şu hükmü verir: "Güneş, Paris'te plastiktir."²⁴⁶ Sebebini açıklarken kesin ve nettir. "Çünkü yükselen Batı isi güneşle Paris arasında kalın bir duvar örmüştür. Bildiğimiz baca isi gibi bir is değildir bu. Doğululuk duygusunu yitirmemiş Doğuluların hissedecekleri bir is. Doğulu gözlerle bakınca bu isi görmemek mümkün değildir."²⁴⁷ Pakdil'in Paris güneşini plastik olarak tanımlaması, uygarlıkla ilişkili yaklaşımla yapılan tespittir. Bu şaşaalı, sahte Batı

---

²⁴¹ Akif Emre, "Nuri Pakdil'de Şehir ve Coğrafya", *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011, s.104.

²⁴² Sert, "Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin", *Hece*, s.33.

²⁴³ Su, "Nuri Pakdil'de hesaplaşma Düşüncesi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.386.

²⁴⁴ Sert, "Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin", *Hece*, s.33.

²⁴⁵ Su, "Nuri Pakdil'de hesaplaşma Düşüncesi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.387.

²⁴⁶ Pakdil, *Batı Notları*, s.23.

²⁴⁷ Pakdil, *Batı Notları*, s.33.

medeniyetinin varlığını ‘plastik’ metaforuyla ifade eder. Doğulu bir duyuş ve söyleyişle bu is’in Paris’le güneş arasında bir duvar olduğunu belirtir.²⁴⁸

Nuri Pakdil, yurdunun acılarını, dağınıklığını, parçalanmışlığını Paris’ten bakınca daha iyi gözlemlemektedir. Pakdil, Batı’ya olan hayranlıktan dolayı yönünü ve bakışını buluşturamamış Türk insanının yıllar boyu çektiği ağrıları şu cümleyle tarif eder: “Boynumuz ağrıdı batıya bakmaktan.”²⁴⁹ Daha sonra bu ifade bir kitabına başlık olarak karşımıza çıkar: “Türkiye’nin Boyun Ağrıları.” Pakdil, Batı’yı Paris’le, Doğu’yu da İstanbul’la simgeleştirmiştir. Paris, varlığıyla, sembolleriyle, ruhuyla tam da İstanbul’un karşısındadır ve her haliyle ıssızlığını, başıboşluğunu hatırlatmaktadır. Hatta iki şehri simgeleyen hayvanlar bile birbirine o kadar çelişik ve uzlaşmazdır.²⁵⁰

Batı Notları’nda iki şehrin ayrımını şöyle yapar: “Şimdi İstanbul’da ne kadar güvercin varsa, belki Paris’te o kadar köpek vardır. Güvercin bir sevincin, bir yükselişin, bir umudun simgesi ise; köpek, bir yalnızlığın, bir korkunun, savunma gereğinin Paris’liye yapışık belirtisi olabilir.”²⁵¹

Pakdil, Paris özelinde yaptığı gözlemle aslında bir Batı okuması yapmaktadır. Böylece Doğu ile Batı’nın medeniyet farkını şu benzetmeyle ortaya koyar: “Bizim uygarlığımız annelere övgü uygarlığıdır. Paris ise annesini yitirmiş bir çocuktur. Bu yüzden darmadağınaktır evin içi.”²⁵²

Ayrıca, Pakdil’e göre, oradaki her gösterge, insanın yeryüzünde eşref-i mahlûkat olarak var olmasına aykırı durmaktadır yani insanın ruhuyla maneviyatıyla çelişmektedir. Her sembol, yaratıcının varlığına değil de insanın haddini aşmışlığına, hesapsız cesaretine işarettir.²⁵³

Pakdil bunu şöyle ifade eder: “Eyfel kulesini görüyorsunuz. Gökten bir haberci beklermiş gibi; tetikte. Oysa her şey, gökten inerek ve bütünlenecek ve gökle yerle denenecek, insana teslim edilmiştir. Eyfel kulesi bu kadar bekleyişten sonra boynunu bükmeli ve toprağı dinlemelidir. Toprağın çağrısına kulak veren insan, topraktan

---

²⁴⁸ Su, "Nuri Pakdil’de hesaplaşma Düşüncesi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, s.388.

²⁴⁹ Pakdil, *Batı Notları*, s.30.

²⁵⁰ Sert, "Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin", *Hece*, s.33.

²⁵¹ Pakdil, *Batı Notları*, s.51.

²⁵² Pakdil, *Batı Notları*, s.53.

²⁵³ Sert, "Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin", *Hece*, s.35.

yaratıldığını ve toprağa döneceğini unutmaksızın ve topraktan kopmaksızın bir şeyler yapabilir.”²⁵⁴

Pakdil’in diğer bir gözlemi ise; Batı şehrinde nereye baksa sıklıkla gördüğü heykellerdir. Adeta heykeller şehri olmuş Paris, maddenin maneviyata yenildiğinin, putların Tanrı düşüncesine galip geldiğinin fotoğrafıdır. “Sık sık heykel. Taş, taş olmaktan çıkıyor; insan da olmuyor. Taş, insanın yerini tutamaz ki! anımsamanın, saygı duymanın taşla hiçbir ilgisi yoktur. Heykel saçmalığın taşlaşmasıdır; ilkelliğin de simgesi. Ama Batılılar, akıl almaz bir bağnazlıkla koruyorlar bu simgeyi. Heykele saygı duyula duyula Tanrı inancı yitebilir insanın içinde. Çünkü saygı taş kesilince, insan kolaylıkla aşamaz önündeki engeli. Heykel düşüncesinin kökeninde, ne biçimde ve ne oranda olursa olsun, bir put vardır. Put, Tanrı düşüncesinin karşıtıdır. Tanrı düşüncesi içimize dolmadan kendi kendimizi aşamayız; kendi kendini aşmadan da bunalımlarından kurtulma olanağı yoktur insanın.”²⁵⁵ Daha sonra Pakdil iki ayrı uygarlığın taşlarla olan ilişki biçiminin nasıl bir maneviyat farklılığı içerdiğine şu cümlesiyle dikkat çeker: “Mezar taşlarıysa çok alçak gönüllü bir işarettir oradaki ölüye ve ölümün ‘aşılması gerekli bir köprü’ olduğuna.”²⁵⁶

Pakdil, şehirler üzerinden uygarlık tanımlaması yapmaktadır. Şehrin mimarisi de bu uygarlıklar için bir ipucudur. Süleymaniye Cami’si ile Sakrekör Kilisesi Doğu’nun ve Batı’nın iki ayrı ruh örnekleridir. Pakdil, *Batı Notları*’nda bu farkı şöyle dile getirmektedir: “Düzlüktür Paris. Yalnızca bir tümseklik vardır ki, oraya da, Sakrekör Kilisesi çakılmıştır; Paris’in tepesindeki çivi. Uzaktan, bir kaplan pençesi gibi kabarıktır. Yaklaştıkça, görmekten çok, yanından uzaklaşmak duygusu verir size. Buralarda, yedi tepe üzerine kurulu bir kentin gizemine kapılamazsınız. Örneğin Süleymaniye Camii; ne kadar uzağında olursanız olunuz, sizi, kendisini görmeye çağırır. Bir gördünüz mü, elini tuttunuz mu, hemen arkadaş olursunuz; günlük yaşantınıza girer; günde beş kez belki onu görmek istersiniz. Sakrekör Kilisesi ise, o tümsekte, kimsenin kendisini arkadaş edinmediği bir sürgündür.”²⁵⁷

Ve devam eder Pakdil: “Anılarımızda olumsuz bir yeri vardır Paris’in. Tanzimat sonrası dönemlerde Avrupa’ya giden yazarlardan, eylemcilerden, çoğu Paris’te kalarak,

---

²⁵⁴ Pakdil, *Batı Notları*, s.84.

²⁵⁵ Pakdil, *Batı Notları*, s.25.

²⁵⁶ Pakdil, *Batı Notları*, s.25.

²⁵⁷ Pakdil, *Batı Notları*, s.49.

çıkardıkları dergilerle, gazetelerle bizi uygarlığımızdan koparmaya, bizi Avrupalılaştırmaya uğraşmışlardır. Batılılara öykünmeyi “terakki” sanıyorlardı. Batı devletleri de, bunların çalışmalarını destekliyorlardı. Londra’da kalanları, başka yerlerde kalanları, oralarda çalışanları da vardı. Kültürde yabancılaşma, ilkin, Fransız etkisiyle başlamıştı. Politik düzeydeki yabancılaşma ise daha çok İngiliz etkisiyle oluyordu. Sonunda, ulusal birliğimiz parçalandı. Cumhuriyet döneminde Avrupa’da kalmış okumuşlarımızın da öncekilerden farkları yoktur: ne görmüşlerse aynının bizde de olmasını istiyorlardı; sanki bin yıllık uygarlığımız hiç olmamıştı; Tarihimiz, utanılacak bir geçmişti; ne yapıp edip Batılılara benzemeliydik! Batılılaşmanın birçok eş anlamı vardı, işte bunlardan birini de Paris simgeliyordu.”²⁵⁸

Nuri Pakdil yeniden yorumladığı, yeniden anlamlandırıldığı coğrafi alanların temsilini, şehirlerde bulur. Yerli düşünceyi, İslam medeniyetini, tarihi, kültürü daha somut olarak şehirler üzerinden anlatır. Her medeniyeti temsil eden şehirler vardır. Pakdil şehirleri, bir medeniyeti tanımanın ipuçları olarak görmektedir. Medeniyet ile Medine ilişkisinin metaforik bağlamı göz önüne alındığında bu vurgu ufuk açıcı bir hatırlatmadır. Bir şehrin mimarisi, sokakları, mabetleri, heykelleri o toplumun nasıl bir medeniyet penceresinden baktığını göstermektedir. Nuri Pakdil’in şehirlerle kurduğu ilişki, mekanın ve coğrafyanın anlamı üzerine geliştirdiği düşünceler, sanatçı duyarlılığı öne çıkaran bir düşünür tipinin özelliklerini yansıtır. Medeniyet bilincini sembol şehirler, mekanlar ve coğrafyalar üzerinden işler.²⁵⁹

Pakdil’e göre, Ankara da, sembol şehirlerden biridir ve Batılılaşmanın kirlerini üzerinden atamamıştır. Ona göre, Türk toplumu medeniyet değişimine zorlanmıştır. Başkentin İstanbul’dan Ankara’ya taşınmış olmasının arka planında geçmişi bütünüyle yok sayma gerçeği vardır. Ankara, Türkiye’deki yabancılaşma sürecinin ortaya çıkarttığı bir başkenttir. Anadolu insanının tarihinden bir iz taşımaz. Pakdil Ankara’yı rüyasız, kişiliksiz, ırmaksız ve insanın içini kurutan dayanılmaz bir kent olarak görür. Ankara Türkiye’deki yabancılaşmanın simgesidir.²⁶⁰

Pakdil, *BatıNotları*’nda şöyle anlatır bize Ankara’yı: “Hacıbayram’ı aradan çekerseniz, Ankara’yı gece de, gündüz de bir karanlık basar. Havadaki kurum, yanan

---

²⁵⁸ Pakdil, *Batı Notları*, s.16.

²⁵⁹ Emre, “Nuri Pakdil’de Şehir ve Coğrafya”, *Düşünen Kalem Nuri Pakdi*, s.103-105.

²⁶⁰ Nazif Gürdoğan, “Çağından Sorumlu Edebiyatçı”, *Hece*, 2004, S.85, s.136.

kömürün değil bu karanlığıdır aslında. Çünkü Ankara soyut bir gudubettir; yanar dört mevsim.²⁶¹

Kendi kültürüne yabancılaşan bir ülkenin evrensel bir edebiyat sanat yaratması mümkün değildir. Yabancılaşma salgın bir hastalık gibi, Türk toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel doğurganlığını yok etmiştir. Fakat Pakdil, Ankara'daki yabancılaşma sürecine karşı ilk bilinçli eylemi kent merkezine yapılan Kocatepe camisi olarak kabul eder. Böylece Ankara gerçek kimliği bu caminin inşası ile kavuşmaya başlamıştır. Bir kimlik değiştiren Ankara, artık peygamber soluğu taşımaya başlamıştır. Pakdil'e göre caminin adı "Kocatepe" değil, "Fetih" olarak konulmalıydı. Çünkü bu caminin varlığı, batının mimarisini üzerine giyen Ankara için bir fetihtir. Ayrıca yabancılaşmanın bulutlarını dağıtmak için Ankara'da "Sanatla Kudüs rüzgârları estirilmeli" vurgulamasını yapar. Ankara yabancılaşmanın en yoğun olduğu bir dönemde, Anadolu insanının dünyayla bağlarını kopararak, onu kendi kültürü ile birlikte diğer kültürlerden de soyutlamıştır. Pakdil 'Umut' oyununda, Ankara'nın konumunu bir "soruşturma" yaklaşımıyla sorgulamaktadır. 'Umut' Ankara yanında, kendi kültürüne yabancılaşmış bütün kentlerin hesap verdiği bir yargılanma alanıdır. Pakdil, insanı Allah'tan uzaklaştıran her engeli "Cin" olarak nitelendirir. Pakdil'e göre "Sapık kent" kendisiyle Kudüs arasına duvar ören kenttir. Mekke nasıl aydınlık kentlerin anasıysa, Roma'da karanlık kentlerin anasıdır. Roma bütün dünyaya kin, öfke ve intikam pompalamaktadır. Pakdil'e göre çarpıklıktan kurtulmanın yolu Medine'ye ayarlanmaktır.²⁶²

Nuri Pakdil, dünyasında Ortadoğu'nun özel bir yeri vardır. Eserlerinde Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Cezayir, Endülüs yani tüm Ortadoğu mutlaka yer almaktadır. Sadece eserlerinin isimlerine bakmak bile yeterlidir. (Arap Saati, Arap Şiiri-Güldeste) Pakdil'e göre Batı'nın tüm kuşatmalarına rağmen, evrensel insan söylemi Ortadoğu halklarının içinden fıskıracaktır. Çünkü Ortadoğu köklü bir öğretinin mirasçısıdır.²⁶³ Pakdil *Batı Notları*'nda Ortadoğu insanının direnme gücünü şöyle izah eder: "Ortadoğu ülkelerinin, ateşe, şiddete, işkenceye bağışıklık kazanmış oğulları var: Yabancılaşmaya

---

²⁶¹ Pakdil, *Batı Notları*, s.55.

²⁶² Gürdoğan, "Çağından Sorumlu Edebiyatçı", *Hece*, s.136.

²⁶³ Atıf Bedir, "Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs", *Entelektüel, Muhafız Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, Hece, 2004, S.85, s.303.

karşı inanç kaleleri! Çünkü Yakub'un, Zekeriyya'nın, İsmail'in öğretileri yeniden açıklanıyor."²⁶⁴

Görüldüğü üzere, Pakdil'in Batı'ya, yani batılılaşma ve yabancılaşmaya karşı aldığı tavır, sadece Türkiye eksenli olmamıştır. Tüm İslam coğrafyası ve Batı karşısında ezilen Afrika halkları da Nuri Pakdil'in fikir ve sanat mücadelesinde sürekli olarak yer almıştır. Bu sebeple Pakdil'in düşünce dünyasında Doğu-Batı ayrımı net bir şekilde ortaya konulmuştur. Batı'nın sömürgesi altında kalan hangi ülke ya da millet varsa artık hepsi Pakdil için Doğuludur. Bu bağlamda çalışmamızın devam eden kısmında Pakdil'in batılılaşma eleştirisi üzerinden Doğu- Batı tanımlaması yapılacaktır.

1.6. Nuri Pakdil'de Doğu-Batı Müzâkeresi

Nuri Pakdil, eserlerindeki batılılaşma/yabancılaşma tartışmalarını Doğu-Batı müzakeresi ekseninde yapmaktadır. Pakdil, Doğu-Batı analizi yaparken aslında modernleşmenin/çağdaşlaşmanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili ipuçlarını okuyucuya vermektedir. Pakdil'in hayatına ve eserlerine baktığımızda Batı'yla sürekli bir hesaplaşma vardır. Bu hesaplaşma çok boyutludur; düşünce, kültür, siyaset, tarih...vb. açılarıyla Doğu/Batı uygarlıkları karşıtlığı içinde görür. Bu bölümde Pakdil'in Doğu-Batı müzakeresinde öne çıkan dikkat çekici yaklaşımını ele alacağız.

Nuri Pakdil, Doğu'nun ruhani aydınlığını vurgulayan bir aydındır. Pakdil, batılılaşmaya dair doğru okumalarında (bunu bilinçli ve etkili yapmak için) Batıyı da öğrenmiş ve bu konudaki yanlışlarımızı eleştirel bir anlayışla hazmetmiştir. Ve böylece, kendi içinde bir Doğu- Batı sentezi ve yerel-evrensel bileşimi yaratmıştır.²⁶⁵

Nuri Pakdil'in bakış açısı sağcı, muhafazakar tarzda değildir. Paradigmasının temel noktasını 'iman' kavramı şekillendirir. Onun sanatı, edebiyatı hak-batıl eksenindedir. Irkçılığı, Batılılaşmayı İslam'ın evrenselliğinin önündeki bir engel olarak görür.²⁶⁶ Bu kuşatıcı evrenselliğinin gereği olarak Pakdil, ezilen halklardan yana kendini konumlandırmıştır. İster Doğu'da, ister Batı'da olsun inancının ve eylem adamının gereği olarak devrimci duruşuyla bu haksızlıkları reddetmiştir. *Biat*'ta şöyle

---

²⁶⁴ Pakdil, *Batı Notları*, s.35.

²⁶⁵ Talat S.Halman, "Exorientelux", *Hece*, 2004, S.85, s.431.

²⁶⁶ Ali Emre, "Nuri Pakdil'in Siyasal Perspektifi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013, s.221.

demektedir: “Sömürgeciliğin işlevi ezmek, ne ki, bizde direne direne kaldıracamız onun ölümcül gücünü çağımızdan. İnsanın sorumluluğu, ödevleri ağırlaştırılmıştır. Umut, ancak direnmemin ötesinde. Biz anladık bu çağın sömürücülerini, biz Doğu ulusları yani. Bunu bildikleri için, Doğulu ulusları bölmek, Doğulu ulusları birbirine düşürmek için ellerinden geleni ardına komuyor sömürgeci güçler.”²⁶⁷

Nuri Pakdil düşünce paradigmasında, ‘cüz’i kurtuluş yoktur; kurtuluş, külli’dir.²⁶⁸ Pakdil, Türkiye, Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve bütünüyle ilgilenir. Her zaman ve koşulda evrensel ölçekte düşünür ve konuşur. Ve bu sorunlara önerisi bir idealizm olarak kalmaz. Bunun için edebiyatını, sanatını fiili olarak kullanır ve hayatını buna adar.

Ayrıca, ‘Ortadoğu’ ayrı bir önem ve yere sahiptir. Pakdil’e göre tarihimizin yoğrulduğu coğrafyadır Ortadoğu. Hem fiziki olarak hem de metafizik olarak bu coğrafya Pakdil düşüncesinin ve edebiyatının mihenk taşıdır.²⁶⁹ Ortadoğu’yu nasıl bir merkez duygu haline getirdiğini şu cümlesiyle anlamış oluruz: “Harlı ateş yüreğimde; görmeli, gezmeli Ortadoğu’yu. Sanat hızlanır. Dokular beslenir. Et, et olur; kemik, kemik olur: Kağıtlar sevinir en azından.”²⁷⁰

Özellikle *Edebiyat* dergisinde Ortadoğulu edebiyatçılardan öykü ve şiir alanında çeviriler yapar ve yaptırır. 1976 yılında, *Çağdaş Arap şiiri* (Güldeste) çevirilerini Nuri Pakdil’in yaptığı, *Edebiyat* Dergisi Yayınları tarafından yayımlanır. Ve 1982 yılında da, Şaban Özdemir’in düzenlemesiyle *Çağdaş Arap Öyküsü* (Güldeste) adlı güldestelerden oluşan eser yayımlanmıştır. Ortadoğu vahyin ve bu vahiyden neşet eden medeniyetlerin, kültürün, mündemiç olduğu coğrafyadır. Peygamberler toprağıdır.²⁷¹ Pakdil, İngilizce çevirilerini yayımlayan Tavus Hüsameddin’e yazdığı bir mektupta bu düşüncesini şöyle dile getirir: “Elimizden geldiği denli, yani kaynak bulabildiğimiz oranda, çevirileri Çağdaş Ortadoğu, Afrika, Asya yazarlarından, şairlerinden- hiç olmazsa isimleri

---

²⁶⁷ Pakdil, *Biat II*, s.25.

²⁶⁸ Hüseyin Su, "Nuri Pakdil'de Red Düşüncesi Ve Bu Düşüncenin Hayatındaki Açılımı", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013, s.308.

²⁶⁹ Ali Ulvi Temel, "Düşünce Ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013, s.105.

²⁷⁰ Nuri Pakdil, *Çarpışan Sesler*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2.Basım, 2012,s.32.

²⁷¹ Mehmet Eliusta, "Mekke,- Medine-Kudüs-Ortadoğu", *Edep Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 54.s.4.

Müslüman olanlarını seçmeye özen göstererek-yapalım. Bu yönden, *Edebiyat*'ın Ortadoğu bağlamındaki özlemlerini dile getirmiş olacaktır.”²⁷²

Nuri Pakdil, Doğulu ulusların düşünce ve edebiyatına verdiği önem salt sanat ve edebiyattan kaynaklanan bir ilgi değildir. Bu uygarlıklara özdeş uygarlık duygusuyla bakar ve bu ulusların birbirine yaklaşması için bütünleştirici, birleştirici ortak bir ülkünün, bilincin gerekliliğine dikkat çeker. Onu Arap edebiyatına, Afrika edebiyatına yönlendiren sebep budur. *Biat –II*'de bu gerekliliğe dikkat çeker: “Ortadoğu uluslarıyla olsun, Afrika uluslarıyla olsun, İslam uygarlığının çemberi içine giren tüm uluslarla bir bağ kurmak istiyorum, edebiyat bağı.”²⁷³

Nuri Pakdil'in Ortadoğu ilgisinde özellikle Filistin'in ve Kudüs'ün ayrı bir önemi ve değeri vardır. Pakdil, İstanbul'dan Ankara'ya taşınırken yanına sadece üç şey alır: Kudüs fotoğrafı, yazı makinesi ve çantası. Buradan da fark etmekteyiz ki Pakdil'in ömür yoldaşlığını yazdıkları ve Kudüs sevgisi yapmıştır.²⁷⁴

Ayrıca Edebiyat dergisinin yönetimevinde iki tane Kudüs haritası asılıdır. Kudüs'ü sürekli aklında tutmayı, daima Kudüs sevgisi ve özlemiyle tazelenmeyi bu yolla diri tutmaktadır.²⁷⁵ Kudüs'ün hayatında nasıl bir merkez nokta olduğunu şu cümlelerinde görebiliriz: “Kudüs sevilmeden insanlığa girilmez. Bizim için daha da özel bir konumu vardır: Kudüs'ü savunmak gerçek bağımsızlığı savunmaktır.”²⁷⁶

Rasim Özdenören'e yazdığı 1971 tarihli bir mektupta şöyle demektedir: “En çok Kudüs'ü düşünmek istiyorum. Bizim eylemimizin evrenselliği ordan başlamaktadır. Orası, Peygamberimizin mucize coğrafyasıdır. Kudüs'ü konuşan az arkadaş var.”²⁷⁷

Nuri Pakdil, şiirlerini Ebubekir Sonumut müstearıyla yazmaktadır ve *Anneler Ve Kudüsler* şiir kitabı, merkezi Mekke, Medine ve Kudüs olmak üzere tüm yeryüzü coğrafyasını anlatır. Ulu Önder Peygamber'in bindörtüzyıl önce saçtığı ışığın akımıyla

---

²⁷² Nuri Pakdil, *Mektuplar-II*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s.87.

²⁷³ Pakdil, *Biat-II*, s.12.

²⁷⁴ Temel, Düşünce Ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", *Edebiyat EylemiVe Nuri Pakdil*, s.109.

²⁷⁵ Eliusta, "Mekke,- Medine-Kudüs-Ortadoğu", *Edep Dergisi*, s.4.

²⁷⁶ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.65.

²⁷⁷ Pakdil, *Mektuplar-I*, s.146.

yazar ve "Rahman" şiirinde şöyle dile getirir:²⁷⁸ "Bir akımdır geçen yüreğimden, en uzaktaki bir Müslümanın yüreğine."²⁷⁹

"Giderim tümümler; ALTINCI YÜZYILDA DURURUM: aklımı, bilincimi, vicdanımı mütemadiyen yoğunlaştırmaya çabaladığım mahal."²⁸⁰ Pakdil'e göre, Müslüman uluslar ve Batı'nın sömürgeci uygulamalarına maruz kalmış Doğulu uluslar, Batı'yla entelektüel ve siyasi anlamda köklü bir hesaplaşmaya girmelidir. Pakdil için Afrika, özel bir yere sahiptir. Çünkü Batı'nın en büyük sömürge alanı Afrika olmuştur. Müslüman olup olmamasına bakmaksızın Batı'ya karşı tüm Afrika'dan yana konumlanır. Afrika'yı duvara dayalı, kapağını ağır ağır açan bir tabuta benzetir ve sorar: "Ne dilden konuşmalı tabutun dışındakilerle?"²⁸¹

Pakdil,'in Batı'yla hesaplaşma düşüncesi evrenseldir. Uygarlık hesaplaşmasında Cezayir'in Fransızlara gösterdiği direnci ve Filipinli Müslümanların 1970'li yılların başında verdikleri mücadeleyi çok önemser. Sömürge karşıtı özgürlük savaşları onu heyecanlandırır. Bu bağlamda Nuri Pakdil'de Doğu-Batı birer fikir olarak neşet eder. Doğu da Batı da salt bir yön olmaktan çıkar, iki farklı medeniyeti temsil eder hatta Doğu; Batı dışı kültürleri, Batı'nın saldırısına maruz kalmış mazlum ulusları temsil eder. Doğu ülkelerini ikiye ayırarak " İslam ülkeleri" ve "öbür ülkeler" tasnifine tabi tutarak Batı'yı, karanlık bir medeniyetin, sömürünün adı olarak tanımlar. Bu anlamda sürekli sömürgecilik yani emperyalizm karşıtı bir dil kullanır. Dönemi itibari ile bakıldığında İslami çevrelerde muhafazakarlığın, sağcılığın baskın renk olarak ortaya çıkmasına karşın, Nuri Pakdil'in geliştirdiği bu dil, üslup ve fikir hayli farklıdır. Muhafazakar ve sağcılıktan ayıran bir söylemi ısrarla sürdürdüğü görülür. Ayrıca çıkardığı *Edebiyat* dergisinde Batılılaşmaya, kapitalizme karşı aldığı tavır ve kullandığı devrimci dil onu sağcılıktan ayıran tarafını ortaya koymaktadır. Kullandığı Türkçe ve üslup itibari ile döneminde İslami kaygı taşıyan pek çok kişi ve çevrelerce dikkat çeker. Ancak, dikkat çeken sadece dil değil, muhtevadaki devrimci fikirleridir de. Batıyla bu anlamda hesaplaşırken içe kıvrık bir muhafazakarlıktan uzak durur. Körü körüne Batı karşıtlığı yapmaz, bu bağlamda muhafazakar-sağ ile farkını ortaya koyar, ama bütüncül bir okumayla oldukça sert bir batı karşıtlığı ve doğu'nun yüceltilmesi olduğu da gözden

²⁷⁸ Eliusta, "Mekke,- Medine-Kudüs-Ortadoğu", *Edebiyat Dergisi*, s.4.

²⁷⁹ Pakdil, *Anneler Ve Kudüsler*, , s.13.

²⁸⁰ Nuri Pakdil, *Arap Saati*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012, s.2.

²⁸¹ Nuri Pakdil, *Biat-II*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2.Basım, 2014, s143.

kaçmamalıdır. Bunu da normal karşılamak gerekir, çünkü o, bir bilinçlilikten bahseder, üstelik bunun İslam kültürüyle yoğrulmuş bir bilinç olduğunu söyler. Nitekim Nuri Pakdil’de hak ve sorumlulukların farkında olan ideolojik bilinç, her daim teyakkuzdadır. Bu bilinçle Doğu ve Batı’yı iyinin ve kötünün temsilcisi uygarlıklar olarak görür. Oldukça keskin bir yaklaşım olan Doğu-Batı ayrımında kötülüğün kaynağı olarak hep Batı gösterilir.²⁸²

Pakdil’e göre, geleneğin taşıyıcısı olan tarih anlayışı çok önemlidir. Çünkü tarih insanlığa geleneği taşıırken, coğrafya da geleneğin attığı imzanın, mührün temsilcisi olur. Dünyanın Doğu-Batı olarak ikiye bölünebilmesini sağlayan motivasyon, bu tarih anlayışından gelmektedir. Böylece de tarih ile uygarlık özdeşleşmeye başlar. Pakdil her nerede tarihten söz ediyorsa aynı zamanda uygarlıktan ya da uygarlıktan söz ettiği yerlerde de tarihten söz ediyordur. Yani tarih ve uygarlık özdeştir, birdir. Her ikisi de aslında süregelen geleneğin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ülke tarihimiz açısından bakıldığında Tanzimat ve Cumhuriyet’in olumsuzlanmanın arkasındaki saik de, söz konusu dönemlerin gelenekten, bu bağlamda uygarlıktan kopmak anlamına gelmesidir.²⁸³ Çünkü ülkemiz Batı’ya yönelmiştir, bu yönelme bir uygarlık başkalaşması, yabancılaşması meydana getirmiştir. Ümitvar olan Pakdil, bu durumu arızı görmektedir ve sahih geleneğin kendi mecrasına kavuşacağına, özüne döneceğine inanmaktadır. Uygarlığımız geçmişine rücu edecek ve tarihteki büyüklüğü mutlaka anımsayacaktır.²⁸⁴ Yukarıda belirttiğimiz üzere, bu hedef kitesini bilinçlendirmek açısından kullandığı yöntem (hitabet ve şiir) gereği öyle olabilir, ama diyalektik yöntem ve dahi burhan, yani hakikate dair her ne kim getirirse getirsin ona teşekkür ederiz, ama bu onun aynen alınacağı anlamına gelmez, eleştirel rasyonel bir tarzda okumalarımızı yaparız diyen burhan yöntemi gereği, Osmanlı modernleşme sürecini, tanzimat, ıslahat ve 1. ve 2. Meşrutiyet aramalarını tamamen bir kopuş olarak görmek ağır bir itham olarak değerlendirilbilir. Pakdil ve düşünce geleneği açısından tutarlı olabilir dememizin nedenini İslam felsefesi açısından biraz daha açıklamak istersek, Muallim-i Sani olan

---

²⁸² Emre, *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, s.101-102.

²⁸³ Emre, *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, s.101-102.

²⁸⁴ Cemal Şakar, “Nuri Pakdil’in Tarih Perspektifi”, *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011, s.120.

Farabi'ye kadar gideriz.²⁸⁵ Çünkü Farabi'ye göre, dilin belli bir süreç içerisinde olgunlaşmasının neticesinde, burhan, cedel, hitabet, şiir ve safsata sanatları ortaya çıkar. Farabi eğitim ve öğretim ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde iki tür eğitimden bahsetmektedir. Bu da özel öğretim ve genel öğretimdir. Farabi'ye göre, özel öğretim yalnızca burhani yollarla yapılır, genel öğretim ise, cedeli, hatabi ve şiirsel yollarla yapılır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken yön, genel öğretimde cedeli, hatabi ve şiirsel yollarla öğretilenlerin de burhan açısından doğru ve tutarlı olmaları gerekir. Görüleceği üzere, Farabi eğitimde tedrici bir metot benimsemektedir. Bu da kişilerin bireysel farklılıklarını ve farkındalıklarını göz önünde bulundurmaya dayalıdır.²⁸⁶ Nitekim bizim gibi düşünenler olsa gerek ki Hüseyin Su şu tespiti yapar: Nuri Pakdil'in medeniyetler ölçeğinde konumlanmasını ve evrensel bir bakış açısına sahip olarak Doğu-Batı müzakeresinde bulunmasını şöyle açıklamaktadır: "Onun, bütünüyle hayatı ve düşünceyi, din bağlamında, bir uygarlık sorunu olarak algılayıp, kabul ve ret ayrımını belirginleştiren bir çizgi üzerinde, köktenci bir yaklaşımla kavramasıyla ilgilidir. Nuri Pakdil'in düşüncelerine bu açıdan yaklaşılmadığı ve yapılabileceklerin yalnızca bir sanat, edebiyat işi olduğu sanıldığı sürece istenilen amaca ulaşılamaz. Bu görüme, bütünüyle varlığı kuşatan bir evrensellik sunar bize. Dolayısıyla hiçbir yön, yerel düşünce, coğrafya tek başına onun düşünce paradigması içinde bir değer ifade etmez. Bütün dünyaya bu evrensel görüngeden bakar. Doğu ve Batı da yine aynı evrensel bağlamda bir uygarlık, hatta iman-küfür ayrımı ve karşılaşması olarak değerlendirilir. Hangi konuda olursa olsun, ayrıntılarda hakikati boğmak, Nuri Pakdil'in dünyaya tuttuğu açının dışında kalır. Ezilenlerin yanında olması, sadece Batı karşıtlığıyla, antiemperyalist tavırla tanımlanamaz; ezen Batı da olsa, Doğu da olsa, İslâm dünyasında bir coğrafya ve yönetim de olsa o, her zaman ezilenlerin, yoksulların, zayıfların yanında yer alır. Her zaman bir sanat ve edebiyat diliyle konuşsa da onun ayrımı hak-batıl, iman-küfür çizgisiyle belirginleşir. Bu çizginin ihlâl edilmesine kesinlikle tahammül edemez. Bu açıdan onda hesaplaşma düşüncesi de her konuda olduğu gibi evrenseldir. Önerisi, yalnızca bir idealizm olarak tanımlanamaz; böyle olursa eksik kalır. Belki de, bir yeryüzü ütopyası, demek daha doğru bir tanımlama

²⁸⁵ Aygün Akyol, Mevlüt Uyanık, "Farabi'nin Medeniyet Tasavvuru ve Kurucu Metni Olarak İhsâu'l-Ulûm", *Medeniyet Düşünürü Farabi Uluslararası Sempozyum*, Eskişehir, 13-15 Kasım 2015.

²⁸⁶ Farabi, *Kitabu'l-Huruf*, met. ve çev.: Ömer Türker, Litera Yay., İstanbul 2008, s. 87; a.g. mlf., et-Tavti'atufi'l-Mantık, met. ve çev.: Mübahat Türker Küyel, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1990, s. 18,19, 27.

olabilir. Nuri Pakdil'in düşünce dünyasını tanımak ve dilinin kodlarını çözmek için yapılan kazı çalışmalarında yine de her zaman ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Böyle yapılmadığında her zaman bir değeri kırıp dökmek, bir hakikati incitmek mümkündür. Daha önceleri aşına olduğunuz lügatlerin dili yetmeyebilir onun metinlerini sökmek için. Daha önce de belirttiğimiz gibi yeni ve şaşırtıcı olan Nuri Pakdil'in sadece dinî düşünceleri ve edebiyat anlayışı değil, siyasal, ekonomik, mülkiyet, sağ, sol, tarih... gibi daha pek çok konudaki görüşleri, tanımları ve tavırları, sağcılık ve muhafazakârlık gibi batıcı ve batılı düşünsel değerlerin; 'bize de uyar, bunlar bizde de var aslında' gibi bakışlarla görülüp kabul edildiği 1970'li ve 1980'li yıllarda, şaşırtıcı olmakla kalmamış, solcu sanılmıştır. Nuri Pakdil'in tavrı, birçok yabancı ve zararlı yiyeceklerle doldurulan bir kazanı ters çevirip boşaltmak olarak görülebilir.”²⁸⁷

Hatırlatmak gerekir ki, karşıtlıklardan ya da külli kabul ya da ret üzerine kurulan söylemler, aslında diğerinin varoluşunu da güçlendiren gerekli bir öteki olma ihtimalini her daim içinde taşır diye söylemiştik. Daha risklisi bu bağlamda tez, anti tez kurgusunun Hegelci bir tarzda gelişme ve artından senteze girme riski de vardır ki, Pakdil okumasının zedelenme ihtimali var diye bunu söylememek de olmaz. Üstelik “Hiçbir yön, yerel düşünce, coğrafya tek başına onun düşünce paradigması içinde bir değer ifade etmez. Bütün dünyaya bu evrensel görüngeden bakar.” demek de Platon'un tümelci/ideal yaklaşımına uyar ki, bu riski gören Aristoteles felsefeyi yeryüzüne indirmiş, tikelde tümeli/ideayı yakalamanın imkanını müzakere etmiştir. Yani tümelci ve evrenselci bakış açısı, o hakikatlerin/idelerin yeryüzüne nasıl yansıtılacağını, gölgelerinin farklı zaman ve mekanlarda farklı olabileceğini, her tikel de (Ali, Veli tekil) tümelin yansıtılması ve onu yakalaması kendi kabiliyetinde olacağını söylemek, bu bütüncül tasavvura ters düşmez.²⁸⁸

Bu da yerlilik, yerellik ve coğrafi yansıtılması kavramlarının analizini gerektirir. Çünkü Pakdil'in dediği gibi, aslına rücu edecek demek yeterli değildir, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti kültürel sürekliliği ve/ya kopuşu bağlamında söyleyecek olursak, çağdaşlaşma çabalarımızın üzerinden 177 yıla yakın süre geçmiş. Artık durum arızı olmaktan çıkmış, kalıcı olmuş olsa gerek ki, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran elit,

²⁸⁷ Rûveyda Durmaz Kılıç, Hüseyin Su Söyleşisi, "Nuri Pakdil, Türk Düşünce Ve Edebiyatında Her Zaman Bir Ufuktur", *Yedi İklim Dergisi*, Aralık 2014, S:297, s.38.

²⁸⁸ Mevlüt Uyanık, İbn Sina'ya Göre Tümevarımın Tutarlılığı Meselesi, Uluslararası İbn Sina Sempozyumu (22-24.05.2008. İstanbul) İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını. İstanbul.2009; *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2012/1, C.11, S: 21, s.195-230.

tamamen radikal çözüm önerileri üretmiş, batılılaşma ile özdeşleşen yasalar koymuş. Bu nedenle Pakdil bu çabaları yabancılaşma olarak görüyor, ama arızı durum, bir gün aslına dönecek demek, asıl ne kastedildiğinin hukuki ve felsefi temellerini ayrıntılı analiz gerekir. Bunu da tecdid ve ictihad kavramı bağlamında yukarıda açıklamıştık.

1.7. Bir Çözüm Önerisi Olarak Pakdil’de “Yerli Düşünce, Yerli Yazar ve Yurtsever Aydın” Fikri

Çalışmamızın bu bölümünde, Nuri Pakdil’in batılılaşma/yabancılaşma sorununa getirdiği çözüm önerilerini ele alacağız. Bu öneriler tek yönlü olmayıp edebi, sanatsal, dini ve evrensel argümanlara dayanmaktadır. Pakdil, yabancılaşmanın getirdiği handikapları aşabilmenin yollarını "Yerli Düşünce"- "Yerli Yazar"- "Yurtsever Aydın"- "Edebiyat"- "Kutsal Kitap" gibi başlıklar altında okuyucuya sunmaktadır.

Nuri Pakdil çağın durumunu analiz ederken, söze dökülsün dökülmesin, her daim kendisini hep hissettiren temel bir soru ortaya koymaktadır: ‘Ne yapmalı’ sorusu. Esasında Nuri Pakdil’in başlı başına hayatı, ideolojisi, eserleri ve *Edebiyat* dergisinin çıkışı bile bu sorunun cevaplarıdır. İnsanı ve insanı erdemli varlık yapacak değerleri savunma gereğine olan inancı, onu sürekli bir arayış ve eylem içinde tutmuştur.²⁸⁹

Nuri Pakdil öncelikle bir yerli düşünce savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserlerinde sıklıkla insanlara yerli düşünceye dönmelerini öğütler. Pakdil, sıklıkla eleştirisini yaptığı Batılılaşma/yabancılaşma fikrinin karşısına, kendi değerlerinden referans alan ‘yerli düşünce’ fikrini bir çözüm önerisi olarak ortaya koymaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde, ‘Nuri Pakdil’de çözüm önerisi olarak yerli düşünce, yerli yazar fikri nedir, neyden beslenir, neyi teklif eder ve gerçekleşmesi mümkün müdür?’ konularını tartışacağız.

1.7.1. "Yerli"- "Yerel" Kavramlarının Analizi

“Yerli”(ci)lik kavramı; toplumun sosyal ve kültürel bağlarını, dinamiklerini canlandırıcı bir aidiyet ve mensubiyet zihniyetini ve hayat tarzını ifade eder. Belirtmek gerekir ki burada bahsedilen yerlilik, ‘yabancı’nın karşıtı değildir. Çünkü

---

²⁸⁹ Alver, *Entelektüel, Muhallif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.48.

yabancı'laşmada tek tipleştirme, dışlama ve içe kapanma vardır. Yerli'lik burada 'öteki'ne karşılık gelmektedir. Öteki' kavramı burada yerliliğin temel dinamiklerini baskın kültürlerin etkisiyle yok olmaması için, toplumun farklılık, özgün ve özgüllükleri korur ve bir nevi muhafazakarlık işlevini yerine getirir. Ve bu muhafazakarlıkta başka ötekilerin de yaşama ve kendi değerlerini yaşatma imkanı vardır.

Burada önemli olan durum yerliliğin totaliter bir ulusçuluğa dönüşmemesidir. Yerlilik, ırksal, milliyetçi bir söylem üzerinden kendini ifade etmemeli, daha çok kendi iç değerlerine dönük, ama aynı zamanda evrensel boyutunu sürdürebilecek bir niteliğe sahip olmalıdır.

Modernleşme, dini verilerin hakimiyetini kırmayı ve insanın içine düştüğü bunalımı salt akılla aşmayı önceleyerek ortaya çıkmıştır. Fakat bu durumda ortaya çıkan inanç belirsizliği, dini hayattaki kaymalar yerini ideolojik kesinliklere bırakmıştır. Ve böylece batılılaştırmaya karşı "yerli" ideoloji kesinliğine dayanan çözümler ortaya çıkmıştır. Buradaki sorun, yerlilikle ilgili değildir; yerliliğin bir ideolojiye dönüştürülmesidir.

Sonuçta; yerli olmak, tikeli ve tümeli eş zamanlı/ değerli olarak korumak; kendi ulusunun değerlerini muhafaza ederken, farklı coğrafyanın insanlarına, değerlerine de dikkat kesilmektir. Bu nedenle yerlilik, kültürleri birleştirmeye çalışan totaliter bir anlayış yerine, farklılıkları koruyup, ayrılığa düşmeden, içe kapanmadan, aidiyet duygusunu yitirmeden, çok aidiyetli insanlara yer tanıyan ve bununla bir arada yaşamanın yolunu sunan bir öncül değerdir.²⁹⁰

Nuri Pakdil'de yerli düşünce fikrinin tanımlanması ve neye karşılık geldiği önemli bir konudur. Pakdil'e göre yerli düşünce, İslam düşüncesidir. Çünkü bu ulusun milli, manevi, kültürel değerlerinin kökeninde İslam düşüncesi fikri hep vardır. Pakdil, yerli düşünce konusunda etnik, milli referanslarla yol almaz. Tekrara düşme bahasına, yukarıda bahsettiğimiz üzere, bunun imkanı ya da uygulanabilirliğinin çok zor olduğunu söylemek gerekiyor. Buna dair fikrimizi belirtmeden önce yine Hüseyin Su'nun Pakdil'in yerli düşünce fikrini açıklamasını verelim: "Yerlilikse Türkiye ve Ortadoğu düzleminde İslâm'dır. Bu durum, hem düşünce hem de hayat açısından bir siyasal ve kültürel değerler dizgesi olarak kalmamış, Türkiye'nin taşına toprağına işlemiş, âdeta yeniden yoğurmuş ve biçimlendirmiştir. Yani bu coğrafyaya yerleşmiştir; yerleşmeyi

---

²⁹⁰ Mevlüt Uyanık, *Sivil İtaatsizlik ve Yerli Değerler*, Elis, Nisan 2010, s.44.

başarmıştır. Bir coğrafyaya yerleşemeyen bir düşünce ve inanç, yerli olamaz. Bu açıdan bakıldığında yerli düşünce, İslam düşüncesidir. Nuri Pakdil'in yerli yazar, yurtsever aydın dediği de inanmış, Müslüman yazarlar, entelektüeller ve aydınlardır. Bütün bunların Türkiye'de ne anlama geldiğini çok iyi bilir Nuri Pakdil. Bunun için de batılışmanın ülkemizde bir ilenç ve veba olarak sanat, edebiyat yoluyla başlatıldığını ve Türkiye'nin toplum olarak batıcı aydınlar eliyle burada düşürüldüğünü, yine düştüğü yerden ayağa kalkacağını ve batılışma ilencinin, vebasının, yerli, yurtsever aydınlar, entelektüeller ve yazarlarca hep birlikte dışarı atılması gerektiğini belirtir.²⁹¹ Bunların retorik/hitabet açısından oldukça güçlü olduğunu söylemek gerekiyor, fakat aynı zamanda İslam'ın evrenselliği yani, kıyamete kadar bir daha başka bir ilahi mesaj gelmeyeceğini, farklı zaman ve mekanlarda farklı dillerde (tikel/tekil) bu temel ilkelerin yeniden üretilmesi (tecdid-ictihad) çabalarının doğal olarak tikel-tümel, yerli ve evrensellik ilişkisini gündeme getirecektir. İslam düşüncesi ifadesinin muğlaklığı ve Türk, Fars, Arap coğrafyalarında farklı dil ve kültürlerde hep aynı tümel ilkeleri uygulamaya çalışmak, doğal olarak coğrafyaya yerleşmiş ve yerli olan bir Türk, Fars, Arap İslam tasavvurlarından bahsetmeyi de gerektirir. Aslında Cabiri, Pakdil'e yakın sözler söyleyerek, farklı coğrafyalarda farklı dil ve ırkların ürettiklerinin hepsinin Arap Düşüncesi bağlamında söylüyor. Dolayısıyla bu söylemlerin Türkiye'deki yansıması ile diğer Müslüman ülkelerdeki yansımalarının farklı olduğunun bilincinde olmak gerekir. Bu anlamda Pakdil'in temel kaygılarını paylaştığımız için Felsefeyi Anadolu'da yeniden yurtlandtırmak ve bir nevi jeo-felsefe yapmaya çalışmak için projeler geliştiriyoruz.²⁹² Pakdil okumamız da bu bağlamda değerlendirebilir. Anadolu'da yetişmiş, farklı düşünce ekollerine sahip olan düşünürlerimizin yerli ve milli referanslarını inceleyip anlamaya çalışıyoruz. Bunu, bu coğrafyanın yetiştirdiği Farabi'nin, felsefe giriş metni olarak değerlendirilen *İlimlerin Sayımı* adlı eserini merkeze alarak, Tanrı-evren-insan ilişkisinin nasıl kurulduğunu, ilimlerin bunun açıklanmasındaki yerini analiz etmeye çalışıyoruz.²⁹³

---

²⁹¹ Rûveyda Durmaz Kılıç, Hüseyin Su Söyleşi, "Nuri Pakdil, Türk Düşünce ve Edebiyatında Her Zaman Bir Ufuktur." *Yedi İklim Dergisi*, Aralık 2014, S.297, s.32.

²⁹² Mevlüt Uyanık, "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandtırmak: İslam Felsefesinin Günümüzdeki Anlamı Üzerine Bir Deneme", *İslamiyat*, 2005, C.8, S.4, s.57-78.

²⁹³ Aygün Akyol, Mevlüt Uyanık (Birlikte), "Farabi'nin Medeniyet Tasavvuru ve Kurucu Metni Olarak İhsâu'l- Ulûm", Medeniyet Düşünürü Farabi Uluslararası Sempozyum, Eskişehir, 13-15 Kasım 2015.

Bu çerçevede okuduğumuz zaman Pakdil, yerlilikle ilgili en özgün tanımlamayı yapmaktadır ve okuyucuya buna ulaşmanın yolunu da göstermektedir: “Ülkemizin geleceği ancak geçmişini algılayabilmesiyle, yerli düşünce içinde oluşmuş uygarlığına dayanarak kendi kendini konumlamasıyla, çağa böyle yaslanmasıyla güvence altına alınabilir. Bu nedenle, oluşmakta olan yeni yerli edebiyatımız, yeni yerli kültürümüz, önce uygarlığına dönüşümünü sağlamakla, o dönüşümü durdurucu tüm engelleri ortadan kaldırmakla yükümlüdür: Buna bağlıdır var olma koşulu, özgün bir edebiyat, özgün bir sanat olma koşulu. Bu da başkaldırıcıyı gerektiriyor: Tüm yabancılaşmaya başkaldırı.²⁹⁴ Bu da oldukça cazip bir yaklaşım ve ifade tarzı olarak gözükmüyor. Fakat düşünce tarihine baktığımız zaman Hakikat’in Bir olduğunu, farklı zaman ve mekanlarda Yaratıcı’nın, yeni bir peygamber ile din gönderdiğini, ed-din ve eş-şariat ayırımının buradan kaynaklandığını, ilahi risaletlerin birliğinin bu süreci ifade ettiğini hep söyledik.²⁹⁵ Bu bağlamda eklektik olmayan, bir diğerinden etkilenmeyen düşünce yapısı olamaz. Önemli olan hangi hususların asli kaynağa uygun olduğunu, hangilerinin tam tersi olduğunu ve hangilerinin yeniden üretilip İslami kılınacağına bilinmesidir. Bu anlamda Pakdil’in tespitlerinin, tahrifat ve tahrifatın yoğun olduğu hususların yabancılaşmayı gerektirdiği konusunda son derece önemli olduğunu düşünüyoruz.

Nitekim yabancılaşmamış bu yerli düşüncenin bu ulusta neşet edebilmesi için yazarların da bu yerli düşünceden beslenmiş olmaları gerekmektedir. Çünkü Pakdil’e, göre yazar en başta uygarlık seçimini yapmış, nerede ne için konumlandığını bilen insandır. Her yazarın şu soruyu kendi kendine sorması gerekir. ‘Ben bu ulusun bir parçası mıyım?’ eğer bir yazar kendi kendine bu soruyu sormamış ve doğru cevabı verememişse, farkında olmadan sömürgecilerin yabancılaştırma girişimlerine yardımcı olmaktadır. Nuri Pakdil’in dikkat çektiği nokta çok önemlidir. Her alanda evrensel fikre ve söyleme sahip olabilmenin yönetici gücünün, yerlilikte olduğunu hatırlatmaktadır. “Yüklenmemiz gereken görev çok açık ortada. Ulusal kaynaklarımızı, sanatımızı, edebiyatımızı bilmeliyiz. İyice öğrenmeliyiz. Kendi sanatımızı, kendi edebiyatımızı iyice okumadan evrensel yapıtlar veremeyiz.”²⁹⁶ Uygarlığımızın temellerini yerli düşünce oluşturmaktadır. Bir sanat eserinin, bir sanat dergisinin, bir yazarın ve yazarlar topluluğunun uygarlığımızı oluşturan düşünceden beslenmeden ‘yerli’ olabilmesi

²⁹⁴ Pakdil, *Biat-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1982, s.61.

²⁹⁵ Mevlüt Uyanık, *İslam’ın İnanç İlkeleri*, Esin Yayınları, Ankara 1997, s.9 vd

²⁹⁶ Pakdil, *Biat-II*, s.102.

mümkün değildir. Toplumumuzdan yükselecek özgün ses de yerli düşünceden ve bu düşüncenin büyüttüğü uygarlıktan yankılanan sestir. Yerli düşünce, temel kitabın özümlemesiyle oluşan tarihsel bir birikimdir. Tarihin en parlak dönemleri ise yerli düşünceye sıkı sıkı bağlı kalındığı dönemlerdir. Bugün edebiyatımız ve insanımız yerli düşünceden kopmuştur. Bu çağda özgün bir ulus olarak kalabilmenin tek koşulu ise yerli düşünce ile yoğrulmuş uygarlığımıza sahip çıkmak; yerli düşüncenin değerlerini yeniden ölçü birimi olarak kabul etmektir.”²⁹⁷ Kanaatimize göre Pakdil, burada ulus kavramını el-Mille yani ed-din anlamında sahih ibrahimi geleneği işaret ediyor, yani kısacası ümmet bilinci üzerinde duruyor. Yoksa yabancılaşma ile özdeş kıldığı ve çok sert eleştiriler getirdiği ulus kavramının seküler boyutuna vurgu yaptığını düşünmek onu yanlış anlamak demektir.

Nuri Pakdil, edebiyatını, fikrini, sanatını yerliliğinden almış yurtsever aydınların varlığını, yabancılaşmaya karşı önemsemektedir. Bizim toplumumuzda meydana gelen huzursuzluk, kendi din ve kültürümüzün oluşturduğu müesseselerin, dıştan gelen etkilerle bocalaması ve buna çare arayan aydınların sunduğu yanlış reçetelerdir. Ki bunun başında Batılılaşma olgusu gelir. Bu tezi savunan aydınlar, gerek toplumumuzu, gerekse Batı toplumunu iyi tanımayan ve olayları yanlış değerlendirme özelliğini günümüze kadar sürdüren kişilerdir. İnsana Yaradan’ından ötürü sevgi ve hürmet duyan doğulu insanla, ferdiyetini kâinatın mihrini sayan Batı insanı, uzlaşma ve kaynaşmasına hiçbir devirde imkân olmayan iki ayrı tiptir. İki asırdır süren baskıya rağmen, aklıyla olmasa bile, sezgisiyle bu uzlaşmanın imkânsızlığını hisseden ve direnen insanımız, bu yanlış yoldan dönmek için bize hala bir fırsat saklamıştır.²⁹⁸

Bu noktada da bir genelleme olduğu kanaatindeyiz. Benzer kaygıları hisseden batılı alimler ülkelerindeki pozitivist, sekülerist yapının ortaya çıkardığı bireysellikten (*indivalizm*) insanları kurtarmak için şahsiyetçilik diye çevirebileceğimiz Personalizm üzerinde durmuşlardır. Aziz Lahbabi, Malik b. Nebi ve Nurettin Topçu’un çalışmaları iki farklı coğrafyada aynı sorunla yüzleşip, temel ilkelerimizi yeniden üreterek şahsiyetli Müslümanlar yetişmesine vesile olmuştur.²⁹⁹

---

²⁹⁷ Bedir, "Nuri Pakdil'in Önerisi", *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, Hece, 2004, S.85, s.111.

²⁹⁸ Nurettin Topçu, "*Batılılaşma Üstüne*", *Hareket*, 1975, S.65, s.2.

²⁹⁹ Aziz Lahbabi, *İslam Şahsiyetçiliği*, çev. İ.H.Akın, Yağmur yay. İstanbul.1972

Bu bağlamda Nuri Pakdil'in bahsettiği 'doğulu irfan' konusu önem arz etmektedir. Doğulu irfan, salt mistik inanç ve söylemden oluşan bir irfan değildir. İçinde akli, bilgiyi, sanatı, kültürü, tarihi barındıran, değişimi ve dönüşümü bir kazanca dönüştürmüş irfandır. Yani tarihsel bir birikime dayalı 'aklın ve kalbin imkanlarını kullanarak sorumluluk alan irfandır. Bu nedenle Pakdil'in çözüm önerileri, Batı'nın değer yargılarının yerine konulacak, değer biçimlerinin oluşması siyasal bir karşı duruştan ziyade, içten bir hareketin önemine inanan ve bu hareketi fikirle, sanatla, edebiyatla besleyen önerilerdir.

Nuri Pakdil *Batı Notları* eserinde, yabancılaşmaya karşı inancını, ümidini, yüzünü uygarlığa dönmüş yurtsever aydınlarla tazelemektedir: "Ne var ki, umutsuz olmamalıyız. Batı toplumunun çöküntüsü umuda götürüyor bizi. Türkiye içinde ve dışında bir umuda. Böylece, Türkiye'de, Batılılaşmanın tutarsızlığı ve yabancılaşmanın uygarlığımızda yaptığı yıkım iyice anlaşılacaktır. Uygarlığımıza dönmeden kişilikli bir ulus olamayacağımıza inanan yurtseverler çoğalmaktadır. Kuşkusuz, Batı, yalnızca şimdi değil, kendisini örnek almaya başladığımız dönemlerde de bozgun içindeydi. Bunlar bir yana, ne durumda olursa olsun, hangi şartlar altında yönelirse yönelinsin, kendi uygarlığın uzaklaşan bir ulusun "kişiliksiz bir insan sayısı toplamı" olacağı tarihsel bir gerçektir. Ama bir ulus, yanlış attığı adımlardan, kişinin yanlışından dönüşündeki çabuklukla geri dönemiyor. Yönelişin yanlışlığının somut örneklerini, bazı kuşakların yabancılaşmaya kurban edilişlerinin acı sonlarını görmekle, ancak bunlardan sonra uyanış başlamaktadır ulus yaşamında. Türkiye şimdi, kendi uygarlığına dönüşümü gerçekleştirecek yurtsever aydınlarını oluşturma çabaları içinde."³⁰⁰

Bu bağlamda batılılaşmayı/yabancılaşmayı bilinç düzeyinde yadsıyarak aşmak gerekir; bu yüreklilik, en azından 'burada olma'nın (ya da yaşamının) 'olmazsa olmaz' koşuludur. Ne var ki Türkiye'de her aydın bunu başarabilecek güçte değildir. Bunun için, aydının kendini önce 'aşkın varlık'a açması, giderek ondan aldığı güçle kişisel varoluşunu gerçekleştirmesi gerekir. Söz konusu açılış ve temellendirme (özgürlük duygusu) aydına tam bir sorumluluk bilinci yaratır. İnsan, ancak bir inanç temelinde anlamlı bir evren ve hayat tasavvuru elde edebilir. Bu tasavvur içinde aydın, öncelikle kendi ulusunun kurtuluşunu yüklenme sorumluluğu duyar. Türk toplumu, batılılaşma/yabancılaşma olgusunu (dolayısıyla yarattığı büyük sorunları) bu aydın

---

³⁰⁰ Pakdil, *Batı Notları*, s.98.

türünün sürekli mücadelesiyle aşabilir. Nuri Pakdil, bu aydın türünün oluşturduğu gruba toplumsal bir kategori olarak görür; içinde yer alan her ismi bir ‘yurtsever’ olarak tanımlar. Yurtsever aydınlar, ulusun bin yıllık tarihsel birikimine dayanarak ‘akıl ve kalbin imkânlarını’ kullanarak ulusal bir bileşim yaratırlar. Böyle bir bileşim, batılılaşmanın/yabancılaşmanın başaramadığı bir yaratıştır. Böylece güçlenen uygarlık bilinci, öncelikle mazlum ulusları, sonra da diğerlerini harekete geçiren evrensel bir bütünleşmenin ‘atar damarı’ olur.³⁰¹

“Bilinçli algılayış tüm yeryüzünü içermeli? Acıyı, yıkımı, tehlikeyi, evrensel ölçülerde algılayabilenler gerçek yurtseverler de.”³⁰²

Nuri Pakdil metinlerinde batılılaşma ile başlayan yabancılaşmanın tanımı, sonuçları ve biçimi çok yönlü olarak tartışılmaktadır. Kendimize, inançlarımıza, kültürümüze, değerlerimize olan yabancılaşmayı bir öz öldürüm olarak görmekte ve bu yok oluştaki trajedinin sona ermesi için, insanın kendi manevi kodlarına, asıl yurduna dönmesini telkin eder. “Kuşkusuz bu yabancılaşma bir ölçüde hepimizi yaralamıştır. Hiç birimiz bütüncük sağlıklı değiliz. Özeleştirici en çok bu dönemlerde gereklidir. Yabancılaşma lavı hepimizi bir parça yakmış olabilir. Absürd bir ölüdür yabancılaşma. Hepimiz, bir parçasından tutarak evin dışına çıkarıyoruz. Ev, uygarlığımızın yüzyıllar boyunca içinde oluşturduğu yurttur.”³⁰³

Nuri Pakdil’in öz kimlik olarak tanımladığı ‘ev’ kavramı, kimlik erozyonuna uğramış insanın kendi aslına, özüne, değerlerine dönmesinin temsilidir. Bu bağlamda yabancılaşma karşısında Türk insanı, evine dönmelidir. Buradaki ‘ev’ metaforu ve ‘ev’e yapılan çağrı çok önemlidir. Pakdil’in düşünce ekseninde, ev aynı zamanda insanın fitratıdır. Kısaca o, eserlerinde “yabancılaşmaya karşı inanç kalelerini” yeniden oluşturmanın gerekliliğini vurgular.³⁰⁴ Ve tespitini şu cümleyle dile getirir: “Türkiye’de yaşayan sanatçının, düşünürün, yazarın gönlü ve kafası İslam düşüncesiyle dolu olmadan, nasıl yazılanlar yerli olabilir.”³⁰⁵

---

³⁰¹ Saadettin Elibol, "Batılılaşma/Yabancılaşma Sorunsalı Karşısında Sıradışı Bir Aydın Örneği", *Hece*, 2004, S.85, s.456.

³⁰² Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Şubat 2014, s.33.

³⁰³ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-III*, s.109.

³⁰⁴ Tosun, "Nuri Pakdil Ve Yabancılaşma", *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.118-119.

³⁰⁵ Emin Ziyaioğlu, *Edebiyat Dergisi*, 1973, S.2 s.2.

İslam düşüncesiyle yerli olma fikrini özdeşleştiren Pakdil için, mistik insan fikri önemlidir. Burada doğulu irfan konusu akla gelmelidir. Mistik insan, bu özdeşlik ile fitratının gereğini yapacaktır ve harekete geçecektir. Akıl ve kalp dengesini irfana dönüştüren bu insan, çağının buhranlarını aşabilecektir. “Kapitalizmin ve Marksçılığın bir bencillik öfkesine dönüştürdüğü insanın karşısına mistik bir insan çıkarmanın vakti geldi. Mistik insanın gereği yazıla yazıla mistik insan sökün ettirilir. İnsanın tabiatı yeniden onarılıp teknolojinin ölümcül gücü yararlı alanlarda kullanılabilirse, yeni yazarlarla akın edecek olan yeni insanların dönemi de başlayabilir. Bu yeni insan savaşçı olacak, ama savaşa yönelmeksizin yenileyecektir çağını ve edebiyatını.”³⁰⁶

Bununla beraber, Pakdil’in çözüm olarak yazarın, aydının ve edebiyatın kaynağını din yani mutlak öğreti olarak göstermesi, onun salt Türkçü bir söyleme sahip olmadığını da göstermektedir. Nuri Pakdil’in Türk ulusuna verdiği değer ve ulus algısı, onun evrensel/sınırlar ötesi bir bakış açısına sahip olmasını da engellemez. Bu konuda düşünce ve inanç merkezli rezervleri, çekinceleri yoktur. Nuri Pakdil klasik sağcı söylemin bu alandaki handikaplarını aşmış ve inanç merkezli, bölgeci yaklaşımların tuzağına düşmeden, İslam coğrafyasını değerlendirmeye almış. Pakdil’in durduğu ve konuştuğu yer, hem Türkiye merkezli hem de Batı karşısında ezilen ülkeler merkezli olmuştur. Ayrıca burada belirtmek gerekir ki, Pakdil evrensel bir konumlanmayı seçerken ırkçı ve dini faşizmin tehlikelerinden uzak kalmayı da başarmıştır. Pakdil, din birliğini önemsemenin yanı sıra, her ulusun kendine ait etnik değerlerini, kültürünü, birikimini dikkate almış ve yerli unsurların yabancılaşmaya karşı önemli bir çözüm olduğunu sıklıkla hatırlatmıştır. Pakdil bu nedenle sadece dini birlik içinde olduğu uluslarla değil, haksızlığa ve Batı’nın sömürmesine maruz kalmış tüm ulusların yanında yer almayı seçmiştir. Bu nedenle Pakdil için Doğu, coğrafi olarak haritadaki yer değil, nerede ve ne inançta olursa olsun ezilen tüm halklar Pakdil için Doğu’dur. Pakdil, bu uygarlıklarla bizi ortak düşünce etrafında toplayan kitap ve dergilerin okunmasını çok önemsemiştir. Özellikle Türkiye’nin arayış içinde olan aydınlarının, yazarlarının, eylemcilerinin Ortadoğulu, Afrikalı yazarları okumasının gerekliliğini sıklıkla vurgulamıştır. Çünkü onlar da tıpkı Türkiye gibi, Batı sömürgecilerinin öncü kuvvetler gibi beynimize sokulan tüm zararlı düşüncelere karşı savaş içindedirler. Bu yazarları okumak, onların yapıtlarından esinlenmek, aydınlarla zenginleşmiş bir düşünce zemini

---

³⁰⁶ Pakdil, *Biat-I*, s.43.

içinde sorunlarımıza çözüm aramak, yararımıza olacaktır. Bizim düşünce kökenimiz nereye uzanıyorsa, onların da düşünce kökeni oraya uzanmaktadır.³⁰⁷

Pakdil, yerlilikle ilgili en özgün tanımlamayı yapmaktadır ve okuyucuya buna ulaşmanın yolunu da göstermektedir: “Ülkemizin geleceği ancak geçmişini algılayabilmesiyle, yerli düşünce içinde oluşmuş uygarlığına dayanarak kendi kendini konumlamasıyla, çağa böyle yaslanmasıyla güvence altına alınabilir. Bu nedenle, oluşmakta olan yeni yerli edebiyatımız, yeni yerli kültürümüz, önce uygarlığına dönüşümünü sağlamakla, o dönüşümü durdurucu tüm engelleri ortadan kaldırmakla yükümlüdür: buna bağlıdır var olma koşulu, özgün bir edebiyat, özgün bir sanat olma koşulu. Bu da başkaldırıyı gerektiriyor: tüm yabancılışmaya başkaldırı.”³⁰⁸

Fakat bu yerli düşüncenin bu ulusta neşet edebilmesi için yazarların da bu yerli düşünceden beslenmiş olmaları gerekmektedir. Çünkü Pakdil’e göre, yazar en başta uygarlık seçimini yapmış, nerede ne için konumlandığını bilen insandır. Her yazarın şu soruyu kendi kendine sorması gerekir. ‘Ben bu ulusun bir parçası mıyım?’ eğer bir yazar kendi kendine bu soruyu sormamış ve doğru cevabı verememişse, farkında olmadan sömürgecilerin yabancılaştırma girişimlerine yardımcı olmaktadır. Nuri Pakdil’in dikkat çektiği nokta çok önemlidir. Her alanda evrensel fikre ve söyleme sahip olabilmenin yönetici gücünün, yerlilikte olduğunu hatırlatmaktadır. “Yüklenmemiz gereken görev çok açık ortada. Ulusal kaynaklarımızı, sanatımızı, edebiyatımızı bilmeliyiz. İyice öğrenmeliyiz. Kendi sanatımızı, kendi edebiyatımızı iyice okumadan evrensel yapıtlar veremeyiz.” “Uygarlığımızın temellerini yerli düşünce oluşturmaktadır. Bir sanat eserinin, bir sanat dergisinin, bir yazarın ve yazarlar topluluğunun uygarlığımızı oluşturan düşünceden beslenmeden ‘yerli’ olabilmesi mümkün değildir. Toplumumuzdan yükselecek özgün ses de yerli düşünceden ve bu düşüncenin büyüttüğü uygarlıktan yankılanan sestir. Yerli düşünce, temel kitabın özümlemesiyle oluşan tarihsel bir birikimdir. Tarihin en parlak dönemleri ise yerli düşünceye sıkı sıkı bağlı kalındığı dönemlerdir. Bugün edebiyatımız ve insanımız yerli düşünceden kopmuştur. Bu çağda özgün bir ulus olarak kalabilmenin tek koşulu ise yerli düşünce ile yoğrulmuş uygarlığımıza sahip çıkmak; yerli düşüncenin değerlerini

---

³⁰⁷ Ali, Emre, “Yabancılışmaya Karşı ‘Yerli Düşünce’yi Savunan Ve Onaran Denemeler: Biat I-II-II”, *Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, Hece, 2004, S.85, s.185.

³⁰⁸ Pakdil, *Biat-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1982, s.61.

yeniden ölçü birimi olarak kabul etmektir.”³⁰⁹ İşte tam bu noktada yerli/tikel düşünceyi tümel/evrensel değerlerde yeniden üretmekten bahsediliyor, ama bunun farklı tekillikler, farklı isimler ve farklı coğrafyalarda olması, her bir tikel/tekil unsurun tümeli üretmesinin imkanını müzakere etmek nasıl olacaktır diye sormak gerekmez mi?

Afrika ve diğer ezilen yerlerde söylenildiği gibi "bir ana damar var mıdır, varsa eğer bunun karşılığı niçin bu kadar yabancılaşmıştır" diyerek, aslında paradoksal olarak Pakdil üzerinden sorunu müzakereye yeniden açabiliriz. Çünkü ana damar veya ulus dediği yapıya dair kavramların tasavvuru ve tasdiki farklı paradigmalarda çerçevesinde oluyor ve bu anlamda yerli bakış açıları oluşuyor. Bu İslamiyetin evrenselliğini göstermesi açısından son derece önemli, fakat tarihcilik ile tarihsellik arasındaki farka dikkat ederek, ana damar derken totaliter bir yapıya gitme riskinin her daim olduğunu felsefi dil açısından söylemek de mümkündür. "Değişim", "dönüşüm" ve "başkalaşım" kavramlarının analizini ana hatlarıyla yukarıda vermemizin gerekçesi de budur.

Nuri Pakdil'in Batı'ya olan eleştirisi, Batı insanına, kültürüne, inançlarına olan eleştiri değildir. Pakdil, Müslüman ulusların batılılaşma çabalarını, bu konudaki körü körüne bağlılıklarını, sorgulamadan, tartışmadan kabul etmelerini ve bu uğurda kendi kültür ve değerlerini yok etmesini eleştirmektedir. Zira Pakdil, eserlerinde ve kişisel hayatında Batılı birçok ismi önemsemiş, okumuş; Batılı resamlara, müziğe ilgi göstermiştir. Bu bağlamda Pakdil klasiklerin okunmasını çok önemsemektedir. Hatta yerli düşüncenin ve aydınının, klasikler sayesinde olgunlaşacağını, çağ ötesi, çağlar üstü olabilmenin imkanını, klasiklerin verdiği okuyucuya hatırlatır. "Klasikleri okumak! Klasikleri okumadan yetişir mi bir aydın? Klasikleri okumadan insan zekâsı yeterince gelişebilir mi? Klasikleri okumadan çağımız bile yeterince algılanabilir mi?... Niçin gerekli klasikleri okumak? Klasikler, klasik yapıtlar çağların aşınmalarından etkilenmeksizin günümüze değin gelen, hala beğenilen, çağının ya da çağlarının tüm düşünce yönsemelerini de bir bakıma yansıtan yapıtlardır da onun için gereklidir okunması klasiklerin. Sanat yapıtları, edebiyat yapıtları Ulalıdır, bağlıdır birbirine; aşama aşama, günümüze gelmiştir bu kökler... İnsanı, yalın kavrayışlara klasikler götürür, klasikleri okuyarak içimizdeki kimi engebeleri daha çabuk kaldırabiliriz, hemen görürüz insan sevgisinin yeniden içimizde boy atmaya başladığını. Hepimiz

---

³⁰⁹ Bedir, Nuri Pakdil'in Önerisi", *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.111.

ayrımında mıyız içimizin giderek kuraklaştığının, içimizde insan sevgisinin başka şeylerle yer değiştirir olduğunun?”³¹⁰

Nuri Pakdil, çağı bir birikim olarak görür ve insan varlığının ortak değerlerine karşı duyarlı olabilmek için klasikleri önerir. Klasikler, insanın sıradanlıktan, ufaksuzluktan kurtarabilmesinin reçetesidir. Çünkü klasikleri okuyan biri, her dönemin insanına ulaşmış fikri, sesi de keşfetmiş olur. Böylece bu insan, sadece bir dünya görüşü ya da inanışıyla değil, evrensel bir konum alır ve her boyutta kendini şekillendirir. Ve insanı salt tek yönlü, tek fikirli, tek inançlı dayatmalardan da kurtarır. Ortak payda insan fikri olur. Çünkü klasikler, “Klasikleri okumak, zihnimizi yoğun ‘düşünmeye’ alıştırtıyor her şeyden önce. İlk gerekli olan da bu, bence. Uygulayabilimin tekdüzeliğe ittiği çağdaş insan, düşüncelerini boyutlandıramamak tehlikesiyle karşı karşıya bugün. Daha da acıklısı, bu ‘tehlikeli’ konumunu algılamayacak denli de duyarsızlaşması. Yoksa, insan, birbirinden uzağa düşebilir miydi? Bu denli koyu bir ‘bölünüş’ görüntüsü oluşturabilir mi?”³¹¹

Nuri Pakdil, bu noktada kitaplarında birçok yazar ismi anar. Bu yazarlar arasında Dostoyevski’yi ayrıca önemsemektedir. Pakdil için bu ismin özel bir anlamı vardır. Özellikle, Dostoyevski’nin eserlerindeki ruh tahlilleri, Batılı insanın manevi buhranlarını başarılı şekilde yansıtmıştır. Bir yazarın okunmasına ilişkin en çarpıcı işaret Dostoyevski için yapar. Nuri Pakdil, *Biat* eserinde Dostoyevski için “Kaç kez okudunuz Dostoyevski’yi? Orta bir dünya vatandaşı olabilmek için iki kez, orta bir yazar olabilmeniz için beş kez okumalısınız Dostoyevski’yi.”³¹² demektedir.

Ayrıca Pakdil, *Edebiyat* dergisinde özellikle Ortadoğulu, Asyalı, Afrikalı yazarlara da yer verir. Kendisi de bu yazarlardan çeviriler yapar. Çünkü bu yazarlarla aynı kaynaktan beslenmekteyiz ve ortak paydamız çoktur. Kendimizi anlamının ve anlamlandırmanın yolu, bir nevi bu yazarlardan geçmektedir. Ayrıca yerli edebiyattan, halk ve divan edebiyatı şairleri üzerinde durur. Şiirde Fuzuli, Şeyh Gâlip, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Sezai Karakoç, düşünce de; Mevlana, Muhyiddin-i Arabî’ye dikkat çeker. Hatta evlerimizde somut veya soyut olarak bir Mevlana odası olmasını önerir. Çünkü Mevlana’nın *Mesnevi*’sini İslam devletinin destanı olarak görmektedir. Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç şiir ve düşünce yazılarının okunmasını önerdiği

---

³¹⁰ Pakdil, *Biat-III*, s.89.

³¹¹ Pakdil, *Biat-II*, s.99-100.

³¹² Pakdil, *Biat-II*, s.125.

isimler arasındadır. Pakdil'in nezdinde Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'u özel kılan taraf, eserlerinde sürekli Batıyla bir hesaplaşma içinde olmalarıdır. Üzerinde durduğu Batılı yazarlar arasında. Exupery, Camus, Dostoyevski gibi isimler vardır. Ayrıca Pakdil, Jacques Prevert ve Eugene Guillevic'ten çeviriler yapmıştır. Pakdil'e göre, Exupery'nin özelliği, içinden çıktığı uygarlığa dair yaptığı eleştirilerdir. Yine resimde Picasso ve Van Gogh, eserlerine değindiği ressamlardır.³¹³

Evrensel bir dilin gerekliliğine inanan Nuri Pakdil, Ortadoğulu yazarları okumayı çok önemsemektedir. Pakdil' göre, kendimizi anlamamızın yolu Ortadoğu'lu yazarları okumaktan geçer. Pakdil'e göre, Malik Binnebi, Hamidullah, Harun Han Şirvani, Muhammed Zübeyr Siddiki, Hasan Ali Nedevi gibi yazarlar çağa yön ve düzen veren yazarlardır.³¹⁴

Pakdil Ortadoğulu yazarlara olan ilgisini, dini ve değerler ortaklığıyla açıklar. Tanrı'ya giden yolun insandan geçtiğini ve Ortadoğulu uluslarla yakınlığını, insanlığımızı pekiştirdiği söylemektedir. "Soruyorum: Petrol mü daha güçlü, edebiyat mı? Edebiyatın damarları petrolünkilerden daha derinlerdedir. Ortadoğu uluslarıyla olsun, Afrika uluslarıyla olsun, İslam uygarlığının çemberi içine giren tüm uluslarla bir bağ kurmak istiyorum. Edebiyat bağı. Yalnız bunlarla mı kurmak istiyorum? Nerede bir İNSAN yaşıyorsa onunla bağ kurmak istiyorum. Kulluk bilincine, insanları düşündükçe varıyorum. Tanrı'nın bizi yaratışındaki bilgeliği kavrayabilmemizin başka olanağı var mı? Ortadoğulu, Afrikalı ozanlara, yazarlara ilgi duyuşumun nedeni biraz da bu."³¹⁵

Ayrıca Pakdil, Arap şairlerin Türkçeye çevrilmiş şiirlerine, yaşam öykülerine ve şiir görüşlerine '*Arap Şiiri(GüldesteI-II)*' olarak eserinde yer vermiştir. Pakdil, eserin girişinde bu büyük ve yetkin şiirlere neden değer verdiğini bir notla okuyucuya açıklar.

Bu not aynı zamanda, ortak duyguların, kaygıların da izahıdır. "Bir bakıma bir sızıyı, bir sıkıntıyı, bir direnci söylemekteydi bu şairlerin çoğu. Kitapları dönüp dönüp okudukça, sızının da, sıkıntının da, direncin de birbirine bağlandığını, bu şairlerin birbirlerinden habersiz, birbirleriyle âdeta bütünleştiklerini gördüm. Bu şiirlerde

---

³¹³ Bedir, "Nuri Pakdil'in Önerisi", *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.112.

³¹⁴ Emre, *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.185.

³¹⁵ Pakdil, *Biat-II*, s.12.

yurdumun sızısını, sıkıntısını, direncini duyar gibi oldum. Gide gide bir parçam oldu bu şiirler, bırakmadı beni.”³¹⁶

Pakdil’e göre, yabancılaşılmaya başkaldırmanın bir çözüm yolu da edebiyattır. Pakdil, edebiyata bu bakımdan bir işlevsellik yüklemiştir. Artık kalemin ağır ve önemli bir yükü vardır. İnsanın bunalımdan, yabancılaşılmadan kurtulması, çağın kör edici çelişkilerinden uzaklaşması, varoluş hikmetinin belirginlik kazanması için yazmak, temel bir ödevdir. Edebiyat, Pakdil’de bir eylem olarak tezahür etmekte ve bir amaca doğru yol almaktadır. Yabancılaşılmının sanatla başlayıp yine sanatla biteceğine inanan Pakdil, edebiyatın gücünü okuruna birçok yerde hatırlatır. Fakat Pakdil’in edebiyatı sadece bir söz büyüsü, yazma alışkanlığı değildir. Edebiyat’ın, Kutsal Kitap ile beslenmiş olması gereklidir. Artık biatlı edebiyat, hikmet ile yoğrulmuş hakikatin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ve böylece edebiyat, ‘yuvarlanan taşı yerine koyacak’ tır. Karanlığı ağır ağır yontmak: köke doğru çok sağlam bir yol açmak ve orada insanı bulmak, mutlaka, aşınmış tüm her şeye öz bulmak, Kutsal Kitap’ın yenileyici, taze kılıcı, yaraları iyileştiriciliğini anmak, edebiyatın/kalemin boynunun borcudur. Bu minvalde edebiyat bir çözümdür, yol alma şeklidir.³¹⁷

Nuri Pakdil, edebiyatın gücünü *Biat-I* eserinde şöyle dile getirmektedir: “Her yerde cellata karşı duracak güç salt edebiyatta. Edebiyatla sıkıntısı ağır ağır giderilecek insanın, belki o, bir dönem gelince, Tanrı’nın katına çıkardığı makinayı yine kendi eliyle oradan indirebilecek. Asıl bunun için bir umut büyüyor içimizde. İnsan ruhuna giden tüm yollar edebiyattan geçiyor. Umut ve inanç yazıla yazıla yeniden, korkunun gelip kendisini bıraktığı o saçmalıktan, insan kendiliğinden dönüveremez mi? İnsan, kendi kendinin cellatı olmak için var olmamıştır. Önemli olan, çağımız insanının, bu bilince doğru yönelmesini sağlamamızdır. Her yerde bu korku konuşulduğuna göre, her yerde bu korkudan kurtulma olanağı da yitmemiş sayılır.”³¹⁸

Nuri Pakdil’e göre yazar, ulusun varoluş sorusunu cevaplayan kişidir. Bu bakımdan, yazarın en önemli niteliği, yazarlıkla birlikte eylemciliği de beraberinde sürdürmesidir. Yazar istese de istemese de kavganın içindedir. Bu sebeple yazarlar, edebiyatını Mutlak Kitap’la besleyerek biat bilincini tazeleyen kişilerdir.

---

³¹⁶ Pakdil, *Arap Şiiri (Güldeste)*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ocak 1976, s.9.

³¹⁷ Alver, *Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.48.

³¹⁸ Pakdil, *Biat-I*, s.88.

1.7.2. Pakdil’de Tanrı’dan Mahrum İnsan

Nuri Pakdil’in en önemli çözüm önerilerinden birisi de insanın yüzünü Mutlak Öğreti’ye dönmesidir. Pakdil’e göre 20. yüzyıl insanı, başkalaş(tırıl)mış ve kendisine yabancılaştırılmıştır. Modernizmin özünde/doğasında gelenek ile bir karşıtlık bulunmasından dolayı modernizm, çağ insanının doğasını bozmuş ve insan, yeni kavramlarla ifade etme eğilimine girmiştir. Modernizmin, insanın içsel yönlerinden ziyade dış yönleri ve yönelimleri öne çıkartması, çağ insanının yaşadığı en büyük sorundur. Tinsel tarafını, fitratını unutan, ait olmadığı kültürde kendine yurt arayan insan, yaşadığı buhranın uyuşukluğundadır. Artık fark etmeli ve bu savunmasızlıktan kurtulmalıdır. Nuri Pakdil, çağdaş insanın tercihlerini etkili bir şekilde analiz etmeye yönelir ve sorunun kaynağı olarak burayı işaret eder. Pakdil’e göre, çağdaş insanın yüreği inmelidir ve bu insan adeta bir kül çağı yaşamaktadır ve savunmasız bırakılmıştır. İnsanın mekanikleşmesi, sorumluluğunu ve büyüklüğünü unutması bu sorunların temel gerekçesidir. Eşyalaştırılan insanın, maddesel düzeyde kalması çağa yansıyan acıklı bir görüntüdür. Pakdil’in mülkiyet konusundaki görüşleri de bu ekseninde yer alır. İnsanın mülk edinmedeki hırsı, açlığı manevi bir krizdir ve temelinde güçlü bir Tanrı fikrinin olmayışı bulunmaktadır. Çağdaş insan neye, niçin yöneldiğine bakmalı, kendini kaybettiği yerde tekrar bulmalıdır. Ancak çağdaş insan, Kutsal Kitap’la varlığını doldurarak temel sorunlarını çözebilir. Kutsal Kitap’tan yoksunluk ve uzaklaşma, insanın problemlerini daha da artırmaktadır. Çağdaş insan, Tanrısızlığın bilinmez ağırlığı altında ezilmektedir. Maddi yönelimlerin artışı, Tanrıdan kaçışın adıdır insan doğasındaki yalınlığı, gücü, yeterliliği, doymuşluğu ancak manevi donanımlarla keşfedebilir.³¹⁹

Pakdil, Tanrı’dan mahrum insanın durumunu şöyle anlatmaktadır: “Oysa insanın temel gereksinimi Tanrı olabilir ancak. Çağdaş insan, şimdi tam bir özöldürüm deneyiminde: nesne iştahının artması, kayganlaştırıyor düzlemini+kayıyor ayağı iyice: uçta; derin yarlar önü: uçurum dipsiz.”³²⁰

Nuri Pakdil, iki dünyanın insanı olabilmeyi teklif eder. Ahiret fikri burada önemli olmaktadır. İnsanı ölüm fikrinden, hesap sorumluluğundan, Tanrıyla yüzleşmekten alıkoyan modern dünya hayatının ufksuzluğu, sınırlılığı bilinmelidir.

³¹⁹ Alver, *Entelektüel, Muhaliif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil*, s.46 .

³²⁰ Pakdil, *Bağlanma*, s.67.

İnsan, kendisine an be an yaklaşmakta olan büyük günün kaygısını duymalıdır. Bu hatırlayış, aslında evrensel bir konumlanmalıdır. İki dünya için boyutlu düşünmeyi, bilinçle kuşanmayı teklif eder. “Çağdaş insanın bunalımlarının kökeninde, bunalımın evrensel bir boyut kazanmasında en temel etken büyük sorguya inanmama yatmaktadır. Tanrı’nın kulu oluşumuza tanıklık etmeden ve büyük sorgunun bilinciyle davranmadan olumsuzlukları yenmek mümkün değildir.”³²¹ Ve Pakdil, öte dünyasız başlarla, bu dünyanın taşınamayacağını vurgular. Pakdil modern insanın yarasını şu cümlesiyle tespit eder: “Tanrı’yı yadsıdıkça, yaşamasının meşruiyetini de yitiriyor insan.”³²² Pakdil’in burada kurduğu bağ, insanın Tanrıyla olan bağıdır ve insanın varlık olarak anlamlandırılmasıdır. Niçin yaşadığını, neye doğru yol aldığını ve ne olacağını düşünen insanın, Tanrıya kayıtsız kalması mümkün değildir. Bununla beraber Pakdil’in Tanrıyla ilgili en güzel yorumu, insana dirlik ve güç veren bir anlam taşımaktadır. Bir şekilde Pakdil, kendindeki Tanrı’nın da tarifini yaparak der ki: “Tanrım, insanla ne kadar barışkınsın!”³²³ Pakdil’in bu cümlesi bir teşvik taşımaktadır. Tanrıya karşı sırtını dönüp giden insana, bir çağrıdır. Çünkü Tanrı, yarattığını bilmekte, unutkan ve nankör olan insanoğluna her daim bir şans vermektedir. İnsanın Tanrı’ya olan ihtiyacı her çağda olmuştur ve dünyanın sonuna kadar da olacaktır. Tanrı’ya inanış, Tanrı’ya bağlanış iyi eder insan yüreğindeki inmeyi. İnsanın Tanrıyla bir kurtuluşun olabileceğini anlaması, bu dünyadaki büyük boşluk ve yokluğunu varlığa dönüştürmesi gerekir. “İnsanların, gözleri dalgın dalgın, çekirgeler gibi yayılmış, o çağırana koşarak gömültülerinden kalkacakları” bir güne inanmadan geçmez bu inme, insan yüreğindeki bu inme.³²⁴

Pakdil’in kullandığı lügat oldukça sıra dışı ve çok anlamlıdır. Pakdil, kavramların alıştığımız anlamlarının dışına çıkarak, başka bir kavramla ifade eder ve o kavramın gerçekte hangi fiile, anlama karşılık geldiğini gösterir. Kutsal Kitap-Mutlak Kitap ifadeleri de böyledir. Pakdil’in metinlerinde Kur’an yerine bu ifadeleri kullanması Kur’an kelimesine karşı olan bir sorun değildir. Kutsal-Mutlak Kitap vurgularıyla okuyucuyu, düşünme evrenine, Kur’an’ın, okuyucuda böyle anlam bulmasına katkıda bulunur. "Mutlak", ifadesi insana değişmezliği, tek ve net gerçeği söyler. Bu bağlamda Pakdil’in çözüm önerilerinde yer alan ve Tanrı’ya ulaşmada mümkün olan biricik yol,

---

³²¹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları-I*, s.74.

³²² Nuri Pakdil, *Edebiyat Kulesi*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Temmuz 2012, s.108.

³²³ Pakdil, *Edebiyat Kulesi* Age, s.102.

³²⁴ Pakdil, *Biat-II*, s.14.

Kutsal Kitap'tır. Pakdil metinlerinde Kutsal Kitap'ın bir çok anlamı ve karşılığı vardır. İnsanın ihtiyacı olan iç şifayı, iç dinginliği, evrensel düşünebilmeyi, sağlıklı bilinçlenmeyi ancak Kutsal Kitap verebilir. "Kutsal Kitap, insana, sürekli olarak, ruhunun gereksinmelerini duyurmaya çalışır, iç dünyasını yorumlamaya çağırır insanı. Bunun için. Kutsal Kitabı okudukça, bilincimiz genişler, evrensel boyutlara ulaşır. Evrensel bir görevle yüklü olduğunu anlar insan Kutsal Kitabı her okuyuşunda. Korku ile umut iki kanadıdır uçağın. Bunlar olmaksızın geçemeyiz acıları, yıkımları, mutluluklar. Çünkü bunlar da geçilmelidir. İnsan, geldiği her alanı aşmalı, ötelere, ulaşmayı amaçlamalıdır." I hope so."³²⁵

Pakdil, insanın mutlakiyetini, yetkinliğini, hakikatini Mutlak Kitap'la özdeş kılar. İnsan ontolojik açıdan kendisini ancak Mutlak Kitap'la yapabilir ve böylece varlığını sürekli hale dönüştürebilir. "Sürekli varoluş, mutlak varoluştur. Mutlak Kitap'la şartlanarak ancak sürekli varolabilir insan. Tutsaklık değil bu, şanlı özgürlüktür. Mutlak Kitap, Mutlak Düzeni göstererek, Mutlak Önder'e sunuldu. Peygambere inanmadan, onun kurduğu Mutlak Düzene çelikten bir yürekle bağlanmadan sürekli varoluşu nasıl düşünebiliriz?"³²⁶

Pakdil, Kutsal Kitap'ın insana sunulan bir reçete olduğunu, Kitap'ta yer alan surelerin, insana çözümsel ve bilişsel yöntemler vereceğini vurgular: "Kutsal Kitap / Musa, ulusu için su aradığında asasıyla taşa vurması buyurulunca, tuttu taşa vurdu, on iki pınar fışkırdı; herkes de içeceği yeri bildi, yazılı Kitap'ta. Tüm sureler tertemiz su; eğilip kana kana içsek bu sulardan! Ve çözümsel ve bileşimsel yöntemlerle tanımlayabilsek kendimizi yeniden bu pınarların yanında; tümevarımcı; tümdengelimci; hepimiz birlikte."³²⁷

Sonuç olarak, diyebiliriz ki Pakdil'in Batılılaşma/yabancılaşmaya karşı ürettiği çözüm önerileri çok yönlü ve işlevseldir. Pakdil'in çözüm olarak ortaya koyduğu yöntem, insanı kendi değerleriyle buluşturan, yüzünü Mutlak kitaba dönmüş, düşüncede evrensel olabilmeyi başarabilmiş ve her koşulda eylemini sürdürebilmiş olmayı salık veren bir yöntemdir. Bu bölüme Pakdil'in konuyla ilgili, bir bildiri özelliği taşıyan sözleriyle son veriyoruz: "İnsanın Allah'a karşı koşusunu engelleyen barikatların kaldırılmasını istiyorum. İçimdeki haklı öfkeyi yapıtlarla açıklamak istiyorum.

---

³²⁵ Pakdil, *Biat-II*, s.188.

³²⁶ Pakdil, *Biat-I*, s.45.

³²⁷ Pakdil, *Edebiyat Kulesi*, s.103.

Dalgaların bir üst aşamaya sıçratılması gerekli. Tarihin çöplüğüne atılacak maddelerin birer birer teşhir edilmesi gerekli. İyice kafana yerleştir ki, insanoğlu, Türkiye özelinde ve tüm yeryüzünde ruhun ebedi üstünlüğü mutlaka ortaya çıkacak, bu sönmez ışıltılarla Türkiye özeli ve tüm yeryüzü geneli pırıl pırıl aydınlanacaktır. Çünkü, Dini Muhayyile, baştanbaşa estetikle donanımlı. Ve, değişmeyen yasa: cüz'i kurtuluş yok; kurtuluş: külli.³²⁸ “Lekesiz durabilmek için sebat ve “Dağ Gibi Bir Duruş” göstermek gerekli. Kararlılığın başka nasıl mümkün olabilir? Mütemadiyen devindirilmesi şart özkaynak ancak insanın kendi öziradesi olabilir. Çok yıkılan, çok yitiren, çok örselenen bir ulus nu: Yabancılaştırma mihının üst üste çakıldığı gerçekten olağanüstü trajik bir omurga gibi. Alinyazısının kesin bir dönemeç alması gereken süreçte bulunuyoruz. Engelleyemediğimiz bütün yaraları birer birer daha da kanatmak. Şifa, öyle durumlar olabilir ki, umulmadık yerden belirebilir. Yani, bin gözle kollamak bütün olasılıkları, en küçük ihtimali bile, yığmak /eritmek/ pişirmek/kavurmak/arıtmak/elele eylemin öğeleri yapabilmek mücadelede, tamamıyla estetik platformlarda= sıfırdan başlarmışçasına, bütün temaları işaretleye işaretleye. Keşişçe keçi inadından dersler çıkara çıkara. Eskisine oranla daha da bilenlenmiş olarak. Eğreti bir biçimde yaşamayı rüzgara at, gitsin! Tümevarım yöntemleriyle genele doğru yönelerek. Varoluş Yemini edilirken ki törendeyiz, insanoğlu! Bir sperma damlacığının yumurta hücrelerini delip bölmesi gibi: mümkün. Çünkü, insan; hayatı, tüm aykırı koşullarda da mümkün kılabilen bir güç merkezi, odağı, yöneticisi değil midir? İnsana, yeni bir haberi getirmek için yaşamalı, hani şu masallardaki Prometheus'un dünyaya ateşi getirdiği örneği var ya. Avcı, vur! Görüş mesafesinde bütün kâinat, avcı! Kazı, kazan. Ruhunu kazı. Derine yapışmış bit gibi duran şu putu kazı. Anında kazan, vicdanını kazı. Kazı, kazan. Hemen kazan? Yedi dünya, yedi Âlem bozbulanık derinden. Türlü türlü mukavemetin, sabrın, karşıdurmanın, karşıkoymanın, reddetmenin karıştırılıp ve birbirlerine eklemelendirilip bir de emiştirilmesi zamanı bu zaman. Kuzgunkılıçları adlı çiçeği bul da koklaya koklaya bir öp bakalım hele; bak, ne günler başlıyor bundan sonra, iradenin bileşiminde ve göz hücrelerinde! Her şey yeniden yeniden dank etmeli kafamızda dank dank; budankların dansı başlamalı, uyanmamız için kül yataklarında.

---

³²⁸ Nuri Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Haziran 2005, s.67.

Kimliksizleştirilmişliğimizin köklerini aramadır bu; altta, daha altta da daha dahadaha; yooo, daha altta!”³²⁹

---

³²⁹ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, s.81, 82.

SONUÇ

Nuri Pakdil özelinde batılılaşma/yabancılaşma düşüncesini incelediğimiz bu çalışmamızda, genel olarak Pakdil'in, Türk ulusunun yaşadığı batılılaşmayı bir yön değiştirme süreci olarak ele aldığını görmekteyiz. Batı'ya olan öykünme kurumların, tekniğin model alınmasıyla başlamasına rağmen daha sonraki değişim kültür, sanat, ahlak ve siyaset alanlarında da görülmeye başlamıştır. Fakat kendi kültürüyle doğru bir sentez yapamayan Türk halkı için batılılaşma, bir medeniyet yabancılaşmasına dönüşmüştür. Nuri Pakdil, 1923 devrimini yabancılaşmanın başladığı ve en radikal biçimde ortaya çıktığı bir dönem olarak kabul etmektedir. Pakdil, batılılaşmayı bir uygarlık dayatması olarak ele almaktadır. Batılılaşma karşısında medeniyet bocalaması yaşayan Türk toplumu ekonomik, siyasal ve kültürel doğurganlığını kaybetmiştir.

Pakdil, makinanın bencilleştirdiği, manevi krizini hiçbir zaman atlatamamış Batı insanının hayatını, Türk ulusuna modernlik gibi yansıtılmasına itiraz eder. Çünkü Batı'nın insanın ruh ve maneviyatına dair bir kaygısı yoktur.

Pakdil'in yabancılaşmaya karşı aldığı tavır sadece Türkiye merkezli olmamıştır. Pakdil'in kaalemi, Batı karşısında ezilen tüm halklardan yana konumlanmıştır. Bu sebeple Pakdil'in Doğu-Batı ayrımını, bir yön olarak değil, bir fikir olarak ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Bununla beraber, Pakdil'in batılılaşmaya karşı çok yönlü çözüm önerileri ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bunlardan en önemlisi ise 'yerli düşünce'dir. Pakdil'in yerli düşüncesi aslında kendine, medeniyetine yabancılaşmış Türk halkına yaptığı bir eve dönüş çağrısıdır. Ayrıca, Pakdil, yabancılaşmanın sanatla başladığını ve sanatla son bulacağına işaret etmiştir. Pakdil'e göre, Türkiye'de yaşayan sanatçının, düşünürün, yazarın gönlü ve kafası İslâm düşüncesiyle dolu olmadan onun yerli olabilmesi imkansızdır. Bu da gösteriyor ki Pakdil'in yerlilik anlayışı dini argümanlara dayanmaktadır. Bununla beraber, Pakdil mutlak kitaptan beslenen edebiyatın Ortadoğu uluslarıyla, Afrika uluslarıyla aramızda bir bağ kuracağına inanmaktadır. Kısaca, Pakdil'e göre, gerçek yazar; edebiyatı mutlak kitapla besleyerek biat bilincini tazeleyen kişidir.

Pakdil fikrini, sanatını yerliliğinden almış yurtsever aydınların, bu halkı kendi uygarlığına döndüreceğine ve kişilikli bir ulusun bu aydınlarla ortaya çıkacağına

inanmaktadır. Fakat öncelikle aydın, kendini aşkın varlığa açmalıdır. Ancak bu şekilde aydın bir sorumluluk bilinci kuşanabilir. Pakdil'e göre, çağdaş insanın temel sorunlarının çözümü ancak mutlak kitapla mümkündür. Çünkü çağın insanı başkalaşmıştır ve batılılaşma insanın içsel yönlerinden ziyade dış yönlerini ve yinelimlerini ortaya çıkarmıştır. İşte mutlak kitap insanı kendisiyle buluşturacaktır. Çağdaş insanın temel sorunlarının çözümü, insanın varlığını Tanrı inancı ile doldurmasıyla mümkündür. Ayrıca, Pakdil Asyalı, Afrikalı ve İslâmcı yazarların okunmasını özellikle salık verir. Bununla beraber, Batılı yazarlardan da çok fazla önemseydiği isimler vardır. Bu yönüyle de görmekteyiz ki Pakdil'in evrensel bir okuma alanı vardır. Bahsettiği yazarları okumak, onların yapıtlarından esinlenmek, zenginleşmiş bir düşünce zemini içinde sorunlarımıza çözüm bulmamıza yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, diyebiliriz ki Pakdil'in batılılaşma/yabancılaşmaya karşı ürettiği çözüm önerileri çok yönlü ve işlevseldir. Pakdil'in çözüm olarak ortaya koyduğu yöntem, insanı kendi değerleriyle buluşturan, yüzünü Mutlak Kitap'a dönmüş, düşüncede evrensel olabilmeyi başarabilmiş ve her koşulda eylemini sürdürülebilmeyi öneren bir yöntemdir. Pakdil'in batılılaşma hakkında yaptığı okuma alışagelmış klişelere bağlı değildir. Fikir hayatında, inancında, sanatında ve eylemlerinde Doğu-Batı hesaplaşmasını en estetik ve çözüm üretici yoldan yapmayı başarmış, tüm Müslüman halkları için mümkün bir ideal ortaya koymuştur.

Ayrıca, Pakdil'in sükût dönemine ilişkin olarak söylemeliyiz ki; Pakdil 13 yıllık döneminde bir geri çekilme ya da pasiflik içinde bulunmamıştır. Dönemin şartlarıyla ilgili olarak, farklı bir söyleyişle susmayı tercih etmiş, fakat bu susma, aslında başka bir şekilde konuşma olarak karşımıza çıkmıştır. Dikkatli bir okur, Pakdil'in otel yıllarına ve o dönemlerine ait eserlerine baktığında bu sürecin bir gereklilik ve tazelenme olduğunu fark edecektir. Bununla beraber, *Sükût Suretinde* eseri Pakdil'in dil kodlarını, ufuk çizgisini, edebiyata getirdiği orjinal yaklaşımını anlamak için önemli bir yere ve anlama sahiptir.

Son olarak, Nuri Pakdil'i okumak, anlamak ve onunla 'bağlanma'nın özel anlamıyla bir ilişki kurabilmek için onun kişiliğini, edebi tavrını, eylem adamı kimliğini ve bakış açısını doğru tahlil etmek gerekir. Pakdil'e getirilebilecek bir çok eleştiriye

rağmen, Pakdil düşünüş, söyleyiş, tavır alış bakımından özgün bir duruş başarmıştır. Onun bu tavır ve duruşu, Türk edebiyat tarihinde önemli bir iz olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Abak**, Şaban, *Meşaleyi Tutan El*, Vadi Yayınları, Ankara, Ekim 2007.
- Abak**, Şaban, *Meşaleyi Tutan El*, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ankara 2007.
- Aksay**, Ömer, ‘Nuri Pakdil’de yalnızlığın İlme Dönüşmesi’, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013.
- Akyol**, Aygün, Uyanık, Mevlüt, (Birlikte), "Farabi'nin Medeniyet Tasavvuru ve Kurucu Metni Olarak İhsâu'l-Ulûm", *Medeniyet Düşünürü Farabi Uluslararası Sempozyumu*, Eskişehir, 13-15 Kasım 2015.
- Alver**, Köksal, “Çağ Yorumu: Nuri Pakdil Düşüncesinde Ana İzlek”, *Hece*, 2004, S.85.
- Batur**, Enis, “Nuri Pakdil’in Narin Bakışı”, *Milliyet*, 16 Ağustos 1994.
- Başaran**, Ahmet Edip, “İnsanın Süren Sorgusu”, *Kırklar Edebiyat Dergisi*, 2002.
- Bedir**, Atif, “Nuri Pakdil’in Önerisi”, *Hece*, 2004, S.85.
- Bedir**, “Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs”, *Hece*, 2004, S.85.
- Berkes**, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, 2011.
- Bilge**, Fatih, “Klas Bir Duruş: Nuri Pakdil”, *Sayha*, 2008.
- Cevdet**, Abdullah, *İçtihad*, 1914, S.89.
- Deniz**, İhsan, “Edebiyat Dergiciliği Açısından Edebiyat”, *Hece*, 2004, S.85.
- Develi**, Yunus, “Nuri Pakdil’in Düşünsel, Entelektüel, Sanatsal Dikkati”, *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011.
- Elibol**, Saadettin, "Batılılaşma/Yabancılaşma Sorunsalı Karşısında Sıradışı Bir Aydın Örneği", *Hece*, 2004, S.85.
- Elibol**, Saadettin, “Nuri Pakdil Ve Edebiyat Dergisi Soruşturması”, Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi Ve Nuri Pakdil, *Hece*, 2004, S.85.
- Eliusta**, Mehmet, "Mekke,- Medine-Kudüs-Ortadoğu", *Edep Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 54.

- Emre**, Ali, "Nuri Pakdil'in Siyasal Perspektifi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013.
- Emre**, Ali, "Yabancılaşmaya Karşı 'Yerli Düşünce'yi Savunan Ve Onaran Denemeler: Biat I-II-II", *Hece*,2004, S.85.
- Emre**, Akif, "Nuri Pakdil'de Şehir ve Coğrafya", *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011.
- Erinç**, Ömer, "Nuri Pakdil'de Yalnızlığın Mekânı Olarak Otel", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece Yayınları, Mart 2013.
- Ergür**, Gökhan, "Biat Ekseninde Yerlilik, Teknoloji Ve Anadolu Modernleşmesi", *İtibar*, 2014.
- ? et-Tavti'atu fi'l-Mantık, met. ve çev.:Mübahat Türker Küyel, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1990.
- Eşitgin**, Dinçer, "Nuri Pakdil "Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil" ya da SükutSuretinde'ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi, *Hece*, 2004, S.85.
- Farabi**, *Kitabu'l-Huruf*, met. ve çev.: Ömer Türker, Litera Yay., İstanbul 2008.
- Ağaoğulları**, Mehmet Ali, Felsefi temellendirmeler için bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi, Ankara.1989, AlfredWeber, Felsefe Tarihi, çev. H.Vehbi Eralp, İstanbul.1998; Uyanık, Sivil itaatsizlik ve Dini Değerler, s.21 vd.
- Gencer**, Bedri, *İslam'da Modernleşme (1839-1939)*,Doğubatı Yayınları, Haziran 2014.
- Giddens**, Antony, *Modernliğin Sonuçları*, Çeviren Ersin Kuşdil, Ayrıntı, 5. Basım, 2012.
- Göle**, Nilüfer, "Batı-dışı modernlik: Kavram Üzerine" *Toplum Ve Bilim* 80, Bahar 1999.
- Göle**, Nilüfer, *Melez Desenler İslam Ve Modernlik Üzerine*, Metis, 4. Baskı, 2011.
- Gürdoğan**, Nazif, "Çağından Sorumlu Edebiyatçı", *Hece*, 2004, S.85.
- Halman**, Talman S., "Exorientelux", *Hece*, 2004, S.85.
- Hamza**, İdris, 'Edebiyat Dergisi Ve Edebiyat Dergisi Yayınları', *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013.

- Hans Van, Der Loo, Williem Van, Reijen, Modernleşmenin Paradoksları, Çeviren Kadir Canatan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.**
- Harmancı, Mehmet, “ Nuri Pakdil’in Bir Yazar Ve Entelektüerl Olarak Portresi İçin Eskizler” Düşünen Kalem Nuri Pakdil, Kahramanmaraş Belediyesi 2011.**
- Işık, Talip, Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu, Biyografi, 5 Ekim 1977.**
- İnalçık, Halil, Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2014.**
- Karpat, Kemal, Osmanlı Modernleşmesi , Timaş, 2. Baskı, İstanbul 2014.**
- Karpat, Kemal, Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus, Timaş, 2. Baskı, İstanbul, 2014.**
- Kılıç, Rüveyda, "Eğri Kanlı Mülkiyet Lekeliyor Vicdanımı", Kaynak: <http://www.dunyabizim.com/babakitaplar/18167/egri-kirli-kanli-mulkiyet-lekeliyor-vicdanimi.html> (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015).**
- Koç, Turan, "Bağlanmanın Boyutları", Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil, Hece, Mart 2013.**
- Koç, Turan, “Nuri Pakdil’de Ahlak Algısının Dil Düzeyinde Tezahürü”, Düşünen Kalem Nuri Pakdil, 2011**
- Koç, Turan, “Pakdil’in yazılarında Dil-Hayat Buluşması”, Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil, Hece, Ankara 2013**
- Koç, Turan, “Soruşturma”, Düşünen Kalem Nuri Pakdil, 2011**
- Kucur, Şamil, “Fethi Gemuhluoğlu: Sır Kapısındaki Alperen”, Aksiyon,1997, S.149.**
- Lahbabi, Aziz, İslam Şahsiyetçiliği, çev. İ.H.Akın, Yağmur Yayınları, İstanbul 1972.**
- ? Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Batılılaşma”, TDV Yayınevi, İstanbul 1992.**
- Meriç, Cemil, Umrandan Uygarlığa, İletişim, İstanbul, 19. Baskı, 2012.**
- “Nuri Pakdil’in Yazılarında Kullandığı Takma İsimler”, Hece, 2004.**

- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 39. Baskı, Nisan 2014.**
- Özdenören, Rasim, 'Coşkun Derviş', *Yeni Devir*, 8-10.10.1977.**
- Özdenören, Rasim, "Tavır Koymanın Dili-Nuri Pakdil'in Denemeleri-", *Yedi İklim*,1995, C.8, S.58.**
- Özkiraz, Ahmet, *Modernleşme Teorileri Ve Postmodern Durum*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.**
- Uyanık, Mevlüt, *Bilginin İslamileştirilmesi ve Çağdaş İslam Düşüncesi*, Ankara Okulu, Mart 2014.**
- Uyanık, Mevlüt, *Çağdaş İslam Bilimine Giriş*, Fecr, Ankara 2012.**
- Uyanık, Mevlüt, Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak: İslam Felsefesinin Günümüzdeki Anlamı Üzerine Bir Deneme, *İslamiyat*, C.8.sayı.4. 2005.**
- Uyanık, Mevlüt, "Günümüz İslam Düşüncesinde Islahat Kavramı", *İslami Araştırmalar*, C:4, :1, Ocak 1990.**
- Uyanık, Mevlüt, *İslam'ın İnanç İlkeleri*, Esin Yayınları, Ankara 1997.**
- Uyanık, Mevlüt, *Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu*, Fecr. Yay. Ankara 1997, 2011.**
- Uyanık, Mevlüt, İbn Sina'ya Göre Tümevarım Tutarlılığı Meselesi, *Uluslararası İbn Sina Sempozyumu* (22-24.05.2008. İstanbul) İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını. İstanbul.2009; Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012/1, c. 11, sayı: 21.**
- Uyanık, Mevlüt, *Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler*, Elis Yayınevi, Ankara 2010.**
- Uyanık, Mevlüt, *Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Dini Değerler*, Elis, Nisan 2010.**
- Uyanık, Mevlüt, *Sivil İtaatsizlik ve Yerli Değerler*, Elis, Nisan 2010.**
- Uyanık, Mevlüt, *Üç Tarz-ı Siyaset: Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik*, Metropol yayınevi, İstanbul 2003.**
- Pakdil, Nuri, *Anneler Ve Kudüsler*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2014.**

Pakdil, Nuri, *Arap Saati*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.

Pakdil, Nuri, *Arap Şiiri (Güldeste)*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ocak 1976.

Pakdil, Nuri, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2003.

Pakdil, Nuri, *Bağlanma*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, Ankara 2012.

Pakdil, Nuri, *Batı Notları*, 4. Basım, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2010.

Pakdil, Nuri, *Biat-I*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1973.

Pakdil, Nuri, *Biat II*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1977.

Pakdil, Nuri, *Biat-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1982.

Pakdil, Nuri, *Biat-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım Ankara 2014.

Pakdil, Nuri, *Bir Yazarın Notları-I* , 3. Basım, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2012.

Pakdil, Nuri, *Bir Yazarın Notları-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1982.

Pakdil, Nuri, *Bir Yazarın Notları-III*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Şubat 2014.

Pakdil, Nuri, *Bir Yazarın Notları-III*, 2. Basım, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2014.

Pakdil, Nuri, *Büyük Sorgu*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Kasım 2001.

Pakdil, Nuri, *Çarpışan Sesler*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2012.

Pakdil, Nuri, *Edebiyat Kulesi*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Temmuz 2012.

Pakdil, Nuri, *Edebiyat Kulesi*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, 2012.

Pakdil, Nuri, *Kalem Kalesi*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1998.

Pakdil, Nuri, *Klas Duruş*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2012.

Pakdil, Nuri, *Klâs Duruş*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, Ankara 2012.

Pakdil, Nuri, *Mektuplar-I*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2014.

Pakdil, Nuri, *Mektuplar-II*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

- Pakdil**, Nuri, “Okuyuculara Ve Edebiyatı Sergileyen Kitapçılara Kısa Bir Açıklama”, *Edebiyat*, 1984, S.34.
- Pakdil**, Nuri. *Simsiyah*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2002.
- Pakdil**, Nuri, *Sükût Sûretinde*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, Ankara 2012.
- Pakdil**, Nuri, *Yazmak Bir Mucize*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2005.
- Pakdil**, Nuri, *Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Mayıs 2000.
- Sayar**, Kemal, ‘Dilimin Döndüğü Kadar Sustum’: Bir Sessizlik Eylemcisi Olarak Nuri Pakdil, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013.
- Sert**, İsmail, “Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin”, *Hece*, 2004, S.85.
- Sezer**, Nevzat, ‘Fethi Gemuhluoğlu İle Bir Konuşma’, *Dostluk Üzerine Arapgir Postası*, 26.09.1958.
- Su**, Hüseyin, "Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart, 2013.
- Su**, Hüseyin, *Kalemin Yükü*, Şule Yayınları, 2014.
- Su**, Hüseyin, "Nuri Pakdil’de Hesaplaşma Düşüncesi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013.
- Su**, Hüseyin, “Nuri Pakdil’de Dini Düşüncenin Tezahürü”, *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, Hece, 2011.
- Su**, Hüseyin, Kılıç, Rüveyda, "Nuri Pakdil, Türk Düşünce ve Edebiyatında Her Zaman Bir Ufuktur", *Yedi İklim*, Aralık 2014.
- Su**, Hüseyin, “Nuri Pakdil, Türk Düşünce ve Edebiyatında Her Zaman Bir Ufuktur.” *Yedi İklim Dergisi*, Aralık 2014, S.297.
- Su**, Hüseyin, "Nuri Pakdil’de Red Düşüncesi Ve Bu Düşüncenin Hayatındaki Açılımı", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013.
- Şakar**, Cemal, "Edebiyat Dergisinin Önemi Ve İşlevi", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, Mart 2013.
- Şakar**, Cemal, “Nuri Pakdil’in Tarih Perspektifi”, *Düşünen Kalem Nuri Pakdil*, 2011.

Temel, Ali Ulvi, "Düşünce Ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Hece, 2013.

Topçu, Nurettin, "*Batılılaşma Üstüne*", *Hareket*, 1975, S.65.

Yalsızuçanlar, Sadık, *Dostluk Üzerine*, Timaş, 2009, İstanbul

Yalsızuçanlar, Sadık, "Düşüncenin Örtüsü 'Sükût Sûretinde'n Dilegeliş Öyküsü", *Hece*, 2004, S.85.

Yazgıç, Suavi Kemal, "Nuri Pakdil'in Dağ Duruşu", s.k.y., Kaynak: <http://www.suavikemalyazgic.com/nuri-pakdil-in-dag-durusu>, (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2012).

Ziyaioğlu, Emin, *Edebiyat Dergisi*, 1973, S.2.

